

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ABDURRAHİM KARAKOÇ'UN VUR EMRİ
ADLI ESERİNDE FİİLLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Kemal DAĞDELEN

OSMANİYE / 2022

T.C.
OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ABDURRAHİM KARAKOÇ'UN VUR EMRİ ADLI ESERİNDE FİLLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA KEMAL DAĞDELEN

Danışman: Prof. Dr. Mustafa TANÇ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Tahir TAHİROĞLU

OSMANIYE – 2022

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;
“ABDURRAHİM KARAKOÇ’UN VUR EMRİ ADLI ESERİNDE FİİLLER”
başlıklı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mustafa TANÇ

(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Tahir TAHİROĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

.../.../2022

Doç. Dr. Ebru GÜHER

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK BEYANI FORMU

FORM
TEZLİ YL-15

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
OSMANİYE

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım; “**ABDURRAHİM KARAKOÇ’UN VUR EMRİ ADLI ESERİNDE FİİLLER**” başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışmamda;

- Sunulan verilerin; gerekli izinleri alınmış ve denetimli laboratuvar koşullarında tarafımdan veya ilgili görevlilerce elde edildiğini ya da izin belgesine dayalı olarak ve kaynak göstermek suretiyle kullanıldığını,
- Kullanılan veriler üzerinde herhangi bir değişiklik veya eksiltme yapılmaksızın etik kurallara uygun olarak işlenip sunulduğunu,
- Maddi veya manevi destek sağlamış olan Kurum, Kuruluş ve kişilere destek türü de belirtilerek, varsa proje protokol numarası ile yoksa ismen Ön Söz/Teşekkür Bölümlerinde yer verildiğini,
- Yararlanılan kaynaklara Tez metni içinde atıf göstermek suretiyle değinildiğini ve bunların Kaynaklar Bölümüne eklendiğini,
- Teknik/Bilimsel Eser niteliği taşıyan Tezin özgün parçalarının bir başka ortamdan kopyalanarak alınmadığını ve bu parçaların bir başka Kurum/Kuruluş bünyesinde akademik amaç veya unvan almak amacıyla hiçbir suretle kullanılmadığını ve bir başkasının kullanmasına izin verilmediğini,
- Burada belirttiğim hususların aksinin tespit edilmesi halinde tüm yasal sorumluluğun şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

20/07/ 2022

İmza

Mustafa Kemal DAĞDELEN
Öğrenci

ÖĞRENCİ NO	1921107114
ANABİLİM/ ANA SANAT DALI	Türk Dili ve Edebiyatı
BİLİM/ SANAT DALI	
ENSTİTÜ KAYIT TARİHİ	06/08/ 2019

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
80000 Osmaniye / TÜRKİYE

<http://sbe.osmaniye.edu.tr/>

Tel: +90 328 827 10 00/4107-4108
E-Posta: sbe@osmaniye.edu.tr

ÖZET

ABDURRAHİM KARAKOÇ’UN VUR EMRİ ADLI ESERİNDE FİİLLER

MUSTAFA KEMAL DAĞDELEN

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mustafa TANÇ

Ağustos 2022, 141 sayfa

Abdurrahim Karakoç; halkın içinden çıkmış, halkın düşünüş ve yaşayışına tercüman olmuş bir halk şairidir. Kullandığı dil, günlük konuşma dilidir. Yer yer yerel ifadelere de yer veren şair, bağlamasız ozan olarak da bilinir. Gerek şehirde gerekse de taşrada yaşayan insanların zorluklarla mücadelesini, çektiği sıkıntıları, onların duygu ve düşüncelerini, insanın aşkını ve özlemini şiirlerine özgürce aktarmış bir sanatçısıdır.

Dil; iletişimin en önemli aracı olduğu için, dilin kullanımı da çok büyük bir özen gerektirir. Zira insan dille düşünür, dille hayal eder. Toplumlar dil aracılığıyla kuşaklar arası bağ kurar. Hem yazılı hem de sözlü iletişimde dil, duygu ve düşüncelerin aktarımını sağlar.

Anlamli sözcükler genel anlamda adlar ve fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. İnsan varlıkları adlarla karşılarken hareketleri fiillerle karşılaşmıştır. Hareketli bir yaşam biçimini benimseyen Türklerin dilinde de en eski zamanlardan beri fiillerin önemli bir yeri vardır. Hareketli bir topluluk olan Türkler, hareket ifade eden fiilleri günlük konuşmalarında ve eserlerinde çok sık kullanmışlardır. Abdurrahim Karakoç da bir halk şairi olarak Türkçenin anlatma gücünü ustaca kullanan bir şairdir. Eserlerinde fiilleri etkin bir şekilde kullanmaktadır. “Vur Emri” adlı şiir kitabında da keza fiillere yoğun bir şekilde yer vermiştir. Abdurrahim Karakoç’un gerek edebî kişiliği gerekse de şiirlerinde kullandığı konuşma dili unsurları nedeniyle bu çalışmada sanatçının fiilleri kullanımı incelenmiştir.

Çalışmada “Vur Emri” adlı şiir kitabında geçen fiillerin yapısı, fiil çekimi, isimden ve fiilden fiil türeten ekler, ek-fiil, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller incelenmiştir. Bu inceleme esnasında kelime ve eklerin tarihi gelişimleri Eski Türkçe-Eski Anadolu Türkçesi-Türkiye Türkçesi bağlamında değerlendirilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde eser ve eserin yazarı, çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde fiillerin özellikleri, yapı ve anlam bakımından fiiller, fiil çekimi, fiillerde görünüş ve kılınış, kip ve kişi ekleri, ek-fiil, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise belirlenen sonuçlara ve bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi, Abdurrahim KARAKOÇ, kip, fiil, fiil çekimi.

ABSTRACT**VERBS IN ‘VUR EMRİ’ BY ABDURRAHİM KARAKOÇ****Mustafa Kemal DAĞDELEN****Master's Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Advisor: Prof. Dr. Mustafa TANÇ****August 2022, 141 page**

Abdurrahim Karakoç; He is a folk poet who came out of the people and translated the thinking and living of the people. The language he uses is the colloquial language. The poet, who also includes local expressions from time to time, is also known as a non-binding poet. He is an artist who freely conveyed the struggles of people living in the city and the country, their troubles, their feelings and thoughts, the love and longing of people into his poems.

Language; The use of language also requires great care, as it is the most important means of communication. Because people think with language and imagine with language. Societies establish intergenerational bonds through language. In both written and oral communication, language provides the transfer of emotions and thoughts.

Meaningful words are generally divided into two as nouns and verbs. While human beings met with names, they met actions with verbs. Verbs have an important place in the language of Turks, who have adopted an active lifestyle, since the earliest times. Turks, who are an active community, have used verbs expressing movement frequently in their daily speech and works. Abdurrahim Karakoç, as a folk poet, is a poet who skillfully uses the narrative skill of Turkish. He uses verbs effectively in his works. He also included verbs extensively in his poetry book called Vur Emri. Abdurrahim Karakoç's use of verbs has been examined in this study due to both his literary personality and the colloquial elements he used in his poems.

In the study, the structure of the verbs, verb conjugation, verb-deriving suffixes from noun and verb, suffix-verb, noun-verb, adjective-verb and adverb-verbs in the poetry book Vur Emri were examined. During this examination, the historical

developments of words and affixes were evaluated in the context of Old Turkish-Old Anatolian Turkish-Turkey Turkish.

The study consists of three parts. In the introduction part of the study, information is given about the work and its author, the subject, purpose and method of the study. In the second part, properties of verbs, verbs in terms of structure and meaning, verb conjugation, appearance and performance in verbs, mood and person suffixes, suffix-verb, noun-verb, adjective-verb and adverb-verbs were examined. In the third and last part, the determined results and some suggestions are given.

Key words: Turkey Turkish, Abdurrahim KARAKOÇ, modal, verb, verb conjugation.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

s.	Sayfa
S.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
Ø	Biçim birimin bulunmadığını gösterir.
/	Satır ve sayfa numaralarının arasında kullanılmıştır.
/	İki mısra arasında kullanılmıştır.
vb.	ve benzeri
>	Son biçim olduğunu gösterir.
<	Son biçim olduğunu gösterir.
+	İsme bağlanmayı gösterir.
-	Fiile bağlanmayı gösterir.
TV	Televizyon

ÖN SÖZ

Dil toplumu var eden önemli unsurlardan biridir. İnsanoğlunun iletişim sağladığı kanallardan biri de dil olduğu için, dili sürekli canlı tutmuş ve geliştirmiştir. İhtiyaçları doğrultusunda geliştirip yaşattığı dil de insanoğlunu bir arada tutan bir şifreler bütünü olmuştur. Böylece her toplumu diğerlerinden ayıran bir anahtar olan dil, milletlerin oluşmasında ve milletleri oluşturan fertleri de bir arada tutmada önemli bir rol oynamaktadır.

En eski dönemlerden beri insanları derinden etkileyen sanatların başında şiir gelmektedir. Şiir, millîlik vasfını en çok taşıyan sanattır. Zira şiir başka bir dile çevrilemeyen özel bir bütündür. Bu yönüyle her şiir sadece yazıldığı veya söylendiği dilde gerçek anlamını ve tesirini gösterir. Dil, insan zekâsının büyüğü bir ürünü; insan ruhunun samimi, titrek, dalgalı bir dokunuşu ifadesiyle tarif edilebilecek gerçek bir toplumsal bağıdır. Abdurrahim KARAKOÇ da bu bağı çok iyi bilen ve kullanan son dönem halk şairlerinden biridir.

Her şairin ayrı bir dünyası vardır. Şair bu kendi dünyasında isteğince hareket eder. Şair için ayırıcı bir özellik olan bu dünya onun üslubudur ve diğer şairlerden ayırt edilmesini sağlar. Her insanın ağızında günlük hayatta dolaşan kelimeler, şairin dilinde büyüğü bir etkiye kavuşur. Şairlik kudretiyle kelimeler, kullanım yeri ve yüklendiği anlamlarla insanları bambaşka bir dünyaya götürür. Abdurrahim KARAKOÇ da güçlü bir şair olarak Türkçeyi çok güzel ve etkili kullanan bir şairdir. Şiirlerinde Müslümanlık ve Türklük vurgusu her an kendini hissettirir. Unutulmuş ve çeşitli şekillerde ezilmiş halkın sesi olabilmiş içten bir şahsiyettir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında ve yüksek lisans eğitimi boyunca engin bilgilerinden yararlandığım ve yardımlarını hiçbir zaman bizden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa TANÇ hocama, yüksek lisans eğitimi boyunca deneyimlerini bizimle paylaşan ve bu çalışmanın hazırlanması sırasında sabırla rehberlik eden Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ hocama, bu süreçte her zaman destekçim olan eşim Elif DAĞDELEN'e çok teşekkür ederim.

Mustafa Kemal DAĞDELEN

Osmaniye / 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR VE İŞARETLER.....	ix
ÖN SÖZ	x
İÇİNDEKİLER	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Abdurrahim Karakoç'un Hayatı ve Eserleri.....	2
1.1.1. Hayatı.....	2
1.1.2. Eserleri ve Yazar Hakkında Yapılan Çalışmalar	3
1.1.2.1. Şiirleri:	3
1.1.2.2. Düzyazıları:.....	4
1.1.2.2.1. Denemeler	4
1.1.2.2.2. Diğer yazıları.....	4
1.1.2.3. Yapılan Çalışmalar	4
1.2. Çalışmanın Konusu	4
1.3. Çalışmanın Amacı	4
1.4. Çalışmanın Yöntemi.....	5

BÖLÜM II

FİİLLER VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Fiillerin Özellikleri	7
2.2. Yapı Bakımından Fiiller	8
2.2.1. Basit Fiiller.....	8
2.2.2. Türemiş Fiiller	9
2.2.2.1. İsimden Türemiş Fiiller	10
+A-.....	11
+Al-.....	11

+An-	12
+Ar-	12
+Aş-	13
+At-	13
+DA-	14
+I-, +U-	14
+k-	15
+kIr-, +kUr-	15
+l-	15
+lA-	16
+lAn-	17
+lAş-	17
+r-	17
+rA-	18
+sA-	18
2.2.2.2. Fiilden Türemiş Fiiller	19
-A-	19
-AlA-	19
-Ar-	20
-DAr-	20
-DIr-/-DUr-	21
-I-, -U-	21
-k-	22
-l-	22
-mA-	22
-n-	23
-p-	24
-r-	25
-sA-	25
-ş-	26
-t-	26
-y-	27
2.2.3. Birleşik Fiiller	28

2.2.3.1. Bir Ad ve Bir Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiiller (İsim+Fiil) 29	
“et-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	32
“ol-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	32
“eyle-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	32
“aç-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	33
“al-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	33
“göster-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	33
“kal-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	33
“yaz-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	33
“bırak-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	34
“biç-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	34
“kok-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	34
“gör-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	34
“ver-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	34
“tut-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	34
“ bas -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	35
“sat-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	35
“ çık -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	35
“ koy -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	35
“ at -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	35
“ çek -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	36
“ kalk -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	36
“ bul -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	36
“ dök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	36
“ gir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	36
“ çevir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	37
“ kır -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	37
“ yak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	37
“ kat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	37
“ vur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	37
“ sök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	38
“ dön -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	38
“ eğ -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	38

“ gel -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	38
“ çal -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	38
“ boğul -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	38
“ bulan -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	39
“ bil -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	39
“ dile -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	39
“ düş -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	39
“ yap -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	39
“ dur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	39
“ bat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	40
“ boz -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	40
“ ağla -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	40
“ del -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	40
“ besle -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	40
“ kur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	40
“ sal -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	40
“ er -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	40
“ dön -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	41
“ em -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	41
“ yat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	41
“ sür -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	41
“ tep -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	41
“ don -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	41
“ yitir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	41
“ anla -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	41
“ uy -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	42
“ gül -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	42
“ sık -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	42
“ çat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	42
“ bak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	42
“ çek -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	42
“ ye -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	42
“ eğ -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	43

“ kalk -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	43
“ çök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	43
“ dik -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	43
“ say -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	43
“ koş -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	43
“ çevir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	43
“ dur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	44
“ tutul -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	44
“ ko- (koy-) ” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	44
“ git -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	44
“ yol -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	44
“ kaç -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	44
“ saç -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	44
“ uğra -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	45
“ kıl -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	45
“ çıkar -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	45
“ kolla -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	45
“ savur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	45
“ uman -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	45
“ çök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	45
“ yet -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	45
“ kop -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	46
“ buyur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	46
“ doku -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	46
“ belle -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	46
“ dök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	46
“ uğra -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	46
“ ak- ” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	46
“ estir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	47
“ getir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	47
“ sok -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	47
“ çat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	47
“ sıva -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	47

“ çak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	47
“ kap -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	47
“ oku -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	47
“ tak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	48
“ öp -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	48
“ akıt -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	48
“ bağla-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	48
“ bulun -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller.....	48
“ bırak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	48
“ söyle -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller	48
2.2.3.2. Bir Esas Fiil ve Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller	
(Fiil+Fiil).....	49
2.2.3.2.1. Yeterlilik Fiili.....	50
2.2.3.2.2. Tezlik Fiili	52
2.2.3.2.3. Süreklilik Fiili.....	53
2.2.3.2.4. Yaklaşma Fiili.....	55
2.2.3.3. Deyimleşmiş Birleşik Fiiller	55
2.3. İçerikleri Bakımından Fiiller (Taşındığı Anlam Bakımından)	56
2.3.1. Oluş Fiilleri	57
2.3.2. İş/Kılış Fiilleri	57
2.3.3. Durum/Tasvir Fiilleri.....	57
2.4. Anlam Bakımından Fiiller (Yüklendiği Görev Bakımından).....	58
2.4.1. Esas Fiil	58
2.4.2. Yardımcı Fiil.....	59
2.5. Fiil Çekimi.....	59
2.5.1. Fiil Çekiminde Şahıs Ekleri.....	60
2.5.1.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri.....	61
2.5.1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri.....	64
2.5.1.3. Emir kipi şahıs ekleri.....	66
2.5.2. Fiil Çekiminde Şekil ve Zaman Ekleri	67
2.5.2.1. Kip Kavramı	67
2.5.2.2. Zaman.....	69
2.5.2.2.1. Bildirme Kipleri	70
2.5.2.2.1.1. Duyulan Geçmiş Zaman	70

2.5.2.2.1.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	71
2.5.2.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman.....	72
2.5.2.2.1.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı	74
2.5.2.2.1.3. Şimdiki Zaman	74
2.5.2.2.1.3.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi	75
2.5.2.2.1.3.2. Şimdiki Zamanın Şartı.....	75
2.5.2.2.1.4. Gelecek Zaman	76
2.5.2.2.1.4.1. Gelecek Zamanın Hikâyesi	77
2.5.2.2.1.4.2. Gelecek Zamanın Şartı.....	77
2.5.2.2.1.5. Geniş Zaman.....	77
2.5.2.2.1.5.1. Geniş Zamanın Rivayeti.....	79
2.5.2.2.1.5.2. Geniş Zamanın Hikâyesi.....	79
2.5.2.2.1.5.3. Geniş Zamanın Şartı	79
2.5.2.2.2. Tasarlama Kipleri.....	80
2.5.2.2.2.1. Gereklilik Kipi.....	80
2.5.2.2.2.2. Şart Kipi.....	81
2.5.2.2.2.2.1. Şart kipinin hikâyesi.....	84
2.5.2.2.2.3. İstek Kipi.....	84
2.5.2.2.2.4. Emir Kipi	86
2.5.2.2.2.4.1. Emir Kipinin Olumsuz Şekli	88
2.5.2.2.2.4.2. Emir Kipinin Soru Şekli.....	89
2.5.3. Çekimli Fiillerde Olumsuzluk.....	89
2.5.4. Fiilde Soru.....	90
2.5.5. Fiillerde Kılımlı	91
2.5.5.1. Başlama Bildirenler	92
2.5.5.2. Süreklilik Bildirenler	92
2.5.5.3. Bitmişlik Bildirenler.....	93
2.5.5.4. Aralıklı Oluş Bildirenler.....	93
2.5.5.5. Kendi Kendine Oluş Bildirenler	93
2.5.6. Fiilde Görünüş.....	93
2.5.6.1. Geniş Zaman Anlamı Taşıyanlar.....	93
2.5.6.2. Geçmiş Zaman Anlamı Taşıyanlar.....	94
2.5.6.3. Gelecek Zaman Anlamı Taşıyanlar.....	94

2.5.6.4.	İstek Bildirenler.....	94
2.5.7.	Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi.....	94
2.5.7.1.	Rivayet Birleşik Zaman Çekimi.....	95
2.5.7.1.1.	Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti	95
2.5.7.1.2.	Şimdiki Zamanın Rivayeti.....	96
2.5.7.1.3.	Gelecek Zamanın Rivayeti	96
2.5.7.1.4.	Geniş Zamanın Rivayeti	96
2.5.7.1.5.	Şart Kipinin Rivayeti.....	96
2.5.7.1.6.	İstek Kipinin Rivayeti.....	96
2.5.7.1.7.	Gereklilik Kipinin Rivayeti	97
2.5.7.2.	Hikâye Birleşik Zaman Çekimi.....	97
2.5.7.2.1.	Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	97
2.5.7.2.2.	Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	97
2.5.7.2.3.	Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	97
2.5.7.2.4.	Gelecek Zamanın Hikâyesi.....	98
2.5.7.2.5.	Geniş Zamanın Hikâyesi	98
2.5.7.2.6.	Şart Kipinin Hikâyesi	98
2.5.7.2.7.	İstek Kipinin Hikâyesi	99
2.5.7.2.8.	Gereklilik Kipinin Hikâyesi	99
2.5.7.3.	Şart Birleşik Zaman Çekimi.....	99
2.5.7.3.1.	Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı.....	99
2.5.7.3.2.	Görülen Geçmiş Zamanın Şartı.....	99
2.5.7.3.3.	Şimdiki Zamanın Şartı	100
2.5.7.3.4.	Geniş Zamanın Şartı.....	100
2.5.7.3.5.	Gereklilik Kipinin Şartı.....	101
3.	Ek-Fiil (Cevheri Fiil)	101
3.1.	Ek-Fiilin İşlevleri.....	102
3.2.	Ek-Fiili (Cevheri Fiil) Çekimi	102
3.2.1.	Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi.....	103
3.2.2.	Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	104
3.2.3.	Geniş Zaman (Şimdiki Zaman) Çekimi	105
3.2.4.	Şart Çekimi	108
3.3.	Ek-Fiilde Olumsuzluk	109

3.4. Ek-Fiilde Soru	110
3.5. Ek-Fiilde Olumsuz Soru	111
4. Ad-Fiil, Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil	111
4.1. Ad-Fiiller	112
4.1.1. -mAk	114
4.1.2. -mA	115
4.1.3. -Iş, -Uş	116
4.2. Sıfat- Fiiller	116
4.2.1. Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat-Fiiller	118
4.2.1.1. -DIk / -DUk	118
4.2.1.2. -mIş / -mUş	119
4.2.2. Gelecek Zaman Bildiren Sıfat-Fiiller	119
4.2.2.1. -AcAk	119
4.2.2.2. -AsI	120
4.2.3. Geniş Zaman Bildiren Sıfat Fiiller	120
4.2.3.1. -An	120
4.2.3.2. -mAz	121
4.2.3.3. -IcI, / -UcU	121
4.3. Zarf - Fiiller	122
4.3.1. -Ip	124
4.3.2. -ArAk	125
4.3.3. -mAdAn	125
4.3.4. -ken	126
4.3.5. -A	126
4.3.6. - I, - U	127
4.3.7. -IncA	128
4.3.8. -AlI	128
4.3.9. -r... -mez	129
4.3.10. -DIkçA, -DUkçA	129
4.3.11. -cAsInA	130
4.3.12. -mAklA	130
4.3.13. -dIktAn (<-dIk+tAn, -dUk+tAn)	131
GENEL DEĞERLENDİRME	132

BÖLÜM III**SONUÇ VE ÖNERİLER**

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	134
KAYNAKÇA.....	138
ÖZGEÇMİŞ	142

BÖLÜM I

GİRİŞ

Dil canlı bir varlıktır ve yaşadığı, kullanıldığı müddetçe insan ihtiyaçları doğrultusunda her daim gelişmeye açıktır. Gelişimini sürdürmek için de yeni anlatım yollarına ihtiyacı vardır. Bu anlatım yolları da sözlü ve yazılı metinler vasıtasıyla kendini gösterir. Edebi metinler içerisinde de düzyazılar kadar şiirlerin de müstesna bir yeri vardır. Şiirler, en eski metin türlerindedir. Ahenk unsurları vasıtasıyla akılda kalıcılığı çok yüksek olduğundan yazının olmadığı en eski dönemlerden beri şiirler büyük bir öneme sahip olmuştur.

Her milletin edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da şiirler önemli bir yer tutar. Şiir, kıvrak bir zekânın ürünü ve hazırcıvaplığın ifade tarzıdır. Türk edebiyatında da asırlar boyunca çok önemli şairler yetişmiş ve bu şairler çok kıymetli eserler vermişlerdir. Dilin gelişimini sağlayan eserler kadar, onların vücuda gelmesini sağlayan edebî şahsiyetlerin de önemi inkâr edilemez. Bir şair olarak güçlü bir dile, bir ozan gibi cesur bir söyleyişe sahip olan Abdurrahim KARAKOÇ da Türk edebiyatının son döneminde yetişmiş ve kazandırdığı şiirlerle Türk edebiyatına hizmet etmiş önemli bir sanatçıdır.

Yer yer halka tercüman olan sanatçı bazen de sivri bir dille şiirlerini dile getirir. Türklük ve İslam çizgisinde şiirler kaleme alan şair bu felsefeyi hayatına da yansıtır. Nitekim oğlunun birinin adı da Türk İslam KARAKOÇ'tur. Şair kendinden önce bu çizgide yazan şairleri de takip eder. Bu konuların yanı sıra sanatçı, yüreklere dokunan aşk şiirleri de yazar. Özellikle "Mihriban" şiiri herkesçe bilinir. Birçok şiiri bestelenmiş olan şair, toplumsal konulara da değinir. Doğal bir kişiliği olan sanatçı, halktan biridir. Sade söyleyişi ve yerel ifadelere hâkimiyeti ile halk tarafından da kolay anlaşıldığı için çok değer görmüştür.

Fiiller, dilin hareket anlamını üstlenen önemli bir sözcük türüdür. Dile kıvraklık kazandıran bu tür, bir dilin dil olmasında başat unsurlardandır. Sayı ve fiil sistemi bir dili, diğer dillerden ayıran önemli unsurlardır. Zira her dilin sayı sistemi ve fiilleri kendine hastır. Fiiller, yüzyıllar içerisinde halkın yaşam tarzından kaynağını alarak

oluşmuş sözcüklerdir. Bir işi, durumu veya oluşu bildiren bu sözcükler, dilin anlatım gücünü önemli ölçüde artırır. Cümlelerdeki yargıları oluşturan unsurlardan olan fiiller, bir eserin oluşumunda yer alan temel taşlardan biridir. Buradan hareketle bir eserde fiilleri incelemek, aslında sanatçının dili kullanma gücünü ve anlatım özelliğini de kavramaya yardım eder. Çalışma, şairin fiilleri kullanma tarzını da ortaya koymuştur.

Yazar bu eserde fiilleri etkin bir şekilde kullanmaktadır. Şairin harekete duyarlı dili fiilleri etkin bir şekilde kullanımını sağlamıştır. Yapı bakımından fiiller içerisinde de özellikle şairin birleşik fiilleri daha çok tercih ettiği tespit edilmiştir. Yer yer yerel ifadeler de başvuran sanatçı adeta halkın içinden çıktığını kanıtlar. Kelimelerin anlam inceliklerine de oldukça dikkat eden şair, eleştirel şiirlere de yer verir.

1.1. Abdurrahim Karakoç'un Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Hayatı

Şair bir aileye mensup olan Abdurrahim KARAKOÇ, 7 Nisan 1932'de Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinin Celâ (Ekinözü) köyünde doğar. Şairin dedesi, Balcı Fakı olarak tanınan ve kendisi de şair olan Mehmet Efendi'dir. Babası da köy işleriyle uğraşan; ancak kendini yetiştirmiş, kültürlü bir insan olan Ümmet Karakoç'tur. Ümmet Karakoç okuma yazmayı seven, dinî konularda da oldukça bilgili olan bir şahsiyettir. Babasının okumaya olan bu ilgisi, şairi de çocukluk yıllarından itibaren etkilemiştir. Annesi Fatma Hanım ise okuma yazması olmayan bir ev hanımıdır (Filiz, 2010, s. 1-4).

Abdurrahim KARAKOÇ'un, bir abisi ile üç erkek kardeşi vardır. Ailenin ikinci çocuğu olan Abdurrahim KARAKOÇ, daha küçük yaşlarda şiire merak salmış ve arkadaşlarına hicivler yazmıştır. Şair bir aileye mensup olmasının etkisi yanında çok okuyan bir kişidir. İlkokuldan sonra okula devam etmeyen şair, sanat okulunda marangozluk da öğrenmiş ve severek bu mesleği icra etmiştir.

1958 yılında, askerlik dönüşü, yaşadığı Cela (Ekinözü) köyü belediyelik olunca belediyenin sınavına girmiş ve memur olarak çalışmaya başlamıştır. 1964 yılında evlenmiş ve üç çocuk sahibi olmuştur. 1981 yılına kadar belediyede çalışmaya devam etmiştir. Çalıştığı süre içerisinde şiir yazmayı da bırakmamıştır. Haksızlığa

dayanamayan şair, özellikle belediye başkanları başta olmak üzere zulüm yapanları eleştiren şiirler de yazmıştır.

Yakın bölgede çocuklarının okuyacağı lise bulunmadığı için 1984 yılında Ankara'ya taşınmıştır. Burada bir dönem siyasi faaliyetleri olsa da bu faaliyetleri çok uzun sürmemiştir. Asıl hizmetini şiirleriyle göstermiş gür bir ses olmuştur Karakoç. Bir dönem köşe yazarlığı yapmış ve TV programlarına da katılmıştır.

Şairin yetişmesinde babasının rolü çok büyüktür. Onun kitaplığında bulunan şairleri okuyarak kendini geliştirmiştir Karakoç. Özellikle Fuzuli'den çok etkilenmiştir. Güzel şiire düşünerek varılacağını söyleyen şair, sürekli okur. Ama kendine has bir çizgi oluşturur. Halkın içinden bir ses olarak halkı temsil eder. Yaşananlara tercüman olur. Türk-İslam çizgisi onun en sevdiği yoldur. Hatta oğlunun birinin adını da "Türk İslam" koymuştur (Filiz, 2010, s. 1-4).

1.1.2. Eserleri ve Yazar Hakkında Yapılan Çalışmalar

1.1.2.1. Şiirleri:

- 1.Vur Emri,
- 2.Dosta Doğru,
- 3.Parmak İzi,
- 4.Gökçekimi,
- 5.Akıl Karaya Vurdu,
- 6.Kan Yazısı,
- 7.Yasaklı Rüyalara,
- 8.Gerdanlık 1,
- 9.Gerdanlık 2,
- 10.Gerdanlık 3,
- 11.Suları İslatamadım,
- 12.Beşinci Mevsim.

1.1.2.2. Düzyazıları:

1.1.2.2.1. Denemeler

- 1) Çobandan Mektuplar (1996, Tema İletişim).
- 2) Düşünce Yazıları (1997, Ocak Yayınları).

1.1.2.2.2. Diğer yazıları

- 1) Gazete yazıları ve makaleleri

1.1.2.3. Yapılan Çalışmalar

Gülsüm SALDERE'nin “Abdurrahim KARAKOÇ’un Lirik Şiirlerinde Kelime Dünyası” adlı yüksek lisans tezi.

Mehtap FİLİZ'in “Abdurrahim KARAKOÇ’un Şiirlerinin Tematik Açıdan İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezi.

1.2. Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusunu, 1950’li yıllardan sonra güçlü sesini ve güzel şiirlerini duyurmaya başlayan Abdurrahim KARAKOÇ’un “Vur Emri” adlı şiir kitabında geçen fiiller ve fiillerin özellikleri oluşturmaktadır. Bunun yanında çalışma, “Vur Emri” adlı şiir kitabında geçen ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller ile ek-fiillerin de incelemesini içermektedir.

1.3. Çalışmanın Amacı

Halkın içinden biri olan, bağlamasız ozan diye de anılan Abdurrahim KARAKOÇ’un şiirleri üzerine çok fazla bilimsel araştırma bulunmamaktadır. KARAKOÇ hakkındaki çalışmalar üzerine, tarafımızca yapılan kaynak taramasında sadece iki yüksek lisans tezi hazırlandığı tespit edilmiştir. “Karakoç’un Lirik Şiirlerinde Kelime Dünyası” ve “Karakoç’un Şiirlerinin Tematik İncelemesi” adlı bu çalışmalardan başka bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. Diğer bilimsel çalışmalar ise şair hakkında yazılan makaleler ve lisans bitirme tezleridir. Bu çalışma ile Abdurrahim

KARAKOÇ'un şiirlerinin dil çalışması üzerinden hem bilim âlemine katkı sağlamak hem de şairin daha iyi tanınmasına yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Karakoç'un şiirlerinin dil incelemesi üzerine bir çalışma bulunmadığı için bu çalışma bu anlamda ilk olacaktır. On iki şiir kitabı bulunan şairin, "Vur Emri" adlı şiir kitabından hareketle, şiirlerinin küçük bir kısmı da olsa bu çalışmayla incelenmiş olacaktır. Abdurrahim KARAKOÇ son dönem Türk şiirinin çok önemli bir ismidir. Böylece, bu çalışmayla şairin diğer şiir kitapları üzerine de çalışma yapılması adına bir farkındalık oluşturmak ve yapılacak diğer çalışmalara da kaynaklık etmek amaçlanmıştır.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Üç bölümden oluşan çalışmanın, ilk bölümünde şairin hayatı ve eserleri ile çalışmanın amacı, yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde üç ana başlık bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde fiillerin yapısı, fiil çekimi ve fiillerin özellikleri üzerinde durulmuştur. İkincisinde ek-fiiller ve ek-fiil çekimi anlatılmıştır. Üçüncüsünde ise ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller hakkında bilgiler verilmiş ve incelemeler yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde de tespit edilen sonuçlar ve bazı öneriler sıralanmıştır.

Çalışmaya başlamadan; önce Abdurrahim KARAKOÇ hakkında yazılmış eser ve tezler, daha sonra fiil incelemesi üzerine yapılan çalışmalar "<https://tez.yok.gov.tr/>" bağlantısından araştırılarak kaynak taraması yapılmıştır. Kaynak taramasından sonra çalışmaya konu olan şairin "Vur Emri" adlı şiir kitabında yer alan bütün fiiller, ek-fiiller ile isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller fişleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Bu şekilde 6654 kelime fişlere yazılarak çalışmaya hazır hale getirilmiştir. Daha sonra bu fişler özelliklerine göre sınıflandırılmış ve uygun alt başlıklarda kullanılmıştır. Eserde yer alan fiillerin çekimleri ile yapıları hakkında incelemeler yapılmış ve metinden yeterli sayıda örnek verilmiştir. Ek-fiillerin görevleri ve çekimleri ile ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil hakkında da bilgiler verilmiş ve metinden örnekler sıralanmıştır.

Çalışmada; gerekli görülen yerlerde, eklerin tarihi gelişimi hakkında da bilgiler verilmiştir. Eklerin tarihi gelişimleri doğrultusunda bilgi verilirken Eski Türkçe-Eski Anadolu Türkçesi-Türkiye Türkçesi tarihi dönemleri izlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ise sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Verilen örneklerin arkasına hangi sayfa ve satırdan alındığını gösteren numaralar ayraç içinde yazılmıştır. Çalışmada geçen örneklerin sayfa ve satır numaraları (sayfa / satır) biçiminde verilmiştir. Eğik çizginin solundaki sayı sayfa numarasını, sağındaki sayı da o sayfadaki satırı göstermektedir. Örneğin (113 / 7).

BÖLÜM II

FIİLLER VE ÖZELLİKLERİ

Fiiller; varlıkların hareketlerinin, oluş ve durumlarının dildeki karşılıklarıdır. Bir kılışı, bir durumu veya bir oluşu bildiren kelimelere fiil denir. Fiiller, dilin anlatım ve ifade gücünün artırılmasını sağlayan önemli bir unsurdur. Fiiller, bir dilin dil olmasının önemli göstergelerinden, temel söz varlıklarından biridir. Fiiller ve sayılar bir dilin kimlik kartı sayılabilecek söz varlıklarıdır. Fillere getirilen işletme ekleri yardımıyla fiiller, zaman kavramını sınırlama ve ifade etmeyi sağlar. Yine fiiller, duygu ve tasarıları yargılamayı ifade eder. Çekim sayesinde de kişi ve kişi gruplarını belirtme ve sınırlamaya yarar.

Ergin, sözcükleri görev ve anlam bakımından; isimler, fiiller ve edatlar olarak üç başlıkta toplamıştır. İşte bu başlıklardan biri olan fiiller, Türkçede hareket bildiren sözcüklerdir. Kâinata biri nesne, diğeri hareket olmak üzere iki unsurun olduğunu söyleyen Ergin, nesnelere evrendeki bütün varlıklar olarak tanımladıktan sonra, bu nesnelere zaman ve mekân içindeki yer değiştirmeleri; oluş, kılış, durumları; kısaca her türlü faaliyetlerini de hareket olarak kabul etmektedir (Ergin, 2000, s. 280). İşte aralarındaki bu fark, isimlerle fiillerin en ayırıcı özelliğidir.

Şekil bilgisinin isimden sonra en önemli ögesini fiiller oluşturur. İş ve hareket bildiren sözler diye tanımlayabileceğimiz bu sözcükler, dilin vazgeçilmez unsurlarıdır (Korkmaz, 2003a, s. 527). Fiiller; bir kılışı, bir durumu veya bir oluşu kısaca olup biteni anlatan kelimeler olarak da tanımlanabilir (Banguoğlu, 1974, s. 408).

Fiiller, daha Aristo tarafından saptanan bir sözcüktür. Bazı dilbilimciler, insanların ilk söyledikleri sözcüklerin eylemler olduğu görüşündedirler. Eğer tanımlamak gerekirse, eylemlerin bir devinme, bir oluş, bir kılış ya da bir durum gösteren sözcükler olduğu söylenebilir (Aksan, 1980, s. 98).

Hareketin vazgeçilmez olduğu insan yaşamının ifadesi için fiillerin önemi yadsınamaz. Her daim hareket, oluş ve durum halinde olan dünya yaşamı için fiil, her dil ve toplum için vazgeçilmez öğelerdir.

2.1. Fiillerin Özellikleri

Her sözcükte olduğu gibi fiillerin de bir yapısı vardır. Fiilin yapısı basit (kök), türemiş ve birleşik fiiller olmak üzere üç gruba ayrılır. Yapı bakımından fiiller ilerleyen başlıklarda ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı için burada kısaca değinilmiştir. Fiiller, eylem bildiren sözcüklerdir. Fiil çekiminde fiilde eylem, kip ve şahıs olmak üzere üç özellik bulunur.

Korkmaz; bir kılış, oluş veya durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen kelime olarak tanımladığı fiilleri; nitelikleri bakımından kılış, oluş ve durum fiilleri olarak sınıflandırır (Korkmaz, 2003b, s. 91).

Anlamli sözcükler olmasına rağmen fiiller, tek başlarına görevlerini yerine getiremezler. Ancak fiillerin bildirdikleri eylemler, isimlerle girdikleri ilişkileri ile ortaya çıkar veya fiiller çekime girerek bir yargı ifade eder.

Fiillerin adlarla ilişkisi için mutlaka fiillerin çekime girmesi gerekir. Kök ve gövde halinde bulunan, yani çekime girmemiş olan fiiller adlarla bir ilişki içerisinde olamazlar. Kök ve gövde halinde bulunan fiillere, noktalama işaretlerinden kısa çizgi (-) getirilerek yazılır: *ye-*, *iç-*, *sil-*, *sor-*, *diz-*, *süpür-*, *getir-*, *bekle-*, *sevin-*, *içir-*, *bilgilendiril-* fiillerinde olduğu gibi. Ancak bu fiiller seslendirilirken bu şekilde değil de mastar halinde okunur. Fakat okunduğu gibi yazılmaz. Sözelimi *giymek* olarak okunur, *giy-* şeklinde yazılır. Yukarıda da bahsedildiği gibi şair fiilleri, eserinde etkin bir şekilde kullanmıştır.

2.2. Yapı Bakımından Fiiller

Kök, anlamlı en küçük dil birliğidir. Kelimenin parçalanamayan şeklidir. Kökler tek başlarına veya eklerle genişletilerek kullanılabilir. Yani bu şekilde düşünüldüğünde köklerin en küçük kelimeler olduğu söylenebilir. Kökler anlam bakımından ikiye ayrılır. Bunlardan bazıları varlıkları, bazıları da bu varlıkların hareketlerini karşılar. Varlıkları karşılayanlara isim, hareketleri karşılayanlara da fiil denir.

Yukarıda özetlenen bilgilerden anlaşılacağı üzere fiiller, dilin önemli birimlerinden biridir. Yapı bakımından da farklı başlıklarda incelenir. Yapı bakımından fiiller üç gruba ayrılır. Bunlar; kök halde bulunan yani herhangi bir yapım eki almamış olan basit fiiller, yapım ekiyle genişletilmiş türemiş fiiller ve en az iki sözcüğün birleşmesi ile oluşan birleşik fiillerdir.

Korkmaz da fiilleri yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik fiiller olarak üç gruba ayırır (Korkmaz, 2003a, s. 528). Çekimli veya çekimsiz olması fiilin yapısını etkilemez. Zira çekimde kullanılan ekler işletim ekleri olup sözcüğün anlam ve yapısını değiştirmez. Yapıyı ve anlamı bazen de sözcüğün türünü değiştiren ekler, yapım ekleridir. Bir de birleşme yoluyla yeni anlamda bir fiil oluşturulabilir. Çekime girmemiş bir fiilin de anlamı vardır. Ancak bu fiiller cümlede çekimsiz olarak yer alamazlar. Fiiller cümle içerisinde çekimli olarak kullanılabilir.

Hacıeminoğlu, çalışmasında fiilleri sadece yapı bakımından değerlendirmektedir. Burada fiilleri üç ana başlıkta inceler. Bunlar kök fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiillerdir (Hacıeminoğlu, 1991, s. 16).

2.2.1. Basit Fiiller

Kök hâlinde bulunan ve yapım ekiyle genişlememiş olan fiillere basit fiil denir. Basit fiiller ek almamış fiiller olarak değerlendirilmemelidir. İşletim ekleri kelimenin yapısını değiştirmediği için, çekim eki alan bir fiil de basit fiildir. Öyleyse basit fiiller, yapım eki almayan ve başka bir kelime ile birleşmeyen fiillerdir.

Basit fiiller incelenirken Eski Türkçede bulunan tek heceli fiil kökleri gözden kaçırılmamalıdır. En eski Türkçede tek ünlüden ibaret 16 kök fiil bulunmaktaydı. Ancak

bu tek sesli fiil köklerinin zamanla ekler yardımıyla isim ve fiil gövdelerine dönüşerek varlığını devam ettirdiği unutulmamalıdır (Hacıeminoğlu, 1991, s. 19).

Basit fiillerin En Eski Türkçe döneminde *aç-* < *a-ç-*, *aş-* < *a-ş-*, *il-* < *i-l-*, *bak-* < *ba-k-*, *göm-* < *gö-m-* vb. biçimlerde de görüldüğü gibi daha basit köklere ayrılabilceğini gösteren belirtiler vardır. Ancak bunlar zamanla birbirleriyle kaynaşmış, kökü unutulmuş ve ayrılamaz birer kök haline gelmişlerdir (Korkmaz, 2003a, s. 528).

Ergin, Türkçede tek ses halinde bulunan köklerin çok az olduğunu ve onların da vokal olabileceğini söyler. Türkçede kelime köklerinin genellikle tek heceli olduğunu belirtir (Ergin, 2001, s. 107).

- “Havada yıldızlar, dağda kar **üşür.**” 12/3
 “Ayrıklar, ısırganlar **sarmış** tarlasını.” 13/19
 “Bekârlar kahvesinde bir adam **uyuyordu.**” 21/18
 “**Sürdü** senelerce hep bu aldatış.” 78/3
 “**Yitti** ilimizin hazır havası.” 128/3
 “Uzar boynuz, **artar** rütbe.” 157/14
 “Herifler ayıyı dayı **tanıyor.**” 166/5
 “Balyoz iner, **kalkar**; ses **çıkamaz** örsten.” 207/2
 “Baban tıraş olurken **baksın** ayna yerine.” 212/3
 “Alttaki öküze **bak**, üstteki boynuza **bak.**” 216/4
 “**Çal** davulcu, fırsat ele bir geçer.” 217/2
 “Havucu çorbaya katmayan **bilmez.**” 218/8
 “Büyükler, küçükler size **diyorum.**” 230/7
 “Kulaklar kuyruğa **değer** temelli.” 233/4
 “Her gecedен sonra güneş **doğardı.**” 235/3
 “Dizilecek; **dizeceğim**, hele **dur.**” 281/20

2.2.2. Türemiş Fiiller

İsim veya fiil köklerine çeşitli türetme ekleri getirilerek kurulan fiillerdir. Türemiş fiiller, isimden fiil ve fiilden fiil türeten eklerle oluşturulur. Yapım ekleri,

sözcüklerin anlamında değişiklik meydana getiren eklerdir. Sözcüğün kökü ile gövdesi arasında anlam bağı kopmamalıdır.

Türemiş fiillere getirilen ekler tespit edilirken sözcüğün köküne iyi bakmak gerekmektedir. Sözcüğün kökünde yaşanan ses değişimleri, düşme ve türemeleri gözden kaçırılmamalıdır. *İnan-* (<ina-n-), *belir-* (<bel-gür-), *başar-* (<baş-kar-), *benze-* (<beñiz+e-) vb. (Korkmaz, 2003a, s. 529).

Türemiş bir sözcüğe gövde denir. Yani gövdeler genişletilmiş köklerdir. Gövdeler de kökler gibi her türlü işletim eklerini alabilir. Gövdeler anlam ve görev bakımından kök gibidir. Gövdeler isim gövdesi ve fiil gövdesi olmak üzere ikiye ayrılır (Ergin, 2000, s. 146).

2.2.2.1. İsimden Türemiş Fiiller

İsimden türemiş fiiller, isimlerden fiil yapan belirli eklerle oluşturulur. Türemiş fiillerin bir kısmı, isim köklerine getirilen, isimlerden fiil türeten belli eklerle oluşturulan fiillerdir.

Fiiller, bir olma veya yapma ifade eden kelimelerdir. İsimlerden fiil yapan eklerle oluşturulan fiiller de kökteki isimlerle ilgili olarak, olma veya yapma ifade eden bazı hareketleri karşılar. Bu ekler isimleri fiile dönüştürürken anlamı çok fazla değiştirmezler. Aynı ek, bazı isim köklerinden olma ifade eden fiil türetirken bazı isim köklerinden de yapma ifadesi taşıyan fiiller türetebilir. Bu da eklerin değil, daha çok kökteki ismin anlamının kuvvetini gösterir. Ekler, yukarıda da belirtildiği üzere, anlamı değiştirmeden daha çok kelimenin türünü değiştirmede etkindir (Ergin, 2000, s. 179).

Başlıca isimden fiil yapma ekleri şunlardır: “+lA-, +Al-, +l-; +A-; +I- / +U-; +Ar-, +DA-; +kIr-, +kUr-; +k-; +r-; +sA-, +msA-,” ekleridir (Ergin, 2000, s. 180-184).

Bu eklerin dışında Korkmaz, başka eklere de yer verir. Bunlar “+An-, +AŞ-, +At-, +lAn-, +lAŞ-, +(I)rgA-, +rA-, +sI- ” ekleridir (Korkmaz, 2003a, s. 111-122). Ancak burada sadece metinde örneği bulunan ekler sıralanacaktır. Bu eklerle türetilen fiillere metinde örnek bulunmuyorsa o ek ile ilgili konu başlığı da açılmayacaktır.

+A-

Fazla işlek olmayan bir isimden fiil türetme ekidir. Olma ve yapma anlamı katar. Metindeki örnekleri, daha az sayıda örneği bulunan eklere göre, yeterli düzeyde tespit edilmiştir.

Eski Türkçe döneminden beri varlığını sürdüren ek, herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır (Ergin, 2000, s. 181).

“Dedim: İbiş, ite **benzer**./ Dediler ki: Daha beter.” 257/19

“Fareler çuvalı deliyor dipten / Sicilli katırlar **boşandı** ipten” 203/13

“Kavaklara kaplumbağa **tünedi** / Yörük yaylasına Çingen doldu, de.” 104/11

“Seksen yıl ıslıkla **oynadı** ipte / Üç asır çırpıplak yattı bu kazık.” 210/3

“Ben milletim uğruna **adamışım** kendimi.” 11/1

“Şefim gibi şef bulunmaz / **Kapa** gözünü, övgü yaz.” 247/12

“İyilik **dileriz** düşmana bile / Duada elimiz, Mevla’ya gider.” 39/3

“Sen gideli çok haşerat **türedi**.” 104/9

“Ben: Hep yıllar yılı **kanayan** çiban / Ben: Fikir sürüsün yitiren çoban.” 49/5

“**Yaşarım**, duyurım, tarif edemem / Düşüncem var söze sığmaz, ölürüm.” 25/3

+Al-

Metinde kullanım sahası çok geniş olmayan bir ektir. Çoğunlukla nitelik bildiren isimlerden fiil yapma görevinde kullanılan bir ektir. Olma ifade etmektedir.

Bu isimden fiil yapım eki de eskiden beri kullanılan bir ektir. Bu ek de başlangıçtan beri hiçbir değişikliğe uğramamıştır (Ergin, 2000, s. 181).

Korkmaz, bu ekin +A- ekiyle edilgenlik göreviyle de kullanılabilen -l- çatı ekinin kaynaşmasından oluştuğunu öne sürer. Ünsüzle biten sıfatlara geldiğini belirtir. Olma anlamı taşıyan birleşik bir ek olduğunu belirtir (Korkmaz, 2003a, s. 112).

“Bir doğrunun imanı, bin eğriyi **düzeltir**.” 11/2

“Akşam dolar, sabah **boşalır** hanlar.” 93/18

“**Azaldı** gittikçe manevi gıda. / Şerefi, makama ettiler feda.” 165/17

“Özlesin geçmişi, baksın geriye / İslam **çoğaldıkça** dönsün deliye.” 254/18

“**Daraldı** her sabah geniş ufuklar / Aşkımızı gölgeledi bulutlar.” 69/5

+An-

Metinde çok işlek olarak kullanılan bir ek değildir. Olma ifade eden bir isimden fiil yapım ekidir. Metinde sınırlı sayıda örneği bulunmaktadır.

Korkmaz bu ekin +A- eki ile dönüşlülük göreviyle de kullanılabilen -n- ekinin birleşmesinden oluşan bir ek olduğunu bildirir (Korkmaz, 2003a, s. 112).

“İmtiyaz vereli turpa / Pirinci **beğenmez** arpa.” 117/6

“Pek **güvenme** kabuktaki nakışa / Günah sinmiş kız sendeki bakışa.” 264/18

“**Dadandı** fakirlik fakirhaneme / Vursam ölmez, kovsam gitmez, ne deyim?”
178/2

“Kutsal duygularınla **donandım** yaprak yaprak / Sana geliyorum sana” 70/11

+Ar-

Renk isimlerinden oluş bildiren fiil yapma amacıyla kullanılmaktadır. Bunun dışında bazı isimlerden de olma veya yapma anlamlı fiiller türetir. Metinde sadece renk isimlerinden fiil türetmiştir. Metinde çok sınırlı örnekleri bulunmaktadır.

Eski Türkçeden beri kullanılan bu ek işlekliliği sınırlı olan bir ektir Eski Türkçede bu ekten başka bir de -gAr- eki bulunmaktaydı. Ancak Batı Türkçesinde -g- düşerek ek -Ar- şekline gelmiştir. Bundan sonra g sesi düşen -gAr- ekinin -Ar- şekli ile -Ar- eki karışmıştır. Böylece bu eki ek, tek ek haline gelmiştir. Daha sonra Eski Anadolu Türkçesinde ve günümüzde bazı ağızlarda r-l değişmesi sonucu olduğu düşünülen l’li şekli kullanılmaktadır (Ergin, 2000, s. 182).

Korkmaz ekin +A- ve -r- eklerinin birleşmesinden oluştuğunu söyler. Yapma bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller türettiğini ifade eder (Korkmaz, 2003a, 113).

“Güzel açar güzelliğin sergisin / Gün **ağartır** kara saçın örgüsün.” 47/6

“Yapanda yüz yok ki yüzü **kızara**.” 131/6

“Tez **sararır** kıraç yerin ekini / Boşa çektik yaşamının yükünü.” 221/5

“Günler **karardıkça** değişti işler / Ters yüzden harcadı vakti kargalar.” 191/3

Yukarıdaki örneklerde geçen karar- ve kızar- fiilleri Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügat’it Türk adlı eserinde kara erdi, kızıl erdi olarak geçmektedir. Buradaki anlamına

paralel olarak kara oldu, kızıl oldu anlamı taşımaktadır. O halde sarı ve ak renk adları için de aynı durum kabul edilebilir. Sarı oldu, ak oldu şeklinde düşünülebilir.

Şahin, “*Divanu Lügati’t-Türk’te Er- Fiili*” adlı eserinde kara er- ve kızıl er- yapılarında er- fiilinin bol- fiili aynı anlamda olduğunu ve bir yardımcı fiil olarak kullanıldığını belirtir (Şahin, 2009, s.641-648). Yukarıda görüşlerinden yararlandığımız Korkmaz ve Ergin, böyle bir açıklamaya yer vermemektedir.

+Aş-

Genellikle olma bildiren geçişsiz fiiller türetir. Metindeki örnekleri oldukça sınırlıdır.

Korkmaz bu ekin de isimden fiil türeten +A- eki işteşlik göreviyle de kullanılabilen -ş- ekinin kaynaşmasından oluşan bir birleşik ek olduğu görüşündedir (Korkmaz, 2003a, s. 113).

“İpsiz **dolaşır** kazıklar / Bu şehrin sokaklarında.” 223/23

“At akli kabarır baktıkça yeme / **Yanaşmıyor** gavate eyere, geme.” 107/14

+At-

Yapma bildiren geçişli fiiller türeten bir isimden fiil yapım ekidir. Metindeki örnekleri sınırlıdır.

Korkmaz yine ekin +A- eki ile -t- ettirgenlik görevinde kullanılan fiilden fiil yapım ekinin kaynaşmasından oluşan bir birleşik ek olduğunu belirtir. Ancak kaynaşma dolayısıyla -t- ekinin ettirgenlik işlevi köreldiğini vurgular (Korkmaz, 2003a, s. 112).

“Her gün bir makam **donatır** / Çul parası kesemizden.” 185/12

“Fırsat **gözetirdi** aylar inden / Bezirganlar halka uyku satardı.” 241/11

“**İletip** verseniz pis kanlarından / Acından kıvranan köpek tiksindir.” 276/3

“Barbarlık **öğretir** talebesine / Seyipler, seyreder kendi sesine.” 229/13

“Özene bezene **yaratmış** Allah / Ne geniş ne dardır, güney illeri.” 92/19

“Derler ki siz susun, biz söyleyelim / Hep biz **yönetelim**, hep biz yiyelim.” 124/6

+DA-

Daha çok yansıma kelimelerden olma ifadesi taşıyan fiiller türeten bir isimden fiil yapım ekidir. Başka isimlere de geldiği olmakla birlikte bu örnekler çok sınırlıdır. Metinde de çok sınırlı örneği bulunmaktadır. Metinde ses taklidi yapımında kullanılan bir örneğine rastlanmamıştır.

Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılan bir ektir. Ekin Eski Türkçede d’li ve t’li şekilleri bulunmaktaydı. Ekin t’li şekli Batı Türkçesinde sadece iste- fiilinde kalmıştır. Ses taklidi kelimelerde günümüzde sadece d’li şekli kullanılmaktadır (Ergin, 2000, s. 182).

“Ey Türk’ü **aldattım**, korkuttum sanan / İnsanlık da yiğitlik de Türk’e has.” 200/7

“Düş gördüm, sevenler **aldatmıyordu** / Gölgeyi dağlardan gün batmıyordu.” 78/9

“Doğrultmak **istersem** kırılır dallar / Sınadım zamana sığmadı yıllar...”64/9

+I-, +U-

Metindeki örnekleri sınırlı sayıdadır. Bu ekle türetilen fiiller olma ve yapma anlamı taşır. Ek bazı örneklerde adeta kökle kaynaşmış durumdadır.

Eski Türkçe döneminde de kullanılan bu ek işlekliliğini kaybetmiştir (Ergin, 2000, s. 182).

“Ayların sırtında yıllar **taşındı** / Sanma ki garibi eller düşündü.” 53/5

“Kurtlar **taşır** ayların sıtmasın / Ne duyarsan garibine gitmesin.” 118/10

“Gidip de gelmezsem ağlama **sakın** / Bu canı Türklüğe adadım anne.” 37/7

“Sağda solda çalım satar bakiler / Kahpe sille ensemizde **şakılar**.” 106/14

“**Kurudu** sevgiler gönül tasında / Her mevsim bir başka aldattı bizi.” 69/1

“Bu taşlı yol kaç çarığı **çürüttü** / Kaç topuğun kanı aktı bu yola.” 72/19

“Doktor, benim derdim bambaşka bir dert / **Ağrıyan** yerimi sorma boşuna.” 73/2

“**Uzun** yaşamayı saymadım sanat / Kurda yürek oldum, kartala kanat.” 159/9

+k-

Sadece olma ifadesi taşıyan fiiller türeten bir isimden fiil türeten bir ektir. Çok işlek bir ek değildir. Metinde de sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır.

“**Acıkmiş** katıra gül koklatılmaz / İt eniği ite çeker, unutma.” 36/12

“**Acıkmadım**, susamadım / Hatırıma sıla düştü.” 68/2

“Banka kurup **biriktirdik** kanları / Dertler yenilendi, derman değişti.” 186/23

+kIr-, +kUr-

Ses taklitlerinden fiil yapan bir ektir. Bu ekle türeyen kelime olma veya yapma ifade eder. Metindeki örneği çok sınırlıdır.

Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bir ektir. Yansıma sözcüklerden fiil türetir (Ergin, 2000, s. 183).

“Kök saldırma bükü mülkün özüne / Yıldız kızıl ise **tükür** yüzüne.” 234/2

“**Tükürsem** yüzlere, kirlenir tükruk / Kurşun sıksam eğer tüfek tiksindir.” 276/19

“Kaçarken vurulup yere düşenin / Bir leşine, bir de kanına **tükür**.” 269/4

+l-

Türkçede bazı sıfatlara gelerek onlardan olma ifade eden fiiller türeten bir ektir. Bu ek fiilden fiil yapan -l- ekiyle karıştırılabilmektedir. İsimlerden fiil yapan bir ek olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Metinde çok fazla örneği yoktur.

Ergin, Eski Türkçeden beri ekte herhangi bir ses değişimi olmadığını ve günümüze kadar aynı şekilde geldiğini söyler. Çok işlek bir ek olmadığını belirtir (Ergin, 2000, s. 181).

“**Doğrulmamız** çetin iştir bir daha / Yüreğimiz kopmaktadır Hasan’ım.” 108/15

“Bulanan dirlik pınarı / Ha **duruldu-durulacak**.” 219/2

“Bir alçağın üstünde bir alçak **yükselir** mi? / Alttaki öküze bak, üstteki boynuza bak.” 216/3

“Öl... İnsan **küçülmez** ölünce Hasan.” 112/8

“Bir kocan olmalı, bir evin senin / Artsın, **eksilmesin** şerefın senin.” 20/7

+IA-

Türkçenin çok işlek bir isimden fiil yapma ekidir. Metinde de şair bu eki birçok örnekte kullanmıştır. Geldiği isme yapma ve olma anlamı katar. Türkçede eskiden beri kullanım sahasında olan bir ektir. Ancak ünlü daralması yoluyla kelime içinde +II-, +IU şeklinde kullanılabilir. Bazı isimlerde bu ek tek başına kullanılmaz. -IA- isimden fiil yapım ekinin ardında -n, -ş ve -t gibi fiilden fiil yapım ekleri de kullanılır.

Eski Türkçeden beri herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar aynı şekilde gelmiştir. Yani +IA- eki hiçbir ses değişikliğine uğramamıştır. Bu ek, *kış-la*, *yay-la* (*kış+la-g*, *yay+la-g*) örneklerinde görülen +IA ekiyle karıştırılmamalıdır. Zira bu örneklerdeki ek +*la* eki değil +*la-g* ekidir. Üstelik bu ek sadece yayla ve kışla örneklerinde bulunmaktadır. Bilinen başka bir kullanımı yoktur (Ergin, 2000, s. 180).

“Kara pas bağlamış ozan dilleri.” 12/14

“On yalan yumurtlar iki solukta.” 255/17

“Bayrak ol, her yerde **dalgalan** gene.” 24/11

“Mahzun gözlerinde biriken yaşlar / Sılayı andıkça akmağa **başlar.**” 31/10

“Sümbül **topladığım** dağlar / Kuzu güttüğüm tarlalar...” 68/18

“Diplomatik yollar **asfaltlandı** mı? / Dünkü tek derdimiz dört **katlandı** mı?”
126/18

“İnekler ha bire fırsat **kolladı** / İtler inat için deve **nalladı.**” 139/12

“Bilmezler ilimi, feni / Sol yönden **taşlarlar** dini.” 167/15

“Bizim köyde üç beş çocuk / Bir bildiri **yayınladı.**” 201/2

“Gidene küfür eyler, gelene şakşak / Alçağı **alkışlayan** alçaklardan da alçak.”
216/2

“Bilgi satar akli yoklar / Bağrıma **saplanır** oklar.” 263/18

“Yollar uzadıkça yük **ağırlaştı**, / Ateş düştü gönlümdeki harmana.” 71/1

+lAn-

İsimden fiil türeten +lA ekiyle kurulmuş geçişli ve geçişsiz fiillerin bazıları dönüşlülük görevinde kullanılan fiilden fiil yapım eki olan -n- ekiyle genişletilerek +lAn- biçiminde de kullanılır (Korkmaz, 2003a, s. 119).

“Bu şehrin ayarsız insanlarından / Daha **dillenmemiş** bebek tiksindir.” 276/2

“Kim **evlendi**, kim boşandı, kim öldü? / Bu seçimde köye muhtar kim oldu?”

132/5

+lAş-

Kendi kendine olma, dönüşüm yaşama anlama katar. Bu ek de +lAn- eki gibi bir kullanım yaygınlığı gösterir. Yani +lA- ekinin üzerine işteşlik göreviyle kullanılan bir fiilden fiil yapım eki olan -ş- eki getirilir. +lAş biçiminde genişletilmiş şekilde kullanılır.

“Renkler **başkalaştı** gün ortasında / Koyu bir karanlık öptü denizi.” 69/3

“Böyle değil imiş önce / **Birleşip** bozmuşlar bence.” 263/10

+r-

Metinde çok fazla örneği olmayan bir isimden fiil yapım ekidir. Genelde yansıma sözcüklerden fiil türetme görevinde kullanılmaktadır. Metinde yansıma sözcüklerden başka sözcüklerden de fiiller türetmiştir.

Eskiden daha geniş bir kullanım sahası olan bu ek çok işlek değildir. Sayılı örneklerde karşımıza çıkar. Daha çok ses taklitlerinden fiil yapar (Ergin, 2000, s. 183).

“Gönül **delirdi** de yol beklemekle / İsyen bayrağını açtı be Hasan.” 121/11

“Baş **belirsiz**, meydan ıssız, kim kime / Değişen yok, dünkü davul, dünkü ses.”

199/3

“İbiş bunak, İbiş sağır / Siyasette gayet ağır / Hiç aldırılmaz çağır, **bağır**.” 257/13

“Felek bir gün rahat koymaz/ **Çağırсам** kaderim duymaz.” 97/14

“Kaşındıkça tekme sallar tavana / **Anırırса** altüst olur Havana.” 255/11

“Herifler ayıyı dayı tanıyor / Kuduz it **ısırsa** öptü sanıyor.” 166/6

“**Köpürüp** akan su mu ki / Irmaklar yalan söylüyor.” 267/3

“Ekin biçiyordu yalın ayaklı köy kızları / Elleri **kabarıyordu** oraktan.” 21/4

+rA-

Bazı hareketleri karşılayan fiiller türeten bir isimden fiil yapım ekidir. Metindeki örnekleri sınırlıdır.

Eski Türkçe döneminden beri az örnek veren bir ektir. Ses yansımali tek heceli köklerden, o sesi çıkarmaya dönüşen fiiller türetir. Çatı ekleriyle genişletilmiş şekilleri de vardır. Gümre- > gümren- örneğinde olduğu gibi (Korkmaz, 2003a, s. 121).

“Gelse bile **kükremenin** sırası / Doğru sözlü erkek ozan kalmamış.” 166/3

“On yalan yumurtlar iki solukta / **İğrenç** surat kokar, düzgün kılıkta.” 255/18

“Sen sustukça sana korkak dediler / Dipçik **kavra**, sapan tutan kahraman.” 228/16

“İletip verseniz pis kanlarından / Acından **kıvranan** köpek tiksindir.” 276/4

“**Titredim** seyredirken mazlumun gözyaşını.” 19/20

+sA-

Metinde sadece aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi su ismine eklenmiş hâline yer verilmiştir. Eklendiği isme isteme, arzu duyma anlamı katar.

Türkçenin çok işlek olmayan bir isimden fiil yapım ekidir. Olma veya yapma ifade eden fiiller türetir. Eski Anadolu Türkçesi zamanında da örnekler sınırlıdır. Günümüzde de örnekler çok azdır (Ergin, 2000, s. 184).

“Acıkmadım, **susamadım** / Hatırıma sıla düştü.” 68/2

“Eğilmiş dalları öpercesine / **Susamış** yapraklar yağmur sesine.” 88/18

2.2.2.2. Fiilden Türemiş Fiiller

Fiil kök veya gövdelerine eklenen belirli eklerle oluşturulan fiillerdir. Bu eklerin bir kısmı gayet işlek eklerken bazıları daha az işleklik gösterir. İşleklik durumları, aşağıda ekler tek tek incelenirken belirtilecektir. Bu ekler sayıca da azdır. Çatı ekleri olarak bilinen ekler de bu grupta sıralanabilir.

Başlıca fiilden fiil yapım ekleri şunlardır: “-A-, -AlA-, -Ar-, -DAr-, DIr/-DUr-, -I/-U-, -k-, -l-, -mA-, -mAlA-, -mAş-, -n-, -p-, -r-, -şIr/-şUr-, -ş-, -t-, -y-, -z-” ekleridir (Korkmaz, 2003a, s. 123-136).

Bunlardan farklı olarak Ergin şu ekleri de verir: “-gUr-, -sA-, -msA-, -AsI-” gibi (Ergin, 2000, s. 200-216). Ancak burada sadece metinde örneği bulunan ekler sıralanacaktır.

-A-

İşlekliliği zayıf olan bir fiilden fiil yapım ekidir. Metinde bu ekle kurulmuş çok az örnek yer almaktadır.

Banguoğlu bu ekin, Eski Türkçede fiil köklerine berkitme eki olarak gelen -gA- ekindeki -g-’nin düşmesi sonucu ortaya çıktığını söyler (Banguoğlu, 1974, s.242).

Korkmaz, ekin bazı birleşik eklerin içinde varlığını sürdürdüğünü belirtir. -AmAk ve -AgAn bu eklerdendir. *Bas-a-mak*, *kaç-a-mak*; *gez-e-gen*, *ol-a-ğan* örneklerinde görüldüğü gibi (Korkmaz, 2003a, s. 124).

“Düş gördüm; gül açmış karın içinde / Geceler **yıkanmış** nur’un içinde.” 78/14

“**Kapattım** kapımı of ile ah’a / Açtım penceremi sonsuz sabaha.” 86/13

“Mevsim kış, yollar sarp, köy hayli **ırak** / Bir değil, beş değil yara Tohdur Beğ.” 270/23

“Tek kaşıkla çorba içer dördümüz / Kul başından **ırak** ola derdimiz.” 270/14

-AlA-

Metindeki örnekleri oldukça sınırlıdır. Kuvvetlendirme, pekiştirme anlamı sağlayan bir ektir. Bazı örneklerde bu pekiştirme anlamı yoktur.

Korkmaz, Banguoğlu ve Hacıeminoğlu bu ekin bir birleşik ek olduğu görüşündedirler. Türkçede nispeten yaygın örnekler vermiş bir fiilden fiil yapma ekidir (Korkmaz, 2003a, s. 125).

“Kelebekler birbirini **kovalar** / Halı gibi nakışlandı ovalar.” 79/18

“Sen kendini korumadan nâçarsın / Akşam sabah **kovalarlar**, kaçarsın.”

130/11

“Her yokuşun sonu iniştir elbet / **Tepeler**, yüzüne tükürür her fert.” 164/15

-Ar-

Metinde örneği az olan eklerden biridir. Ünsüzle biten fiillere eklenerek onlardan ettirgen fiiller türetir.

Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Ergin ekin, -gAr- ekinden geldiğini söyler. Çok işlek olmayan bir ektir (Ergin, 2000, s. 213).

“Kaş yaparken göz **çıkartır** elleri / Çok silahtan tesirlidir dilleri.” 45/9

“**Çıkartıp** da versen kim olur mâni / Yoksa hırsızlar mı çaldı Hâkim Beğ?”

273/7

“Köprüler var perşembeden pazara / Yapanda yüz yok ki yüzü **kızara**.” 131/6

-DAr-

Bu ek de metinde çok az kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Bu da -Ar- eki gibi bir ettirgenlik ekidir.

Eski Anadolu Türkçesinde ve bazı ağızlarda görülen kısıtlı bir ektir. Yazı dilinde kullanılan gön-der- fiilinde bu ek vardır (Ergin, 2000, s. 213).

“Ne mektup **gönderir** sevdiğim dostlar / Ne de bir tanıdık kapımı çaldı.” 100/8

“Fukaralık bağdaş kurdu hasıra / Harçlık marçlık **gönderemem** bu sıra.” 104/2

-Dİr-/-DUr-

Oldurma ve yaptırma anlamı katan ettirgenlik görevli bir ektir. Bazı kelimelerde bu ettirgenlik anlamı yoktur. Ünsüz uyumuna da uyar

Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bir ektir. Ancak Eski Türkçede ekin yalnız yuvarlak şekilleri kullanılmaktaydı. Yuvarlak şekillerden de -tUr- daha eski olup sonradan -dUr şeklinde tonlulaşmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde sadece işte bu -dUr- şekli kullanılmıştır. Bu kullanım uzun süre devam etmiş olup son zamanlarda ek, çok şekilli bir yapıya sahip olmuştur (Ergin, 2000, s. 212).

“Hiç **aldır**maz çağır, bağır.” 257/13

“Bildir ki, itlerin çoğu öldü, de.” 103/2

“Bozhüyük’e vardım Güllü kadına / Fal **açtırdım** Ülker’imin adına.” 56/10

“İki güzel su **doldurur** pınarda / Pınar güzel, güzel iki gönül bir.” 44/2

“Memiklerin Iraz için Kel Durdu / Sinanoğlu Muharrem’i **öldürdü.**” 135/6

“Hasret uykusundan **uyandır** beni / Yıldızlar uykuya yattığı zaman.” 99/15

“Nice vezirleri sürmüş, **boğdurmuş** / Nice yiğitlerin boynunu vurmuş.” 242/5

“Kör olsun kabuğun gözü / Kurtlara **yedirdi** öz’ü.” 198/14

“Bir sahte jokey var beygir **koşturur** / İbiş’e yaranır, halkı **küstürür.**” 179/10

“Methiye **döktürür** Marks’a, Lenin’e / Kin bombası gömer aşk temelinde.”

261/6

-İ-, -U-

Metindeki örnekleri çok kısıtlıdır. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere metinde sadece bür- ve sür- fiillerine eklenmiştir.

Türkçede de metinde olduğu gibi işlek olmayan bir ektir. Kaz-ı-, sür-ü- örneklerinde bu ek bulunmaktadır (Ergin, 2000, s. 214).

“Küfürde kârı var erken ölünce / Yaşasın, **sürünsün** kendi yolunca.” 254/6

“Sen: Mavi denizsin sise **bürünmüş** / Sen: Sevda sırrının düğümlerisin.” 50/7

“Hırsız kedi sofrası **sürür** / İtler ürür, kervan yürür.” 205/5

-k-

Olma anlamlı fiiller türeten bir ektir. Günümüzde ağızlarda bazı kelimelerde varlığını devam ettirir. Ayağı dolukmuş > ayağı burkulmuş örneğinde olduğu gibi.

Tek heceli fiil köklerine gelen bir ektir. Bazı kelimelerde kökle kaynaşmış durumdadır (Korkmaz, 2003, s. 127). İşlek olmayan bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde birkaç örneği vardır. Bugün unutulmuş durumdadır (Ergin, 2000, s. 215). Metinde tek örnek tespit edilmiştir.

“**Silktim** ham meyvelerimi utandım da.” 70/10

-l-

Geçişsiz fiillere getirilerek onlardan edilgen fiil türeten bir fiilden fiil yapım ekidir. Kendiliğinden olma ya da başkası tarafından yapılma anlamları katar.

Eski Türkçeden beri kullanılan işlek bir ektir. Geçişsiz yani olma ifade eden fiiller türetir. Ekin önündeki yardımcı sesler Eski Türkçede ünlü uyumuna bağlanmıştı. Eski Anadolu Türkçesinde ise bunlar bir zaman ünlü uyumu dışında kalmış ve yuvarlak ünlüyle biten fiillerde de düz şekiller tercih edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinden sonra ekin önüne gelen yardımcı sesler ünlü uyumuna bağlanmıştır (Ergin, 2000, s. 205-207).

“**Açıldı** ufkunda aşk, perde perde.” 210/10

“Hele bir yakından **bakılsın** da gör.” 85/16

“Aşka hudut **çizilmiyor** Mihriban.” 60/16

“Töreden, modadan, umuttan uzak / Bir urba **dikildi** üç karış önce.” 214/8

“Oynak havalar **dökülüyordu** parmaktan.” 21/14

“Bu kundak **görölmüş** kundak değil ki.” 174/9

“Yüzler boya, kaşlar yoluk / Şehvetten **kesilir** soluk.” 168/2

“Acı, yokluk daha ağır basınca / İnce belin **bükülür** ha, dikkat et!” 264/17

-mA-

Eski Türkçe döneminden beri kullanılan ve hiç değişiklik göstermeyen, fiil kök ve gövdelerinden olumsuz fiiller türeten bir ektir. Çok geniş bir kullanım sahası vardır.

i- fiili hariç bütün fiil kök ve gövdelerine getirilebilir. Vurgusuz bir ek olduğu için vurgu bu ekten önceki hecededir. Eklendiği fiildeki hareketin yapılmadığını, işin gerçekleşmediğini bildirir. Metinde birçok örneği bulunmaktadır.

Orta hece durumunda olduğu hallerde ünlü daralmasına uğrar. Bu olumsuzluk bildiren fiilden fiil yapım ekinden sonra başka bir fiilden fiil yapım eki getirilemez (Ergin, 2000, s. 200).

“**Unutma**, tez geçer zulmün ezası / Sabretmeyi bileceksin, tamam mı?” 32/2

“Sevgi bir kitaptır gönül masanda / Okusan da olur **okumasan** da.” 47/19

“Boşa **bağlanmamış** bülbül gülüne.” 60/17

“Bu yurdun selametine / Azmi elden **koyma** yine.” 115/10

“Uzun yaşamayı **saymadım** sanat.” 159/9

“Sabret makamından **çalma** kavalı / Sürüler ekine daldı Hâkim Beğ.” 273/11

“Kimsenin gözüne **batmasın** diye / Akşamdan akşama çözer saçları.” 46/15

“Bekledik bir daha **gelmedi** giden.” 69/14

“**İncitmeyin** derken gönül hatırı / Gebe çıktığı Solak’ların katırı.” 103/21

- Olumsuzluk anlamı yüklemek üzere fiillere eklenen bu ekin ünlüsü daralmaya uğrayarak -mA- eki -mI-, -mU- şeklinde de kullanılmaktadır. Bu durum şimdiki zaman kip ekindeki -y- sesinin daraltıcı özelliğinin bir sonucudur.

“Meyve birdir iki dalı **eğmiyor**.” 44/20

“Görmeyince **sezilmiyor** Mihriban.” 60/4

“Her gün biraz daha bulandı dere / Hiç kimse **bilmiyor** bu gidiş nere?” 129/10

“**Geçilmiyor** kiliseden / Millet mi istiyor, neden?” 239/6

-n-

Kendi kendine yapma ve olma anlamı ifade eden yani dönüşlülük göreviyle kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Bazı fiillerde bu ek de -l- eki gibi bir edilgenlik göreviyle kullanılabilir. Ancak asıl edilgenlik eki -l- ekidir. Ünlüyle biten fiillere doğrudan eklenirken ünsüzle biten fiillere yardımcı sesle birlikte eklenir. Bu dönüşlülük

eki bir isimden fiil yapım eki olan +lA ile arka arkaya geldiğinde sanki tek bir ek gibi algılanabilir. Aslında burada iki ayrı ek bulunmaktadır. Yani -lAn şeklinde değil de +lA-n şeklindedir. Metinde bu eke ait birçok örnek bulunmaktadır.

“Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Dönüştü fiillerin büyük çoğunluğu olma anlamı taşıdığı için geçişsizdir. Kendinden önce bir fiilden fiil yapma eki getirilemez. -n- eki eklendiği kelimeye yardımcı sesle bağlanır. Eski Türkçe döneminde bu bağlanma esnasında ünlü uyumuna uyulurken Eski Anadolu Türkçesinde bu uyumun bozulmuş olduğu görülür. Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra tekrar ünlü uyumuna tabi olmuştur. Dönüştülük bildiren bu ek ile edilgenlik eki birbirine karıştırılmamalıdır.” (Ergin, 2000, s. 202).

“**Giyinir** kanlı çarığı / Yelleyiverir körüğü.” 249/6

“Direnmek suç oldu, kurtuluş için / Fikirten fikire **taşınıyoruz**.” 113/4

“Düşecektim **tutunmasam** çınara.” 44/15

“**Övünme** diz boyu, dert salkım saçak.” 194/8

“Çiçekler açarken **bilendi** dişler / Kursaktan kırk kulaç baktı kargalar.” 191/1

“Sevgiyi katletti korku / **Yenilmez** bu, çekilmez bu!” 27/17

“Öz suyusun hayat **denen** şişenin.” 43/10

“**İnanırdım** belki yetmese aklım.” 190/20

“Bayram çavuş **öğrendi** mi hızarı?” 133/17

“Kaç gönül takılı kalmış telinde / **Dalgaları** omuzunda, belinde.” 46/6

“Bebekler **evlendi**, yollar aşındı.” 53/7

-p-

İşlek olmayan, birkaç kelimedede görülen bir fiilden fiil yapma ekidir. Bu eke ait metinde örnek çok kısıtlıdır.

“**Çırpınıyor** bir garip kuş / Yuvasını bulamıyor.” 84/1

“Devrim yobazlarının **çırpınması** nafile.” 34/7

-r-

Oldurma ve yaptırma anlamı katan yani ettirgenlik görevinde kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Başkasına yaptırma ifadesi taşır. Geçişli ve geçişsiz bütün fiillere eklenebilir. Eklendiği fiillerden geçişli fiiller türetir. Metinde bu eke ait birçok örnek bulunmaktadır.

Eski Türkçe döneminden itibaren görülen ve işlek olarak kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Olma ve yapma bildiren fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden geçişli fiiller türetir (Ergin, 2000, s. 209).

“Kervan geçmez, **uçurdular** hanları.” 186/21

“Geceyi yolda **geçirdik** / Uykumuz sabaha kaldı.” 177/1

“Sevilen seveni **düşürür** dile.” 60/10

“Kibleyi **şaşırdık** dört günden beri / Ay doğduğu yerden aşılıyor Hasan.” 110/1

“**Pişırdiler** beni tuzsuz, bibersiz / Kebap oldum közlerinde savcı bey.” 45/15

“Ölüler var ensemizde oturmuş / Diriler var sabrımızı **bitirmiş**.” 179/15

“İnsan diye it **doğurmuş** analar.” 110/10

“**Köpürüp** akan su mu ki / Irmaklar yalan söylüyor.” 267/3

“Söyleme, serçeler gider **duyurur**.” 36/23

“Kaç haydut **doyurur** kemiğin, etin.” 164/10

-sA-

Metinde çok sınırlı örneği bulunan, işleklik düzeyi çok düşük olan bir fiilden fiil yapım ekidir.

Türkçede işlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Eski Anadolu Türkçesi ile bugün ağızlarda bulunan *gör-se-t-* “*göstermek*” fiilinde bu ek bulunmaktadır (Ergin, 2000, s. 215). Metinde de örnek olarak sadece göster- fiili tespit edilmiştir.

“Yoksa yol **gösterecek** Hazret-i Kur’an mı yok?” 19/15

“Ters **gösterir** sana senden olanı / Kanma, hınzır gibi söyler yalanı.” 262/6

-ş-

Birlikte veya karşılıklı yapma anlamı katan yani işteşlik görevinde kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Karşılıklı yapılma anlamı taşıyan fiiller genellikle geçişli fiillerdir. Birlikte yapılma ifadesi taşıyan fiiller de genelde geçişsiz fiillerdir.

Eskiden beri işlek olarak kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. O dönemlerden beri ek aynı şekilde günümüze kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan gelmiştir. Yaptığı fiiller ortaklaşma veya bir oluş ifade etmektedir. Karşılıklı ve birlikte yapma anlamı katan bu ek, ortaklaşma eki olarak da adlandırılır. Çok nadir de olsa, *kap-t-ş* örneğinde görüldüğü gibi, bir fiil hem karşılıklı yapma hem de birlikte yapma anlamı taşıyabilir (Ergin, 2000, s. 208).

Fiil kök ve gövdeleriyle isimden türemiş fiillere gelerek birbirinden farklı birkaç işlev yüklenmiş bir çatı ekidir. Ek Eski Türkçe döneminden beri -ş- biçimindedir. Bu ek işteşlik temelinde ortaklaşa bir işi gösterir. Karşılıklı yapma anlamı da katar. Bazen kendiliğinden oluş anlamı da katar. -ş- eki ile türetilen fiiller genellikle geçişsizdir (Korkmaz, 2003, s. 132).

“Gittikçe her yüke alışıyoruz / Ağlanacak yerde **gölüşüyoruz**.” 118/18

“Kızı sokaklarda seyip dolaşır / Çatal boynuzları göğe **ulaşır**.” 261/20

“Elim değse akan sular **tutuşur**.” 53/3

“**Bölüştüler** gönlüm ile aklımı / Dâvâcıyım, ara benim hakkımı.” 45/17

-t-

Metinde işlek olarak kullanılan, oldurma ve başkasına yaptırma anlamı katan yani ettirgenlik görevinde kullanılan bir fiilden fiil yapım ekidir. Ünlüyle de ünsüzle de biten fiillere gelebilir. Bazı fiillere eklenirken de yardımcı ünlüyle birlikte eklenir.

Fiilden oldurma ve yaptırma anlamı taşıyan fiiller türeten bir ektir. Eskiden beri kullanılan işlek bir fiilden fiil yapım ekidir. Bu ek Eski Anadolu Türkçesinde çekim esnasında iki ünlü arasında bazen sedalılaşılarak -d- olur. Ara ara bu özellikler ağızlarında da göze çarpar. Bunun dışında -t- şeklinde kullanılır (Ergin, 2000, s. 211).

“**Uzatti** çakmağı ve sigarayı / Say dedi, yutkundü, eğdi başımı.” 147/15

“**Söyletme** be Hasan, dert kucak kucak.” 124/1

“Bir doğrunun imanı, bin eğriyi **düzeltilir**.” 11/2

“**İncitmeyin** derken gönül hatırı / Gebe çıktı Solak’ların katırı.” 103/21

“Gülmek, yüz **kızartan** suç olsa bile / Kıldıklasam gülersiniz değil mi?” 161/23

“Ey Türk’ü aldattım, **korkuttum** sanan / İnsanlık da yiğitlik de Türk’e has.”

200/7

“Ne yapsalar hemen unutuluyorsun / Hülyalarla gönül **avutuyorsun**.” 130/6

“**Sapıtmiş** bu diye beni yeriniz / Hakkımda bin türlü hüküm veriniz.” 159/5

“Giden aylar gibi bizi bu ayda / Otuz bir gün ah ettirip **ağlattı**.” 207/8

“Torpilsizler yüce katta / Ter **akıtır** şakır şakır.” 244/11

-y-

Bu ek çok işlek olmayan eklerden biridir. Metindeki örnekleri sınırlı sayıdadır. Ek kelime kökünden ayırt edilemeyecek durumdadır.

Ek, Eski Türkçede -d- şeklindeydi. Daha sonra Batı Türkçesine geçerken (-d->-y-) d’ler y’ye dönüşmüştür (Ergin, 2000, s. 215). Özellikle ünlü ile biten tek heceli fiil köklerine gelen -y- eki, eklendiği kökle ayrılmayacak kadar kaynaşmış şekildedir. Ekin pekiştirme işlevi olduğu kabul edilmektedir (Korkmaz, 2003, s. 135). Hatta bazen bu kaynaşma fark edilemeyecek kadar kaybolmuş ve sinmiştir. Çok az örnek elimizde bulunmaktadır.

“Aşk **koymuşlar** ıstırabın adını / Alamadım yaşamının tadını.” 73/17

“Bulguru **koyduk** kazana / Alışırız her düzene.” 232/7

“Gözler **doysa** gönül doymaz / Bu dünya kimin dünyası?” 96/8

“Daha yerinde mi gücün, kuvvetin / Kaç haydut **doyurur** kemiğın, etin?” 164/10

“Dine taş atan piçleri / **Sayacağız** suç olsa da.” 26/24

“Akşamı geç **saydık**, sabahı erken / Seyrettik kediler ciğeri yerken.” 131/9

“**Söyletme** be Hasan, dert kucak kucak / Sardılar her yeri köşe ve bucak.” 124/1

2.2.3. Birleşik Fiiller

Birçok dilbilimci yapı bakımından fiilleri üç gruba ayırmıştır. Bunlar basit (yalın/kök) fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiillerdir. Bunlar içerisinde birleşik fiillerin özel bir yeri vardır. Çünkü Türkçede kelime yapma ve kavram oluşturma yollarından biri de iki kelimenin bir araya getirilmesi şeklindedir. Bu yolla birçok kelime türetilir. Bu kelimeler dile büyük bir ifade kolaylığı ve sözcük zenginliği kazandırır. Ancak tasnif ve adlandırma noktasında dilbilimciler arasında bazı farklı görüşler vardır. Bu farklı görüşler bir yana bırakılırsa -ki farklı düşünenler de çok değildir- genel kanı olarak kabul edildiğinde fiilleri yapı bakımından üç gruba ayırmak mümkündür. İşte bu üçe ayrılan fiil gruplarından biri de birleşik fiillerdir. Birleşik fiilleri de kendi içinde farklı başlıklar etrafında incelemek gerekmektedir.

Adlandırma noktasında Kahraman, fiillerin birleşik yazılanlarına birleşik fiil, ayrı olarak yazılanlarına da fiil öbeği adını vermektedir (Kahraman, 2009, s. 122). Banguoğlu da fiil öbeklerine karmaşık fiiller der (Banguoğlu, 1974, s. 488).

Tasnif olarak da Ergin birleşik fiilleri, isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olarak ikiye ayırır. Yani isim+yardımcı fiil ve fiil+fiil şeklinde ayırır (Ergin, 2000, s.386).

Birleşik fiilleri Kahraman; “yeterlilik fiilleri”, “tezlilik fiilleri”, “sürerlilik fiilleri”, “yaklaşma fiilleri” olmak üzere dört bölümde inceler (Kahraman, 2009, s. 118). Birleşik fiiller Güneş’e göre “deyim şeklindeki birleşik fiiller”, “hareket kavramı oluşturan birleşik fiiller”, “hareket kavramını değiştiren birleşik fiiller” olarak üçe ayrılır (Güneş, 2009, s. 229). Ediskun’a göre de birleşik fiiller üç grupta incelenmelidir. İlk olarak iki veya daha fazla fiilden meydana gelenler, ikinci olarak bir sıfat-fiil ile ol- yardımcı fiilinden meydana gelenler, bir isimle et-, eyle-, kıl-, buyur-, ol- yardımcı fiillerinden biriyle meydana gelenler, son olarak da anlamca kaynaşmış olanlar şeklindedir (Ediskun, 1999, s. 227). Gencan’a göre ise birleşik fiiller, kaynaşmış birleşik fiiller ve kurallı birleşik fiiller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuralla yapılan birleşik fiilleri de özel birleşik fiiller ve yardımcı eylemle kurulan birleşik fiiller olarak tekrar ikiye ayırır (Gencan, 1974, s. 163). Korkmaz da birleşik fiillerin; bir ad ile yardımcı fiilin, iki ayrı

fiilin veya ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşabileceğini söyler (Korkmaz, 2003a, s. 150).

Ercilasun, birleşik fiilleri tek bir anlam ifade ettiğini savunarak basit ve türemiş fiillerden farklı görmez. Ona göre birleşik fiiller, kelime grubudur. Diğer kelime gruplarının da bir anlam ifadesi için bir araya geldiğini kabul ederek birleşik fiillerin de aynı doğrultuda bir araya geldiklerini ifade eder. Birleşik fiillerin de basit fiil ile türemiş fiil gibi tek oluş veya kılışı ifade ettiğini söyler (Ercilasun, 1984, s. 83).

Ergin de birleşik fiilleri, isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olarak ikiye ayırır. Yani isim+yardımcı fiil ve fiil+fiil şeklinde düşünür (Ergin, 2000, s.386).

Metinde şair, en çok bir adla bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiilleri tercih etmiştir. İki fiilin birleşmesiyle oluşan birleşik fiiller içerisinde de en çok yeterlilik fiilini tercih etmiştir.

2.2.3.1. Bir Ad ve Bir Yardımcı Fiille Kurulan Birleşik Fiiller (İsim+Fiil)

Bir isimle bir yardımcı eylemin birleşmesinden oluşan birleşik fiillerdir. Bu birleşik fiillerde birleşik kelimenin içindeki isim, birleşik fiilin oluşumunda yardımcı unsur görevindedir. Burada artık birleşik fiil önemlidir.

Yardımcı eylemle kurulan birleşik fiillerde, iki farklı kelimenin birleşmesi söz konusudur. Bu kelimeler bazen ayrı yazılırken bazen de birleşik yazılır. Burada kelime birleşimi sırasında birleşik ya da ayrı yazılma durumu ses olaylarıyla ilgilidir. Kelimeler birleşirken ses düşmesi veya ses türemesi yaşıyorsa birleşik yazılır. Herhangi bir ses olayı yoksa isimle fiil ayrı yazılır.

Metinde en çok kullanılan yardımcı fiiller et- ve ol- yardımcı fiilleridir. Türkçede de bu doğrultuda en çok bu yardımcı fiiller kullanılmaktadır.

Yardımcı fiiller içinde en çok et- yardımcı fiili kullanılır (Dizdaroğlu, 1963, s. 33). Et- yardımcı fiili çatı ekleriyle de kullanılabilir: *küfrettir-*, *damat edin-*, *yardım ettiril-* örnekleri gibi. Et- yardımcı fiili her zaman birleşmeyebilir. Kendisinden sonra

geldiği sözcüğe birleşmiyor, tek başına kullanılıyorsa yardımcı eylem olmaz, asıl fiil olur. “*Bu kalem on lira eder.*” örneğinde on lira değerinde anlamındadır. Bundan dolayı burada yardımcı fiil değildir.

Et- yardımcı eylemi, dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş alıntı kelimeleri fiilleştirmekte de kullanılır. Bu tür birleşik fiillerde et- fiilinin ettir- ve edil- biçimindeki ettirgen ve edilgen şekilleri de kullanılır: *celbet-*, *temaşa et-*, *tesadüf et-*, *hükmet-zannedil-*, *hissettir-* örnekleri gibi. Bu yardımcı eylem, Batı kaynaklı alıntı kelimelerle de kullanılmaktadır: *depo et-*, *dans et-*, *deklâre et-*, *deşifre et-*, *iskonto et-* örnekleri gibi (Korkmaz, 2003a, s. 792).

Eyle-, kıl-, yap- yardımcı fiilleri de et- fiili gibi işlev gören geçişli yardımcı fiillerdir. Bunlardan eyle- yardımcı fiili Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kadar yaygın kullanılmamaktadır (Korkmaz, 2003a, s. 794). Kıl- yardımcı fiili de belirli ve kalıplaşmış birkaç örnekte görülmektedir. Türkiye Türkçesinde çok yaygın değildir: *kabul eyle-*, *sabreyle-*, *arz eyle-*, *himmət eyle-*; *namaz kıl-*, *mecbur kıl-* örneklerinde görüldüğü gibi. Bunlardan yap- fiili ise kullanım olarak daha yaygındır: *baskı yap-*, *büyü yap-*, *seçim yap-*, *sürpriz yap-*, *tatil yap-* örnekleri gibi.

Yardımcı fiil olarak buyur- fiili de çok sık kullanım göstermez. Tek başına emretmek, söylemek anlamı taşıyan buyur- fiili, yardımcı fiil olarak kullanılırken et- fiilinin yerini tutar. Nezaket anlamı taşır: *kabul buyur-*, *ifade buyur-*, *insaf buyur-*, *endişe buyur-* gibi. Bul- fiili de et-, ol-, yap- yardımcı fiillerine koşut bir yardımcı fiil gibi de kullanılır: son *bul-*, *çare bul-*, *şifa bul-*, *boş bulun-*, *tetikte bulun-* gibi (Korkmaz, 2003a, s. 796-798).

Et- yardımcı eyleminden sonra en sık kullanılan yardımcı eylem ol- yardımcı eylemidir. Ol- yardımcı fiili, birleşik fiil kurduğu zaman bir durumdan başka bir duruma kendiliğinden geçiş ifade eder (Akıncı, 2007, s. 18). Oluş bildiren bu yardımcı fiil geçişsizdir. Hem Türkçe hem de yabancı kökenli ad ve sıfatlar ile birleşir: *açık ol-*, *aday ol-*, *deşifre ol-*, *aşu ol-*, *yok ol-*, *sakin ol-*, *teslim ol-*, *haklı ol-*, *teslim ol-* örneklerinde olduğu gibi.

Ol- fiilinin yardımcı fiil olması için kendisinin belli bir anlamı olmamalı, sonuna geldiği sözcüğe eylem anlamı katmalı ve görevi yalnız bu olmalıdır: Üzümler daha olmamış (=yetişmemiş) (Akıncı, 2007, s. 18). Bu anlamda kullanılırsa yardımcı eylem olmaz.

J. Deny, Gencan ve Banguoğlu gibi bazı dilcilerin karmaşık fiil dedikleri, sıfat-fiil ile ol- yardımcı fiilinin birleşmesinden oluşan birleşik fiiller de vardır. Karmaşık fiiller; öncelik, alışkanlık ve niyet fiilleri olarak sıfat-fiillerin bağlı buldukları zaman kesimine ve yüklendikleri işlev ayrılıklarına göre üçe ayrılır. Öncelik fiilleri -miş ol- biçimi ile yaygın olarak yapılır: *anlamış ol-, duymuş ol-, düşünmüş ol-* gibi. Banguoğlu'nun başlama fiilleri de dediği alışkanlık fiilleri -Ir ol- ve -mAz ol- biçimleriyle yapılır: *aratar ol-, sorar ol-, gayret eder ol-, seviyor ol-* gibi. Niyet fiilleri de -AcAk ol-, -IcI ol-, -AsI ol-, -(I)-msAr ol- biçimleriyle yapılır: *yazacak ol-, satacak ol-; yapıcı ol-, inandırıcı ol-; gidesi ol-, diyesi ol-* gibi (Korkmaz, 2003a, s. 801).

Ol- yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiil kök ve gövdeleri, fiil çekimine girmeden basit fiiller gibi ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleriyle genişletilerek birer ad, sıfat ve zarf gibi de kullanılır (Korkmaz, 2003a, s. 808). Ad-fiil ve sıfat fiil biçimiyle iyelik ve ad çekimi ekleri de alırlar: *görmüş olmak, ayrılmış olma, hesaplamış olması, bilinmez olmaktan* örnekleri gibi mastar ekleri ile; *değiştirememiş olduğu, gecikmiş olan, görünmez olanlar, vermiş olacağınız* örnekleri gibi sıfat-fiil ekleri ile; *görünmez olunca, gidecek olup, bitmiş olduğundan, dönmüş olarak* örnekleri gibi zarf-fiil ekleri ile yapılanlar vardır.

Necmettin Hacıeminoğlu, yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiil başlığının altında “diğer fiillerle” alt başlığını açar. Orada şu örnekleri de sıralar: *futbol oynama-, hasta düş-, söz ver-, fal aç-, tedbir al-, ocağı sön-, çare bul-, hizaya gel-, adak ada-, karşı çık-* gibi (Hacıeminoğlu, 1991, s. 268). Metinde de bunun gibi birçok fiil yardımcı fiil konumunda kullanılmıştır. Toplamda 108 farklı yardımcı fiil ilgili başlık altında sıralanmış bulunmaktadır.

Bu birleşik fiiller, kalıcı bir ad ile veya geçici ad yapan isim-fiil ve sıfat-fiil ekleriyle türetilmiş bir ad ile bir yardımcı fiilin birleşerek oluşturduğu birleşik fiillerdir.

Metinde çok farklı yardımcı fiillerle birleşik fiiller kurulmuştur. Bunlar şu şekildedir:

“et-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “**Emreder** bir başbuğ, sade ve vakur.” 17/10
 “Amma **arzu ettiği** gibi vuramaz ha.” 13/22
 “**Tedirgin etmişlerdi** bizim havaları / Yadırgı sesler geliyordu plaktan.” 22/3
 “Ramazan’ı **katlettik** kul yapısı şekerde.” 19/7
 “Neşe ne **halt etsin** soğan ekmekle / Gönül delirdi de yol beklemekle.” 121/10
 “Otuz bir gün **ah ettirip** ağlattı.” 207/8
 “Titredim **seyrederken** mazlumun gözyaşını.” 19/20

“ol-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “Ses verir aktıkça ağlarcasına / **Göl olur** göz yaşı gönül tasına.” 12/11
 “**Görmezler olaydım** deyip düşüne / Vursun da kahrolsun, öldürme ya Rab!” 254/11
 “Harf esir, rakam **esir olmuş** / Uyuyor alem.” 13/11
 “Alnımız ak, yüzümüz ak / İslam olan **olmaz korkak**.” 26/6
 “**Kerestelik olduk** vaktinden erken / Kökümüzden devirdiler bilmedik.” 30/8
 “Hakk’a **teslim olacaksın**, tamam mı?” 32/5
 “Erinde, gecinde koç **kurban olur** / Bu canı Türklüğe adadım anne.” 37/11
 “Bunca **pahım'olur** adam adama?” 270/6
 “Giyim derdimiz **halloldu** / Semer beleş, yol bedava.” 231/9
 “Kırka çıktı boynuzların boğumu / Koyunu keçiden **seçemez olduk**.” 106/8
 “Yol bulup bir yana **kaçamaz olduk**.” 106/20
 “Güneş **doğmaz oldu** cama / Yırtığı kirletti yama.” 138/10
 “İçim, dışım **yanar oldu** gel gayri.” 53/4
 “Dünkü ot yiyen oğlaklar / Bugün **kan emer oldu** ha!” 119/8
 “**Yiğit olan** bulamazsa harcını / Ömrü bir şey olmaz şelekten gayri.” 130/15
 “Kurda **yoldaş olup** koyun boğardı / Nasıl şişirdiler ölen ite bak.” 235/1

“eyle-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “Arpa türküsünü **eyledi ezber** / Tehdit makamında döktürür gezer.” 107/5
 “Karıycıyı **tarif eyle** büsbütün / Mevlüt Biçer artırdı mı laf yükün?” 134/5
 “Efendi köylüyü seyreyle gez de / Aman bizim iller, ne güzel iller.” 280/15

“Düşmanlar geriden **eyler temaşa**.” 23/10

“**Kerem eyle**, fayda vermez yardımın / Tıp ilminde çaresi yok derdimin.” 73/5

“aç-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Çağdan çağa **çıgır açar** gemiler / Bir hakan atını denize sürer.” 17/13

“Ellerin yurdunda **çiçek açarken** / Bizim İl’e kar geliyor gardaşım.” 23/1

“Baba, ana, bacı, gardaş / Ehli küfre **açtık savaşı**.” 26/14

“Bozhüyük’e vardım Güllü kadına / **Fal açtırdım** Ülker’imin adına.” 56/10

“al-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Geçmişten **hız alsın** geleceğin de / Göster Türklüğünü tunç bileğinle.” 18/7

“Köyümüze yağdı dolu / **Sel aldı** köprüyü, yolu.” 117/2

“Acerlerin Mavi Antep’ten gelmiş / Duydum ki yepyeni bir **akıl almış**.” 133/10

“Perdeler kalktı delilikten / **Ün alan** var ...nelikten.” 167/20

“göster-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Mayoyla **endam göster**, git jürinin önünde.” 226/11

“Yoksa **yol gösterecek** Hazret-i Kur’an mı yok?” 19/15

“kal-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Öksüz kaldı** yem döktüğün kumrular.” 91/12

“Kaç gönül **takılı kalmış** telinde / Dalgalanır omzunda, belinde.” 46/5

“Sarmış kalbinizi bir çelik perde / Aşk duygunuz **mahkûm kalmış** içerde.” 161/6

“Hasret can evime döşeğin serdi / **Memnun kalmıyadı** döner giderdi.” 178/15

“Şu koca dünyada **kaldım dayısız**.” 278/14

“yaz-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Namus için diyor, en kutsal ölmek / Ceddinin **yazdığı ferman** ha bacım.” 20/17

“Suçsuzlara **ceza yazan** kalemler / Sulu konuşmalar, kuru selamlar.” 29/8

“**Mektup yazan** parmakların / Aklında mı?” 66/9

“**Yazdığım reçete**, değer mi zahmet / Kağıtla kalemi yorma boşuna.” 73/3

“Yiğit meydanında düşman karnına / Tüfek ile **türkü yazan** kalmamış.” 165/2

“bırak-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Eskiye, yeniye **bırak bir yana** / Her şeyin iyisin, doğrusun ara.” 20/18

“**Teselliye bırak** hancı / Hatırıma sıla düştü.” 68/16

“Fuzuli telaşı **bırak bir yana** / Denkleri yavaş sar, gene geç kaldık.” 131/15

“**Huzur bırakmadı** sokakta sürü / Tarihe kahretme, yürü geç, yürü!” 251/17

“biç-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Güven duyduğumuz her güzelimiz / bizlere bir **kefen biçti** be Hasan.” 122/8

“kok-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dünya **pislikten kokuyor** / İnsan fezaya çıkıyor.” 265/17

“Kurnalardan günah akar / Vitrinler tüm **şehvet kokar**.” 173/7

“gör-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Zulüm görüp** dedik kaza / Bıktım gayri yaza yaza.” 177/9

“**Sahipsiz görünce** aşk harmanını / Yedi baş, yüz kuyruk çöktü kargalar.” 191/7

“**Dost görülen** her düşmana / Ben buradan oşt oşt derim.” 182/7

“Hiç iş görme, yürüyüş yap / Rap rap da babam rap rap rap.” 260/1

“ver-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Bir **cevap ver** depreştirme yaramı.” 164/7

“Asker kaçakları çatar orduma / Dinsiz **fetva verir** dinî derdime!” 279/2

“tut-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Zulüm Azrail olsa, hep **Hakk’ı tutacağım**.” 11/3

“Ezanlar **buz tutmuş** minarelerde!” 12/6

“Yüzbaşım, garajda **nöbet tutarken** / Hatırıma sıla düştü bu gece.” 56/1

“**Köylü oruç tutsun**, ekinin biçsin / Sizin bayan barda şampanya içsin.” 190/14

“**Ördekler iş tutup** haram yiyordu / Kuzgunlar ne bulsa bizim diyordu.” 191/13

“Hekimler, hatimler **taraf tutarmış**.” 242/20

“ bas -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Toprak **basar** kucağına / güneş çeker sıcağına.” 96/22

“Sene bin yetmiş bir, bir Cuma günü / Sevmişim, **bağrıma basmışım** seni.” 24/19

“Yeter gayri; doğru yürü, **dölek bas.**” 200/12

“Acı, yokluk daha **ağır basınca** / İnce belin bükülür ha, dikkat et!” 264/16

“sat-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Sağda solda **çalım satar** bakiler/ Kahpe sille ensemizde şakılar.” 106/13

“Kervan geçmez, uçurdular hanları/ **Hile satar** asrın bezirganları.” 186/22

“Topuksuz kopuklar **dayılık sattı.**” 207/4

“ çık -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Güvendiği fişekler **kalleş çıkmış** / Efe’min başı yerde gezer.” 13/7

“UFAK'ın İRİ'ye **karşı çıkması** / Yaralar yaralar öldürür beni.” 29/3

“Seneler **yalancı çıktı** düş gibi / Tüm yazlar üşüttü kara kış gibi.” 69/9

“İncitmeyin derken gönül hatırı / **Gebe çıktı** Solaklar’ın katırı.” 103/22

“Bu yıl yumurtalar hep **cilk çıkıyor.**” 118/7

“Gamsız Beğ’in eşek çekmez derdi var / Cins ineği **kısır çıktı** bu sene.” 193/2

“ koy -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Felek bir gün **rahat koymaz** / Çağırsam kaderim duymaz.” 97/13

“Bu yurdun selametine / Azmi **elden koyma** yine.” 115/10

“Yok, Hasan; vazgeçtim, **koy beni rahat** / Neşeli şeyler yaz, götürmez hayat.” 127/17

“ at -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Eğrinin E sine **kurşun atan** biz / Boynumuzu kıvırdılar bilmedik.” 30/20

“Domuz sürüsüne kuzu katılmaz / Lütuf tarlasına **adım atılmaz.**” 36/11

“Soysuzlar **taş atar** mukaddesata / Karşı duramazsak bizdedir hata.” 112/5

“Ormandan **ok atar** sağır pehlivan / Boran, çetin işte kışımız yaman.” 137/18

“Tepegözler **temel atıp** kurulmuş / Sabır ver Sen, Rabb’im bize sabır ver.” 179/2

“Bir zaman, bir yerde, bir hükümdarın / Önünde öküzler **göbek atardı.**” 241/2

“ çek -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “Efe’nin elinde elli senelik mavzer / Amma gönlünce **tetik çektirmezler.**” 13/6
 “Ananın oğula **hasret çekmesi** / Yaralar, yaralar, öldürür beni.” 29/15
 “Kökümüze yağlı **tırpan çekildi** / Harman edip savurdular, bilmedik.” 30/12
 “Yâr için **ah çekip** karşiki köyde / Hangi göz, kaç sene baktı bu yola?” 72/11
 “**Tel çekmişim** giden ayın üçüne / Cevap gelmez korku düştü içime.” 75/5
 “Yırtıldı geceler çakal sesinden / Kazlar **kafa çeker** el kesesinden.” 104/6
 “Kaderi **rest çekti** aşk ülkesine / Tekerlekler kötü döndü tersine.” 193/13
 “Yıldızlar **sancı çekiyor** / Ay’ın eli kulağında.” 265/19

“ kalk -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “**Şaha kalkar**, çifte sallar ha bire / Yediden yetmiş boyandık kire.” 107/9
 “**Taarruza kalktı** zamlar / Bardak oldu eski çamlar.” 171/13
 “Uçsuz hikmeti var Allah’ın azda / **İsyana kalkarlar**, anlamazlar da.” 29/18

“ bul -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “Kadere **suç bulduk**, girdik günaha.” 30/2
 “Uyuşukluk **şifa bulmaz** illettir / Korkaklık en adi, en pis zillettir.” 33/1
 “Cahili iknaya **bulunmaz imkân** / Kötü, zaman değil; mekandır mekan.” 36/14
 “Horlanırken Adanalı, Konyalı / **Rağbet buldu** orak-çekiç dünyalı.” 141/23
 “Bizi sürü sanıp yığın ettiler / **Yol bulup** bir yana kaçamaz olduk.” 106/20
 “Ne kilim koydu ne hasır / Her tutumda **buldu kusur.**” 201/18
 “Bu garip duamı kabul et, ne var? / **Kanaat bulmasın** mahşere kadar.” 254/14

“ dök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “İnsanların insan **kanı dökmesi** / Yaralar, yaralar, öldürür beni.” 29/20
 “Sıladan gurbete giden yolcular / Kaç damla **gözyaşı döktü** bu yola?” 72/4
 “Dedim: **Dil döken** kim? Dedi ki çok çok.” 149/20
 “**Methiye döktürür** Marks’a, Lenin’e / Kin bombası gömer aşk temeline.” 261/6

“ gir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- “Kadere suç bulduk, **girdik günaha** / Ekmek gibi evirdiler bilmedik.” 30/2

“Dert, bela tebelleş oldu başıma / Her gece tahsildar **girer düşüme.**” 270/18

“ çevir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Ters çevirdik** Osman Paşa marşını / Işık gelen yere sıktık kurşunu.” 111/17

“Toprak bile **yüz çevirdi** heriften / Nohut ekte, mısır çıktı bu sene.” 193/7

“Artist ol, **film çevir**... İsmine yıldız derler...” 226/6

“ kır -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Gayeleri **gönül kırmak** dal gibi / Bakışları çifte favül bal gibi.” 45/5

“Nice **rekor kırdı** jurnalcılıkta / Rezil ulak, sahte tatar Kübalı.” 255/19

“Memur gelir, karşılırsın köşeden / Zengin gelir **kırılırsın neşeden...**” 271/2

“ yak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Yol kesenler, ev yıkanlar, / Hâk yiyenler, **can yakanlar...**”148/11

“Kalbimizi gövdemizin içinde / **Ateş yakıp** kavurdular bilmedik.” 30/17

“Müdür, Bakan’a **yağ yakar** / Tel parası kesemizden.” 185/2

“Ham meyveler gelin oldu düğünsüz / Bir **türkü yakıldı** üç karış önce.” 213/16

“Şo en önde giden ihtiyar var ya / Ev yıkar, **can yakar**, zaten kahraman.” 227/3

“ kat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Beyaz kar, yeşil çam yamaçlarında / **Renk katar** rengine kara dağların.” 83/5

“Sonsuz hürriyeti cana **can katar** / Koçyiğit duruşlu sıra dağların.” 83/8

“Şo kanun kemiren güve böceği / Şo tarihe **hile katan** kahraman.” 228/8

“O devrin gerçekçi sosyalistleri / Bir doğruya yetmiş **yalan katardı.**” 241/20

“ vur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Kalbime ateşten **vurdular yama.**” 56/17

“Çekilmez bir **şelek vurdun** arkama / Şaşırdım yollarda, kaldım akşama.” 57/10

“**Güneş vurur** bağı yanar / Poyraz eser, beyni donar.” 84/5

“Ağzımıza kara **kilit vurdular.** / Dertliyiz, kimseye açamaz olduk.” 106/11

“Ağıza **gem vurduk**, ayağa köstek / Dilde tüy bitirdik, bir bayram arttı.” 129/15

“At belleyip **vurduk eyer** / Eşeklere verdik değer.” 138/6

“ sk -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Ardıçlı dağlardan **sökerken şafak** / Nasıl ki dalından düşer bir yaprak...”31/13

“ dön -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Geri dönmek** yoktur güneş doğmadan / Rahmet nuru karanlığı boğmadan.” 32/6

“Nazlı hürriyeti haydutlar vurdu / **Viraneye döndü** Türkhan’ın yurdu.” 121/7

“Kaderi rest çekti aşk ülkesine / Tekerlekler kötü **döndü tersine.**” 193/14

“Satılmışın **döndü gözü** / Bir bildiri yayınladı.” 201/23

“Özlesin geçmişi, baksın geriye / İslam çoğaldıkça **dönsün deliye.**” 254/18

“ eğ -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Bu halin hicabından dağlar **eğmiş başını.**” 19/19

“**Baş eğmeyiz** zalimlerin zoruna / Çekirdekler meyve verir yarına.” 38/5

“Truva’nın tahta atına benzer / Zincirler **boynunu eğmiyor,** Hasan.” 107/8

“ gel -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Bu hududu kimler çizmiş gönlüme / **Dar geliyor, dar geliyor** gardaşım.” 23/4

“Yaradan böylesin vermesin başa / **Zor geliyor, zor geliyor** gardaşım.” 23/12

“Aşk deyince anlattığı her şeydir / Öldürdükçe **tadı gelen** bir şeydir.” 74/18

“Gönül **dile gelir** kaval sesinde / Boz martılar düğün yapar Mersin’de.” 79/13

“Tarihi edersek kayıp / Akıbetimiz **tez gelir.**” 114/16

“Şo yalan yumurtlar, şo civciv güder / Şo biri **yan gelip** yatan kahraman.” 228/4

“ çal -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Oyuna kalkıyor yüzlerce köçek / Batı’dan bir **hava çalınca** Hasan.” 111/8

“Ne mektup gönderir sevdiğim dostlar / Ne de bir tanıdık **kapımı çaldı.**” 100/9

“Süt dolu güğümü **çalarız taşa** / Kutsal görevimiz (!) sağol, çok yaşa.” 111/13

“Bunlar su içerken **ışık çalmalı** / Öyle ya, vatana otlak diyorlar.” 123/23

“ boğul -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Kimseye yük olup **boğulma borca** / Bugün seven yarın bıkar unutm.” 36/20

“ bulan -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Bulanmaz gönlümüz** rahmet denizi / Silinmez dünyadan bu aşkın izi.” 38/9

“ bil -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“İslam’ın içinde korku arama / Cihadı **farz bildik**, sabır var ama...”38/14

“ dile -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**İyilik dileriz** düşmana bile / Duada elimiz Mevla’ya gider.” 39/3

“**Af dilemek** için ağlayarak/ Sana geliyorum Sana.” 71/10

“ düş -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Sevda cephesinde **şehit düşenin** / Donuk donuk bakışında sen varsın.” 43/12

“Güngören’in horozları öterken / Gönül kalktı, **yola düştü** bu gece.” 56/4

“Maceramız **dile düştü** bu gece.” 56/16

“Gelin olmuş, bak şu işin tadına / Bizim kısmet **ele düştü** bu gece.” 56/12

“Yıllardır kavuşamadım / **Hatırıma** sıla **düştü**.” 68/4

“Yollar uzadıkça yük ağırlaştı / **Ateş düştü** gönlümdeki harmana.” 71/2

“**Çiğ düşmüş** çiçekte gün ışıl ışıl / Bir sarı, bir mordur güney illeri.” 92/3

“Uyuz teke yanın verdi duvara / Nihayet **iş düştü** inatsavara.” 160/11

“Otuz yıl da babam **düştü ardına** / Siz sağ olun, o da öldü Hakim Beğ.” 272/3

“Söylesem suç, sussam hata / **Zakkım düşsün** bu sanata.” 172/18

“ yap -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“İbibikler dama **yaptı yuvayı** / Pis kokudan balta kesmez havayı.” 103/13

“Gösteriş uğruna **yapılır yarış**.” 190/11

“Bin kez **kürtaj yaptırırsan** gene sana kız derler!” 226/7

“Hiç iş görme, **yürüyüş yap** / Rap rap da babam rap rap...”260/1

“ dur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Karlı dağlar gibi **dik durur** başı / Bahar bulutuna benzer saçları.” 46/1

“Soysuzlar taş atar mukaddesata / **Karşı duramazsak** bizdedir hata.” 112/6

“ bat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Kimsenin **gözüne bat**masın diye / Akşamdan akşama çözer saçları.” 46/15

“Gün ışığı **kire batar** / Bu şehrin sokaklarında.” 223/15

“ boz -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dikkat eyle geçmiyorum sırayı / Bozar ise kader **bozsun arayı.**” 48/18

“ ağla -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Gözlerim yaş dolu, gönlüm **kan ağlar.**” 51/7

“ del -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Ok vurdu **sinemi deldi**, duydun mu?” 51/17

“ besle -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Beslediğim umut**, kurduğum hayal / İçime ateşler saldı, duydun mu?” 51/20

“ kur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Beslediğim umut, **kurduğum hayal** / İçime ateşler saldı, duydun mu?” 51/20

“Düşünceme **tuzak kurma** boşuna.” 73/8

“Fukaralık **bağdaş kurdu** hasıra / Harçlık marçlık gönderemem bu sıra.” 104/1

“Ülkesine zulüm **tezgâhı kurmuş** / Hep kendi keyfince alıp satarmış.” 242/7

“ sal -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Kök saldı** bahçede ayrık otları / Yemler pay edildi, sattık atları.” 111/9

“ er -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Mümkün mü bu yolda **maksuda ermek?**” 57/6

“Ne hikmettir **akıl ermez** / Zalim dağlar geçit vermez.” 84/14

“Kelep kelep kağrı sesi ovalar / Ay ışığı **Hakk’a erer** dualar...” 88/13

“ dön -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Sen seni kurt saydın, milleti koyun / Vatan **viraneye döndü** sayende” 163/4

“Tiksintiden **başı dönen** Türkiye / Dümbükleri fark etti mi, yaz hele.” 180/11

“Dostluk, sevgi, sabır sökmediği an / Belki de **tersine dönecek** zaman.” 200/6

“Satılmışın **döndü gözü** / Bir bildiri yayınladı.” 201/23

“Özlesin geçmişi, baksın geriye / İslam çoğaldıkça **dönsün deliye**.” 254/18

“ em -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Fırın yıkıp ekmek çalan itlerin / **Kan emerek** karnı şişen bitlerin...”209/14

“ yat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Milli servet mile battı / Lokomotifler **yan yattı**.” 114/18

“ sür -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Çiftçimin elinde elli senelik meses / Amma keyfince **çift süremez**.” 13/18

“Sökemezsin yaralarım köklüdür / **Merhem sürüp** sargı sarma boşuna.” 73/12

“Avantadan **devran süren** / Devrim der de kül savurur.” 148/8

“ tep -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Horon teper** Sürmene’nin uşağı / Dadaşların oynadığı bar şimdi.” 79/7

“ don -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Bizde ne koydun ki batır ha batır / Damarda **kanımız dondu** sayende.” 163/12

“Güneş vurur bağı yanar / Poyraz eser, **beyni donar**.” 84/6

“ yitir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Kurbağalar duysa **aklın yitirir** / Dövüldükçe gülen biz olduk gardaş.” 139/4

“**Ölçüyü yitirdik** tümenden / Yüzükler kemer oldu ha!” 119/23

“ anla -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Hâlini yitiren **hâlden** ne **anlar** / Akşam dolar, sabah boşalır hanlar.” 93/17

“ uy -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Allah’ın emrine isyan edip de / **Şeytana uyana** gardaş mı deyim?” 151/5

“Kovuldu ülkeden ar, namus, haya / Asrileştikçe güya, **uyduk modaya.**” 224/22

“ gül -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Ayrıklar, ısırğanlar sarmış tarlasını / Çiftçimin **yüzü gülmez.**” 13/20

“ sık -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Işık gelen yere **sıktık kurşunu.**” 111/18

“Yıllarca boş yere **canımı sıktım** / Nihayet yol buldum, çığırdan çıktım.” 159/17

“Sorarsa şo bizim eski davayı / **Can sıkmasın**, kıyamete kaldı, de.” 103/16

“UFAK’tan birinin **elin sıkması** / Yaralar, yaralar, öldürür beni.” 29/6

“ çat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Bir şifasız **derde çattık** / Yıllarca oturduk, yattık.” 172/5

“Kimi ekmek bulamazdı bir dürüm / Kimi viski çekip **keyif çatardı.**” 241/8

“**Çattık bir zamana**, baktık zaman yok / Ölü davul çalar, diride can yok.” 184/14

“ bak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Hele mektup için **bakma kusura** / Pul parası kesemizi deldi, de.” 104/3

“ çek -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Ananın oğula **hasret çekmesi** / Yaralar, yaralar, öldürür beni.” 29/15

“Yar için **ah çekip** karşıki köyde / Hangi göz, kaç sene baktı bu yola?” 72/11

“Kinler **halay çekti** bayram yerinde / Beş bayram yitirdik, bir bayram arttı.” 129/3

“Dedim: **Baş çeken** kim? Dedi ki çok çok.” 149/8

“Eksik olmaz derdi, gamı, belası / **Of çektikçe** gurbetleşir sılası.” 176/6

“Biner reklam için **resim çektirir.**” 176/15

“**Ah çekerek** asker yolu gözetler / Suna boylu fişeklerin ağası.” 196/3

“ ye -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Yol kesenler, ev yıkanlar / **Hak yiyenler**, can yakanlar...” 148/11

“Kul **hakki yiyene** gardaş mı deyim? 151/13

“İmanı bütüne yobaz diyenler / Namus hırsızları, **haram yiyenler.**” 209/10

“Yeni tilciklerin **yediği haltı** / Yır denen kazıktan yutmayan bilmez.” 218/19

“Ördekler iş tutup **haram yiyordu** / Kuzgunlar ne bulsa bizim diyordu.” 191/13

“Temelli mi sürgitlerin haracı? / Ne **halt yiyor** İbiş adlı aracı?” 181/6

“ eĝ -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Bu halin hicabından daĝlar **eĝmiş başını.**” 19/19

“Hakikat yolunda **boyun eĝmeden** / Gerekirse öleceksin, tamam mı?” 32/8

“ kalk -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Şaha kalkar**, çifte sallar ha bire / Yediden yetmişe boyandık kire.” 107/9

“**Taarruza kalktı** zamlar / Bardak oldu eski çamlar.” 171/13

“ çök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dedim: **Diz çöken** kim? Dedi ki çok çok.” 149/24

“ dik -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Kış tez geldi, kar kapladı yolları / Arpacı kadana **dikti nalları.**” 141/7

“ say -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Çoĝu dinsizliĝi **yenilik sayar** / Çoĝu haktan kaçır, batıla uyar.” 277/5

“Sultan dese ki deyyuslar / Deyyuslar **iltifat sayar.**” 245/2

“Şerefsizler **şeref sayar** zilleti / Karaborsacılar cüzzam illeti.” 189/1

“ koş -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Gene saĝır İbiş, öz babasını / Öküz sayıp **çifte koşuyor** Hasan.” 110/16

“ çevir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Toprak bile **yüz çevirdi** heriften / Nohut ekti, mısır çıktı bu sene.” 193/7

“Artist ol, **film çevir.** İsmine yıldız derler.” 226/6

“ dur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Karlı dağlar gibi **dik durur** başı / Bahar bulutuna benzer saçları.” 46/1

“Soysuzlar taş atar mukaddesata / **Karşı duramazsak** bizdedir hata.” 112/6

“ tutul -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Kudurmuş boğalar kırdı yuları / **Tutuldu** Muğla’nın, Van’ın **yolları**.” 206/14

“Küfür **yağmuruna tutulduk** Hasan / Dinleyip dinleyip düşünüyörüz.” 113/1

“Üç aylık bebekler **tutuldu taşa** / Düşmanlar geriden eyler temaşa.” 23/9

“ ko- (koy-) ” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Felek bir gün **rahat koymaz** / Çağırsam kaderim duymaz.” 97/13

“Bu yurdun selametine / Azmi **elden koyma** yine.” 115/10

“Sürücüler **yolda korsak** / Bineklerde suç ararız.” 116/15

“Yok, Hasan; vazgeçtim, **koy beni rahat** / Neşeli şeyler yaz, götürmez hayat.” 127/17

“Tezimiz Türk-İslam böyle biline / Söz verdik, **baş koyduk** ülkü yoluna.” 152/6

“Yasasızlar **posta koydu** yasaya / Çok anahtar uydurdular kasaya.” 179/6

“**Nokta koysam**, tire desem kim ne der?” 188/12

“ git -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Ne duyarsan **garibine gitmesin** / gövde bizim amma baş bizim değil.” 118/11

“**Hoşuna gitti** mi bu gelen usul?” 164/3

“ yol -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Emeği zay’olan garip analar / Ağlayıp **saçını yoluyor** gene.” 143/13

“ kaç -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dünya Süleyman’a kalmaz demişler / **Kaçan fırsat** geri gelmez demişler.” 142/7

“ saç -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Ara yere **nifak saçtı** be Hasan.” 121/20

“Sapıtıp sola kaçan o! / Âleme **nifak saçan o!**” 258/8

“ uğra -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Tecavüze uğrar din, ahlak, töre / De gel, haber anlat sağıra, köre.” 123/5

“Bana ne dedikçe bozuldu çarkın / İşgale uğradı evinle barkın.” 170/14

“ kıl -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Sinanoğlu Muharrem’i öldürdü / Keş Ahmet bayramda **namaz kıldır**dı.” 135/7

“Korkak Müslüman’ın **namaz kıldı**ğı / Camiyi taşıyan deli Cennet’lik.” 155/7

“Garibanlar gaz bulamaz / Karanlıkta **kılar namaz**.” 175/6

“ çıkar -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dikkat eyle, **anlam çıkar** sözümden / Bir hızarıcı geldi Mercanözü’nden.” 135/17

“Kaş yaparken **göz çıkar**ır elleri / Çok silahtan tesirlidir dilleri.” 45/9

“ kolla -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Ekin bozmak için **fırsat kollayan** / Şu boynu torbalı hukukçudur ha!” 229/3

“ savur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Devrim der de **kül savurur**.” 148/25

“Siyaset mülkünde **tehdit savuran** / Şu eli yabalı hukukçudur ha!” 229/7

“ uman -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Moskova’dan **medet uman** / Komünistler tümen tümen...”148/22

“ çok -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dedim: **Diz çöken** kim? Dedi ki çok çok.” 149/24

“ yet -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Esas suçlu şeytan ama / **Gücümüz yetmez** şeytana.” 117/10

“Bir sevda ki **akıl yetmez** / Vursan ölmez, kovsan gitmez.” 158/1

“Gene **eli yeten** dövüyor Türk’ü / Süngü ile mezar kazan kalmamış.” 165/11

“ kop -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Doğrulmamız çetin iştir bir daha / **Yüreğimiz kopmaktadır** Hasan’ım.” 108/16

“Bir yüz­süz ölüden bin mezar korktu. / Çalınan havadan **ödümüz koptu.**” 214/2

“ buyur -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Nerde krallara **emir buyuran** / Bir bacağı basıp birin ayıran...” 165/5

“ doku -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dalkavuklar peşrev okur / Münafıklar **fitne dokur.**” 173/15

“Zaman tezgâh olmuş **günah dokurlar!** / Usta dinsiz, çırak deli, kafa cılk.” 224/11

“Namussuzlar yüce katta / Harıl harıl **mekik dokur.**” 244/5

“ belle -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Hak, hukuk, adalet bilmem ne diye / **Anası bellenen**, o garip işte.” 169/12

“**At belleyip** vurduk eyer / Eşeklere verdik değer.” 138/6

“Ayrılıktan **zor belleme** ölümü / Görmeyince sezilmiyor Mihriban.” 60/3

“ dök -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Sıladan gurbete giden yolcular / Kaç damla **gözyaşı döktü** bu yola?” 72/4

“Döndü gözlerinde bulgur bulgur yaş / Sandım can evime **döktüler ateş.**” 147/18

“ uğra -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Tecavüze uğrar** din, ahlak, töre / De gel haber anlat sağıra, köre.” 123/5

“Bana ne dedikçe bozuldu çarkın / **İşgale uğradı** evinle barkın.” 170/14

“ ak- ” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Sel olur ordular, **batıya akar.**” 17/8

“Çok anahtar uydurdular kasaya / Devlet hazinesi **akar keseye.**” 179/8

“Gök yamansa kapatmaz sizdeki yırtıkları / Verilen emek boştur, **akıtılan ter** boşa.”

211/2

“ estir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“İbiş’e yaranır, halkı küstürür / Yoldaşlar var yurtta, **küfür estirir.**” 179/12

“ getir -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Diriler var sabrımızı bitirmiş / İriler var halkım **gınâ getirmiş.**” 179/16

“Allah sonumuzu **hayır getirsin** / Güvencim kalmadı felekten gayri.” 130/3

“ sok -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Yarışa sokmam** kadana / Allerjim var bozuk kana.” 182/5

“Şu irfan yurduna **ikilik sokan** / Şu düştükçe düşen, koktukça kokan...” 229/17

“ çat -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Bir şifasız **derde çattık** / Yıllarca oturduk, yattık.” 172/5

“**Çattık** bir **zamana**, baktık zaman yok / Ölü davul çalar, diride can yok.” 184/14

“Kimi ekmek bulamazdı bir dürüm / Kimi viski çekip **keyif çatardı.**” 241/8

“ siva -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Soyguncu, vurguncu kim varsa burada / **Sıvadı kolları**, sosyalist oldu.” 209/8

“ çak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Kösteksiz aynada biten yaprağa / Bir **kazık çakıldı** üç karış önce.” 213/4

“Düpedüz devenin boynuzu ile / Kadere **kazığı çaktı** kargalar.” 191/12

“ kap -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“İffetle barışmaz urba / **Makam kapmış** nice zorba.” 173/12

“**Köşeler kapmış** beleşten / Gagası hiç çıkmaz leşten.” 257/21

“ oku -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Dalkavuklar **peşrev okur** / Münafıklar fitne dokur.” 173/14

“İmanda nasipsiz, dinde fakirler / Akşam köşesinde **küfür okurlar.**” 224/10

“Bir gün umut verir, bir gün korkutur / Isıran itlere **rahmet okutur.**” 235/7

“ tak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Huzurunla hasret kaldık huzura / Hasedinden **kulp takarsın** Hızır’a.” 236/14

“öp -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**El öpmeyi** bilmez, kemik yalamaz / Ol sebepten öz hakkını alamaz.” 176/17

“Derler ki; o devrin övgücülerini / **El ayak öperdi, etek öperdi.**” 242/18

“ akıt -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Gök yamansa kapatmaz sizdeki yırtıkları / Verilen emek boştur, **akıtılan ter** boş.”
211/2

“**Ter akıtır** şakır şakır / Hoca bildiğini okur.” 244/11

“ bağla-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Bağlamış yolları** beyaz karanlık / Sözler rüşvet dolu, sazlar kurbanlık.” 184/7

“Her zaman basitte aradık fayda / Oklar **pas bağladı** bir cıvık yayda.” 207/6

“Her gün bir ahıra **gönül bağladı** / Her sabah bir dalda öttü bu kazık.” 210/15

“Sekiz evlek tarla, bir geverlik su / Yüz yılda **höküme bağlanmaz** mı bu?” 272/14

“ bulun -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“Cahili iknaya **bulunmaz imkan** / Kötü zaman değil; mekandır, mekan.” 36/14

“Taklitte **eşimiz bulunmaz** elhak! / Sığmaz şanıımıza terbiye, ahlak.” 250/17

“ bırak -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Bırak hesabını** ölüm kalımın / İnanmışa zulmü ne ki zalimin.” 269/21

“Eskiye, yeniye **bırak bir yana** / Her şeyin iyisin, doğrusun ara.” 20/18

“ söyle -” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

“**Yalan söylemez**din hani? / Unutmam derdin sen, beni.” 65/22

“**Selam söyle** Bekir’lerin üçüne / Partililer nasıl girdi seçime?” 132/21

“Ters gösterir sana senden olanı / Kanma, hınzır gibi **söyler yalanı.**” 262/7

2.2.3.2. Bir Esas Fiil ve Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller (Fiil+Fiil)

Tasvirî fiiller veya tasvir fiilleri olarak da bilinen bu birleşik fiiller, asıl fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil yapısından oluşan bir birleşik fiil çeşididir. Türkçede tasvir fiilini oluşturan ilk kelime -A, -I veya -(l)p zarf-fiil ekleriyle kullanılan bir zarf-fiildir. Asıl vurgulanmak istenen anlam bu fiildedir. İkinci fiil ise yardımcı fiil konumunda bulunan bir fiildir. Bu ikinci fiil, esas fiil olmasına rağmen zamanla gerçek anlamından uzaklaşarak yardımcı fiil görevini üstlenmiştir.

Bu yapıdaki birleşik fiiller, asıl fiillerle tasvir fiillerinin birleşmesiyle oluşur. Tasvir fiilleri asıl fiillere farklı anlamlar kazandırır (Akıncı, 2007, s. 20). Bu yapılarda asıl anlam zarf-fiilin anlamıdır. Yardımcı fiiller, anlamları ile değil, işlevleri ile çekim unsuru olarak görev yaparlar (Ergin, 2000, s. 387). Batı Türkçesinde kullanılan dört tasvir fiili vardır. Bunlar diğer bütün fiillerle birleşik fiil kurar (Hacıeminoğlu, 1991, s. 268). Bu birleşik fiillerde yardımcı fiilin görevi, esas fiildeki oluş ve kılışın biçimini, tarzını tasvir etmektir. Tasvir fiili denmesinin nedeni budur (Korkmaz, 2003a, s. 811).

Bunlar yeterlilik (iktidar), tezlik, yaklaşma ve süreklilik fiilleridir. Her grubun sabit olan yardımcı eylemi vardır: yeterlilik için -Abil-, tezlik için -Iver-, yaklaşma için -Ayaz-, süreklilik için -Adur-, -Akal-, -Agel-, -Agör- gibi.

Korkmaz bunların dışında bir de uzaklaşma fiilinden bahseder. -Agit- ekiyle yapıldığını söyler. *Söylenegider, olagider* örneklerinde görüldüğü gibi.

Korkmaz, A.von Gabain'in birleşik fiilleri, Eski Türkçe için, Modal yardımcı fiiller başlığı altında incelediğini belirtir ve birleşik fiillere belirleyici birleşik fiil adını verir. Eski Türkçede *Id-u yara-* "göndermeye yaramak", *bol-u sakın-* "olmayı düşünmek"; Eski Anadolu Türkçesinde *yuyun-u başla-* "yıkılmaya başlamak", *otar-ı git-* "otlamaya gitmek" örneklerinde görüldüğü gibi asıl anlam ikinci fiildedir. Yukarıda anlatılanların aksine birinci fiil ikinci fiildeki anlamı belirleyen bir zarf görevindedir. Bu tip birleşiklere Banguoğlu yarı tasvir fiilleri adını verir. Türkiye Türkçesinde bu fiiller birkaç örnekte görülür: *çıkagel-*, *alıkoy-*, *dolaşmaya başla-*, *yemeye çalış-*, *dikmeye kalk-* gibi. Bu örneklerde birinci fiil zarf-fiil olmaktan çıkarak adlaşmıştır (Korkmaz, 2003a, s. 834).

Son bir grup olarak Korkmaz, ikili birleşik fiillerden de bahseder. Bu birleşikler iki ayrı fiilin belirli biçim kalıpları içinde bir araya gelip kaynaşmasıyla meydana gelir: *alıp ver-*, *atıp tut-*, *dolup taş-*, *döküp saç-*, *düşüp kalk-*, *bilip bilme-*, *kasıp kavur-*, *sayıp dök-*, *yatıp uyu-*, *silip süpür-* gibi. Bu örneklerde birinci fiil genelde -Ip zarf-fiili yapısındadır (Korkmaz, 2003a, s. 835). Böyle olması birinci fiili ikinci fiile bir bağlaç özelliği ile bağlamıştır. Burada çekime giren fiil, ikinci fiildir. Her iki esas fiil de birbirini tasvir eder. Bundan dolayı ikili tasvir fiilleri adı verilir. Banguoğlu bu fiilleri de yarı tasvir fiilleri içinde değerlendirir.

Buna, metindeki şu örnekleri verebiliriz:

“Hep kendi keyfince **alıp satarmış.**” 242/8

“Saltanatı böyle yıkılan sultan / Canilerle **düşüp kalkmış** bir zaman.” 243/6

“Benliği benden **çıkarp / Attım**, sana geliyorum.” 54/11

“Ben, **deyip dururken** içimdeki ben, / Dört adım ötede tükendim hemen.” 58/13

Grammerler arasında bazı adlandırma farklılıkları da görülmektedir. Korkmaz’ın tasvir fiilleri dediği bu birleşik fiillere; Hatipoğlu ulaçlı birleşik eylem, Karahan bir fiil unsuru ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller, Ediskun tasvir fiilleri, Bilgegil iki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan birleşik fiiller, Gencan ise özel birleşik fiiller adını verir (Şahin, 2008, s. X).

2.2.3.2.1. Yeterlilik Fiili

Yeterlik fiilleri bir esas fiilin -(y)-A zarf-fiil ekini almış biçimi üzerine bil-yardımcı fiilinin getirilmesiyle kurulur: *al-abil-*, *oku-y-abil-*, *sevin-ebil-* gibi. Bu birleşik yapı gücü yetme, başarma, muktedir olma anlamları taşır. Olumsuz biçimlerinde de gücü yetmeme, başaramama, muktedir olamama anlamları bulunmaktadır. Yani yeterlilik fiilleri bir kimsenin yeterliliğini, sözü geçen kılışın veya oluşun mümkün veya muhtemel olduğunu anlatır. Olumsuz yapılarda da bunun tersi bir anlam söz konusudur. Yeterlilik fiilleri tasvir fiillerinin en çok kullanılan şeklidir. “Vur Emri” adlı şiir kitabında da Karakoç en çok yeterlilik fiiline yer vermiştir.

Banguoğlu, yeterlilik fiilinin olumsuz yapısının daha eski başka bir yardımcı fiilden geldiğini söyler. Bu fiilin Azeri Türkçesinde kullanılan olumsuz görünüşünün (yapabilmemek) kullanılmadığını ifade eder. Bunun yerine Eski Türkçede u-mak, yeterlilik fiilinin olumsuz şekli olan u-ma-mak fiilinin (kıl-a umamak) kullanıldığını belirtir. Eski Türkçe u-mak fiili er-mek > i-mek fiiline benzer bir biçimde kökünü yitirmiştir. Ancak yeterli olmak anlamını zamanla aldığı -me- olumsuzluk eki ile kaybetmiştir. Burada yeterli olamama anlamı yüklenmiştir (Banguoğlu, 1974, s. 488).

-Abil- tasvir fiilinin bir ad-fiil veya bir sıfat-fiil olarak kullanılışı da çok yaygındır: “*insan olabilmek iddiası, odaya gidebileceğimi kabul etti*” örneklerinde olduğu gibi. Hatta sıfat-fiil kalıbı içindeki -Abil- tasvir fiilleri bazı ekler alarak birer zarf-fiil de oluşturabilir: “*aralarında anlaşabilecekken vazgeçmişler*” örneği gibi. Türkiye Türkçesinde yeterlik fiilinin olumsuzu ise, yukarıda Banguoğlu’nun da ifadelerinde yer aldığı gibi, u- yardımcı fiili üzerine -mA olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır. Ancak bu u- fiilinin ünlü olması ve esas fiilin yine ünlü olan -A zarf-fiil eki ile yan yana gelmesi ile iki ünlü birleşir: *kör-e u-ma- > göreme-, başla-y-u u-ma- > başlayama-* gibi. Bütün kiplerle çekime giren bu fiillerde kip ekleri daima olumsuzluk ekinden sonra gelir: *yapamadı, gidememiş, yiyememişti* gibi. -mA olumsuzluk ekini almış esas fiilin yeterlilik biçimi, bil- yardımcı fiili ile karşılaşır: *anlamayabil-, görmeyebil-* gibi (Korkmaz, 2003a, s. 812-818).

Yeterlik fiili cümleye anlam bakımından iki şekilde yansır. Birincisi esas fiildeki oluş veya kılışın yapılabilmeye muktedir olunduğunu, güç yetirilebildiğini, istenirse yapılabileceğini, eylemin yapılmasının mümkün olduğunu anlatır. “*Ben bu sandığı taşıyabilirim.*” “*Sen de bunu kaldıracabilirsin.*” örnekleri gibi. İkincisinde ise cümleye ihtimal, olasılık anlamı katar. Olumsuz şeklinde de işin gerçekleşmeme ihtimaline işaret edilir. “*Yarın yağmur yağabilir.*” cümlesinde ihtimal anlamı vardır. “*Haftaya okula gelmeyebilirim.*” cümlesinde gelmeme ihtimali vardır. Metinde yeterlilik fiilinin olumlu şeklinden çok Karakoç, yeterlilik fiilinin olumsuzunu tercih etmiştir.

“Amma ne havadis **yazabilir** ne selam.” 13/10

“Bu gidişle **varabilmek** sılaya / Zor, zor amma gardaş, anlayan hani?” 137/8

“Açılmış çığırdan dosta **gidemem** / Ayaklarım ize sağmaz ölürüm.” 25/1

“İşçinin elinde elli senelik kazma / Amma arzu ettiği gibi **vuramaz** ha.” 13/22

“**Sökemezsin** yaralarım köklüdür / Merhem sürüp sargı sarma boşuna.” 73/11

“Fukaralık bağdaş kurdu hasıra / Harçlık marçlık **gönderemem** bu sıra.” 104/2

“Taş çatlasa kimliğini **bilemez.**” 176/19

“Sokaktan devlete sataşan sürü / Bilmiyor, **bilemez** tuzağı, hür’ü.” 281/14

“**Aşamadım** arpa boyu gediği.” 52/10

“Yıllardır **kavuşamadım** / Hatırıma sıla düştü.” 68/4

“**Karşı duramazsak** bizdedir hata.” 112/6

“Gerçek bir dost **bulamadım** / Bu şehrin sokaklarında.” 223/3

“**Aldatamazlarsa** mürteci, softa / Aldananlara da salak diyorlar.” 123/19

“Bulgur **bulamazken** çorbaya, aş / On kuruşu az belleme Mebus Beğ.” 274/7

2.2.3.2.2. Tezlik Fiili

Eski Türkçe döneminden beri görülen tezlik fiili, esas fiildeki eylemin hızlıca, acelece, birdenbire, ansızın yapıldığı anlamını taşıyan fiil şeklidir. Bazen hesap dışı ya da beklenmeyen bir anda oluşuverme anlamı da taşır. “*Sular kesiliverdi.*”, “*Altımızdaki divan çöküverdi.*” örneklerinde görüldüğü gibi. Bazen de bir kişiye bir isteği yerine getirmesi için nezaketi yansıtabilir. “*Sen burada bekleyiver.*” cümlesinde hızlıca bekle anlamı kesinlikle yoktur. Burada “*Bekler misin?*” anlamı vardır. At sırtında ve savaşıklık ruhuyla yaşayan Türklerin kültüründe bu tezlik fiillerinin ayrı bir yeri vardır.

Tezlik fiilleri, -(y)-I, -(y)-U zarf-fiil eki almış bir esas fiilin ver- yardımcı fiiliyle birleşmesinden oluşur. Ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri ile bir ad, sıfat ve zarf görevini yüklenabilir. “*İki kat oluvermek istiyordu.*”, “*Çizgilenivermiş alını göründü.*”, “*Sen gidiverdikçe ben arkandan gelirim.*” örneklerinde görüldüğü gibi (Korkmaz, 2003a, s. 818).

Banguoğlu, bu fiillere ivedilik fiilleri adını verir. Anlam bağlantısı kurulamadıkça her fiille oluşturulamayacağını söyler (Banguoğlu, 1974, s. 491).

Tezlik fiilinin olumsuz şekli -mA eki ile yapılır. “*Beklediği iş olmayiverince boşa düştü.*”, “*Evdeki gereksiz gördüğün her eşyayı ativermemelisin.*” örneklerinde olduğu gibi. Verilen örneklerde de görüleceği üzere -mA olumsuzluk eki bazen ver- yardımcı fiilinden önce, bazen de ver- yardımcı fiilinden sonra gelebilmektedir.

Gencan, tezlük fiilinde esas fiilin bir önceki kelime olarak tekrar etmesinin tezlük fiilini pekiştirdiğini söyler. Ve “Koş Ayşe, koş da örtü örtüver, ıslanacak bulgur.” şeklinde bir örnek verir (Gencan, 1971, s. 263).

Metinde tezlük fiili ile ilgili sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

“Ben: **Düşüvermişim** bitmez bir düşe.” 49/14

“**Yelleyiverir** körüğü, / Ye bedava, yat bedava.” 249/7

“**Sapıtıverdik** bir kere. / Saadet nere, biz nere.” 267/17

2.2.3.2.3. Süreklilik Fiili

Süreklilik fiilleri dur-, kal-, gel- yardımcı fiilleriyle yapılıdır. Bu yardımcı fiiller -A, -I, -U zarf-fiil ekleriyle esas fiile birleşir. Bu dur-, kal-, gel- yardımcı fiilleri, esas fiildeki oluş ve kılışın bir süre daha devam ettiğini bildirir. Metinde bu fiillerle oluşturulan birleşik fiil tespit edilememiştir. Ancak aşağıda da izahı verileceği üzere, Korkmaz’ın belirttiği, -Ip zarf-fiil ekiyle oluşturulan örnekler metinde geçmektedir.

Gencan, bu fiillere süreklilik fiilleri adını verir. Dur- yardımcı fiilinin Eski Türkçe döneminden bu yana kullanıldığını belirtir (Gencan, 1971, s. 263).

Korkmaz, gör-, koy- yardımcı fiillerinin de süreklilik anlamlı birleşikler yaptığını söyler. Korkmaz’a göre -(y)-A dur- ile kurulan süreklilik fiilleri genellikle hareket ve durum belirtir: *anlatadur-*, *gidedur-*, *başlayadur-* gibi. Metinlerde sıkça -(y)-A dur- yerine geniş zaman sıfat-fiili ile kurulan -r, -Ar, -Ir dur- biçimleri tercih edilir: *bekler durur*, *söyler durur*, *geçer durur* örnekleri gibi. Bu birleşimin geçmiş zaman çekimi, bazen esas fiilin görülen geçmiş zaman kipi ile de yapılabilmektedir: “*Dişim zonkladı durdu.*”, “*Kız ağladı durdu.*” örneklerinde görüldüğü gibi. Bu tür bileşiklerin en sık tercih edilen kullanım şekli -(y)-Ip dur- şeklinde kurulanlardır: *düşünüp dur-*, *ağlayıp dur-*, *didinip dur-* gibi. Bunlar da diğer tasvir fiiller gibi ad, sıfat, zarf olarak kullanılabilir: *oturup durmak*, *dolanıp duran adam*, *dolanıp dururken oturdu* örnekleri gibi (Korkmaz, 2003a, s. 821).

Süreklilik fiilinin dur- yardımcı eylemiyle yapılan şeklinin olumsuzu -mA olumsuzluk ekiyle yapılır: *söylenip durma-*, *itişip durma-*, *gidedurma-* gibi.

Gel- yardımcı fiili ile yapılan süreklilik fiilleri, esas fiildeki oluş ve kılışın alışkanlık halinde sürmekte olduğunu gösterir. -(y)-A gel- şeklinde kurulur. -(y)Ip gel- şeklinde de olduğu görülür: *olagel-*, *süregel-*, *yapagel-*; *sürüp gel-*, *yapıp gel-* gibi. Bunlar da isim, sıfat ve zarf olarak kullanılabilir.

Kal- yardımcı fiili ile kurulan süreklilik fiilleri genelde durum bildirir ve çok sık kullanılır. Eylemin hareketsiz bir şekilde devam ettiğini gösterir: *bakakal-*, *şaşakal-*, *uyuyakal-* gibi. İsim ve sıfat görevinde de kullanılır. -Ip zarf-fiili ile yapılan şekilleri de bulunmaktadır.

Gör- ve koy- yardımcı eylemleriyle de süreklilik fiili yapılır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ve ağzılarda bunun örnekleri sıkça görülür. Olumsuzu da -mA ekiyle oluşturulur: *yalvaragör-*, *ipin ucunu kaçırmayagör-*; *alıkoy-*, *doldurako-* gibi (Korkmaz, 2003a, s. 829).

Metinde dur-, kal-, gel- yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiillere hiç rastlanmamıştır. -Ip zarf-fiili ile yapılan şekilleri çokça kullanılmıştır. Geniş zaman sıfat-fiili ile kurulan (-r, -Ar, -Ir) biçimleri de kullanılmıştır.

“Mektup yazdım cevabını vermedin / **Olup bitenleri** öğren demedin.” 133/2

“Ben, **deyip dururken** içimdeki ben, / Dört adım ötede tükendim hemen.” 58/13

“Arı dil, öz Türkçe **deyip durursun** / Kabuk Türkçe var mı ulan boynuzlu?”

153/1

“Aşk diye ardında **koşup durduğum** / İyi, kötü diye değer verdiğim...” 221/13

“Benliği benden **çıkarp** / **Attım**, sana geliyorum.” 54/11

“Yazarım, yazarım **okur geçersin**.” 130/9

“Yedi yıl anlatsam bitmez bu masal / **Gülüp eğlenelim** çal davulcu, çal!” 280/18

“Arpa türküsünü eyledi ezber / Tehdit makamında **döktürür gezer**.” 107/6

“Bir başıbozukluk **aldı yürüdü** / Bu azimet nere desem kim ne der?” 188/1

“**Öttürür gezeriz** bol bol / Kaval beleş, yel bedava.” 231/19

“Halkın sevincini kıskandığından / Hortlamış, şimdi de **hortlar yaşarmış**.” 243/8

2.2.3.2.4. Yaklaşma Fiili

Yaz- yardımcı fiili ile yapılır. -A zarf-fiilinin üzerine yaz- yardımcı fiili getirilir. Gerçekleşmeye çok yaklaştığı halde eylemin gerçekleşmediği anlamı vardır. Bir olumsuzluğun olmasından son anda kurtulma anlamı taşır. Kaçınılması gereken bir durumu da ifade eder. Bu tasvir fiili sadece görülen ve duyulan geçmiş zaman ekleri ile çekime girer. Yaklaşma fiilinin olumsuzu da yapılamaz.

Günümüzde bu şekilde kullanım dışında “az kalsın”, “neredeyse” gibi kelimelerle de aynı anlam sağlanabilir: “Az kalsın düşecekti.”, “Neredeyse bayılıyordum.” gibi (Korkmaz, 2003a, s. 831).

Bu başlıkla ilgili metinde tek bir örnek tespit edilmiştir. Metinde -Ayaz- fiili ile kurulan bir yaklaşma fiili tespit edilememiştir. Bu konuda tespit edilen tek örnek *neredeyse* kelimesiyle kurulan aşağıdaki mısradadır.

“**Neredeyse** toprağa degecek başın, / Beni düşünmezsen kendini düşün.” 53/18

2.2.3.3. Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiiller de bir adla bir yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiiller gibi isim ve fiil ögesinden oluşur. Sözcüklerden biri veya birkaçı temel anlamından uzaklaşarak farklı bir anlam ifade edecek şekilde kalıplaşmıştır.

Ad veya ad soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli kalıplar içinde, bir esas fiille birleşerek anlam kayma ve kalıplaşmasından oluşur. Ancak bunlar bir adla bir yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiillere benzeyebilir. Fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak ve bir ad grubu biçimiyle de bulunabilmesi ve işletim ekleriyle genişletilmesi bir adla bir yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiillerden ayrılan yönleridir. Örnek olarak: *göze gir-*, *kanı tepeye çık-*, *körle yatıp şaşı kalk-* vb. (Korkmaz, 2003a, s. 153).

Türkçe, deyim ve atasözleri açısından oldukça zengin bir dildir. Özellikle deyimler, oluşum yolları açısından anlamca kaynaşmış birleşik fiillerdir. Bu yönüyle bütün deyimleri bu grubu dâhil etmek yanlış olmaz.

Tabii anlamca kaynaşmış birleşik fiiller tek tip de değildir. Oluşum yolları ve öğeleri açısından farklı kategorilere ayrılabilir. Korkmaz, bu alanda çok az çalışma olduğunu belirterek bu bileşiklerin altı binin üzerinde örneği olduğunu söyler. (Korkmaz, 2003, s.837-857).

- “**Kara pas bağlamış** ozan dilleri / Ayıya in olmuş Bozkurt illeri.” 12/14
 “Ayrıklar, ısırganlar sarmış tarlasını. / Çiftçimin **yüzü gülmez.**” 13/20
 “Gene **ağzımızı açmıyor bıçak** / Huzur size ömür, dert salkım saçak...”111/5
 “Yetmez mi, **kemiğe dayandı bıçak?** / Ayının postuna bayrak diyorlar.” 124/3
 “Beden sığmamış kabına / **Uydurmuşlar kitabına.**” 175/22
 “**Taş çatlasa** kimliğini bilemez / Kirli gömlek, garibanın sırtında.” 176/19
 “Gene de boş durmaz ömrü oldukça / Çok **çoraplar örer**, fırsat buldukça.” 197/6
 “İskoç giyer, Salem içer / Sekreterle **dalga geçer.**” 185/19
 “Gayri ne Kenan var ne Demicioğlu / **Tarihe karıştı** Ayvaz’la Hoylu.” 186/6
 “**Selam söyle** Bekir’lerin üçüne / Partililer nasıl girdi seçime?” 132/21
 “Gediklerde **kol geziyor** / Özlenen yaylaya göçemez olduk.” 106/15
 “Ne yapsalar hemen unutuyorsun / Hülyalarla **gönül avutuyorsun.**” 130/6
 “Hele dur, dedikçe dert boydan aştı / Yeter bunca sükut, **sabırımız taştı.**” 235/18
 “Hep **pas geçtik**, rest olmadı sözümüz.” 127/10
 “Kırk batman tükürük **vız gelir.**” 114/4
 “Sokaklarda **tozu dumana kattı.**” 206/20
 “**Cart curt eder** Kennedy’siz ülkede / Dayısı diliyle öter Kübalı.” 256/3
 “Hele dur, dedikçe dert boydan aştı / Yeter bunca sükut, **sabırımız taştı.**” 235/18
 “Kimi ekmek bulamazdı bir dürüm / Kimi viski çekip **keyif çatardı.**” 241/8
 “Baklavaya **burun soktu** soğanlar.” 203/18
 “Diriler var sabrımızı bitirmiş / İriler var halkım **gına getirmiş.**” 179/16

2.3. İçerikleri Bakımından Fiiller (Taşdığı Anlam Bakımından)

Ergin’e göre sözcükler anlamlı ve görevli sözcükler olmak üzere ikiye ayrılır. Görevli sözcükler edatlardır. Anlamlı sözcükler ise isimler ve fiillerdir. İsimler bir varlığı, nesneyi karşılarken fiiller de bu varlıkların hareketlerini, iş-kılışlarını, oluş ve durumlarını belirtir. O halde fiiller; taşıdıkları anlam bakımından oluş fiilleri, iş/kılış

fiilleri ve durum fiilleri olmak üzere üç grupta incelenir. Çalışmada da fiiller bu şekilde gruplanmıştır.

2.3.1. Oluş Fiilleri

Bir fiilin taşıdığı anlamın olma niteliğini gösterir. Nesneden bağımsız, geçişsiz fiillerdir. İşin kendi kendine olma anlamı vardır. Doğal süreci tasvir eder.

“Açılmadan önce **soldu**, duydun mu?” 51/5

“Gittikçe **çürüyor** başağın sapı.” 139/20

“Dün bir daha **doğdum**, bir daha **öldüm**.” 58/2

“Çağımız kökten **ekşidi**.” 171/1

“Akşam **kızıllaştı**, şerre delâlet...” 204/21

2.3.2. İş/Kılış Fiilleri

Nesne ile bağlantılı, nesne alabilen yani geçişli fiillerdir. Tabi burada fiilin kullanıldığı cümlede nesnenin olup olmaması önemli değildir, fiilin istediği zaman nesne alıp alamaması önemlidir. Fiilin gösterdiği anlamda, bir iş söz konusudur. Fiili gerçekleştiren fail ön plandadır. Çatı bakımından geçişli olan bu fiiller aynı zamanda etkindir.

“Harman edip **savurdular**, bilmedik.” 30/13

“Meyve birdir, iki dalı **eğmiyor**.” 44/20

“Beni benden, beni senden **ayırır**.” 64/8

“**Uzattı** çakmağı ve sigarayı.” 147/15

“Çıra **yak** da doğru **ara**.” 173/19

“Asar, **keseriz** dediler.” 202/6

“Hırsız kedi sofraya **sürür**.” 205/5

“Fikirsiz oğlanlar dünyayı **yıkar**.” 251/6

2.3.3. Durum/Tasvir Fiilleri

Tasvir bildiren fiillerdir. Bu fiiller herhangi bir oluş ve kılış bildirmeden uzak, bir durumu ve tavrı gösterir. Genelde geçişsiz fiillerdir. Çok az da olsa geçişli olan durum fiilleri de vardır.

- “Kâinat **uyur** sessizce.” 62/12
 “Zaman hep sonsuza **akar**.” 62/18
 “**Dağıldı** yüzlerce yokluğun izi.” 69/12
 “Demir **cıvıyor** sıcaktan.” 138/14
 “Çay dedi, **yutkundu**, eğdi başını.” 147/12
 “Mübarek, mezara girdi **kurtuldu**.” 169/23
 “**Ağlasın** vatanın ak saçlıları.” 204/13
 “Geçse köprü, değse derya **tiksindir**.” 252/1
 “Kıdıklasam **gülersiniz** değil mi?” 161/2

2.4. Anlam Bakımından Fiiller (Yüklendiği Görev Bakımından)

Fiiller anlamlı sözcükler olduğu için genelde yalnız başlarına kullanılır. Ancak bazı fiiller tek başlarına kullanılmayıp başka bir sözcük ile birleşerek, birleşik eylem oluştururlar. Fiiller tek başlarına kullanılıp kullanılmama durumuna göre, esas fiiller ve yardımcı fiiller olmak üzere ikiye ayrılır.

2.4.1. Esas Fiil

Tek başına bir anlam taşıyan, başka bir unsura ihtiyaç duymadan kullanılabilen fiil kök ve gövdeleridir.

- “**Şahlanır** bir anda bin yıllık hınçlar.” 18/2
 “Koyu bir karanlık **öptü** denizi.” 69/4
 “**İnanırdım** belki yetmese aklım.” 190/20
 “**Yeter** gayri; doğru **yürü**, dölek **bas**.” 200/12
 “İriler **dizildi** halay başına.” 217/5
 “Bir yüzüne, bir de canına **tükür**.” 269/12
 “**Geldik** ta sabahtan, **kaldık** akşama.” 270/7
 “**Bozulacak; bozacağım**, hele **dur!**” 281/2

2.4.2. Yardımcı Fiil

Tek başlarına kullanılabilir de daha çok bir isimle birleşerek birleşik eylem oluşturan fiillerdir. Bunlardan bazıları fiillerle de birleşebilir. Fiillerle birleşenleri de vardır. Fiillerle birleşen yardımcı fiillere tasvir birleşik fiiller başlığında değinilmiştir. et-, ol-, kıl-, buyur-, eyle-, bul-, gör- gibi yardımcı fiiller, bir isim ile birleşerek birleşik fiil oluşturur. Metinde yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere çok fazla yer verilmiştir. Toplamda 108 farklı yardımcı fiille birleşik fiil oluşturulmuştur. Bu fiillerden bazıları şunlardır:

“**Af dilemek** için ağlayarak, sana geliyorum sana.” 71/10

“Ördekler iş tutup **haram yiyordu.**” 191/13

“**Hesap vermek** ayrı ayrı, çok zorbayı eder sayrı.” 198/9

“Ayıpların dökülür ha, **dikkat et!**” 264/5

“Sıdk ile **akort et** gönül sazını.” 264/11

“**Çalım yapıp** çok kaldırma ağzını.” 264/12

“Dert, bela **tebelleş oldu** başıma.” 270/17

“Üstelik benimle **eylersin alay.**” 274/15

“**Emin ol**, gerçeği görmez her bakan.” 36/16

“Maddeler **olmuş maskara.**” 267/9

2.5. Fiil Çekimi

Fiiller bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu bildiren sözcüklerdir. Ancak bildirdikleri bu anlam, onların sadece taşıdıkları anlamlardır. Yani fiiller bu halleriyle tek başlarına bulunabilir. Cümlede kullanılabilmesi ve bir yargı ifade edebilmesi için çekime girmesi gerekmektedir. Çekim ise bir fiilin kip, zaman, şahıs öğeleriyle kurduğu bütünlüktür.

Ergin fiil çekimini: “Fiil kök ve gövdeleri tek başlarına kullanılamayan, ancak bir şahsa, zamana ve şekle bağlanarak kullanılan dil birlikleridir. Mücerret hareketleri nesnelere bağlamak için fiil kök ve gövdelerinin kullanım sahalarında çeşitli şekillere girmesine fiil çekimi denir.” şeklinde tanımlar (Ergin, 2000, s. 133).

Çekimli bir fiilin oluşabilmesi için üç temel öğeye ihtiyaç vardır. Bunlar; fiil kök veya gövdesi, şekil veya zaman ekleri, şahıs ekleri şeklinde sıralanabilir. Fiil çekiminde,

sıralanan bu öğelerin sıralaması da oldukça önemlidir. İlk önce fiil kök ya da gövdesi gelir. Onun üzerine zaman ve şekil ekleri getirilir. Son olarak da şahıs ekleri eklenir.

Temel öge fiil kökü olarak görünse de fiilin ana unsur olma özelliği onu tamamlayan ekler sayesinde (Erol, 2008, s. 18). Fiilin taşıdığı anlam elbette önemlidir. Türkçede fiiller, yalın olarak kullanıldıklarında mastar şekilleriyle yer alır. Ancak cümle ve söz içinde yalın olarak değil, çekimli olarak bulunur. Anlamalı bir kelime olmalarına rağmen fiillerin kullanım sahasına çıkmaları için çekimlenmeleri gerekir. Kip ve kişi ekleri almayan bir fiil, bir yargı içerisinde yalın haliyle kullanılamaz; ancak cümle içerisinde çekimlenerek kullanılabilir. O halde bir fiili kullanım sahasına çıkaran ve taşıdığı anlamı yargıya aktarmasını sağlayan unsurlar, kip ve kişi ekleridir.

2.5.1. Fiil Çekiminde Şahıs Ekleri

Şahıs, fiilin gösterdiği hareketin kim tarafından yapıldığını ifade eder. Fiiller kök ve gövde halinde doğrudan şahsa bağlanmaz. Şahsa bağlanması için bir fiilin öncelikle kiple çekime girmelidir.

Şahıs ekleri almadan şahıs ifade eden fiil çekimleri de bulunmaktadır. Bu çekimde şahıs, kip eki ile karşılanmaktadır. Teklik üçüncü şahıs çekiminde, şahıs eki olmadığı halde şahıs kiple karşılanmıştır.

Şahıs ekleri, çekimli fiillerde hareketi gerçekleştiren veya var olan şahsı karşılar. Bu ekler hareketi şahsa bağlamak amacıyla kullanılır (Ergin, 2000, s. 282). Türkçede üç tip şahıs eki vardır. Bunlar; zamir kökenli kişi ekleri, iyelik kökenli kişi ekleri ve emir kökenli kişi ekleridir. Bunlardan birincisi şahıs zamiri kökenli kişi ekleridir. Bu ekler duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman; istek ve gereklilik çekimlerinde kullanılır. İkincisi iyelik eki kökenli kişi ekleridir. Bunlar da görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılır. Üçüncüsü de emir kökenli kişi ekleridir. Ancak emir kökenli kişi eklerinin durumu diğer şahıs eklerinden biraz farklıdır. Şahıs eki görevi yanında kip eki konumundadır. Aynı anda hem kip hem de şahıs anlamı ifade ederler (Korkmaz, 2003a, s. 571).

Fiillerde çekim yapılırken kipten bağımsız olarak, şahıstaki sayıya da dikkat etmek gerekir. Çekimli fiillerde, şahıslarda hem teklik hem de çokluk vardır. Birinci,

ikinci ve üçüncü teklik şahıslar yanında bir de bunların çoğulları olan birinci, ikinci ve üçüncü çokluk şahıslar vardır. Bunlardan üçüncü tekil şahıs dışında her şahsın bir eki vardır. Üçüncü şahıs için herhangi bir kişi eki getirilmez. Bu şekilde bir fiilin, kip ve kişiye göre çekimlenerek anlamı tamamlanmış olur.

Korkmaz, çekimi tamamlanmış fiillere bitmiş fiiller der. Bir fiilin bitmiş olması için kip ve kişileri ile çekimlenmiş olması gerektiğini söyler (Korkmaz, 2003a, s. 571). Ergin de fiillerde sayı bahsini anlatırken buradaki sayının fiilin sayısı değil, fiilin karşıladığı hareketi yapanın yani şahsın sayısını gösterdiğini vurgular (Ergin, 2000, s. 135).

2.5.1.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Zamir kökenli kişi eklerinin tezahürü aşamasında kişi zamirleri zamanla ekleşmiş ve aşağıdaki ekler oluşmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu ekler, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman; istek ve gereklilik çekimlerinde kullanılır. Üçüncü tekil kişi eki yerine herhangi bir ek getirilmez.

Teklik 1. kişi: **-Im/-Um**

Teklik 2. kişi: **-sIn/-sUn**

Teklik 3. kişi: **Ø**

Çokluk 1. kişi: **-Iz/-Uz**

Çokluk 2. kişi: **-sInIz/-sUnUz**

Çokluk 3. kişi: **-IAr**

Türkçede eski dönemlerde bu tip fiil çekimleri şahıs zamirleriyle yapılmaktaydı: bilür men(ben), bilür sen, bilür ol, bilür biz, bilür siz, bilür olar örneklerinde olduğu gibi. Eski Türkçede bu çekimin yalnız üçüncü teklik şahsında değişiklik meydana gelmiştir. Üçüncü teklik şahıs eki olan ol sonradan düşmüş, çokluk üçüncü şahıs olan olar daha sonra ekleşmiş ve -IAr şekline dönüşmüştür. Batı Türkçesine geçerken ise üçüncü çokluk şahıs eki ekleşmiştir (Ergin, 2009 s. 284).

Eski Anadolu Türkçesi dönemi, eski ve yeni biçimler arasında bir geçiş dönemi sayılabilir. Bu dönemden önce fiil çekiminde zamirler kullanılırken bu dönemle birlikte zamirler ekleşmeye başlamıştır.

Batı Türkçesindeki b-v değişikliği etkisiyle Eski Anadolu Türkçesinde teklik birinci şahıs eki olan -vAn “ben” zamirinden gelmektedir. Bu ek çok seyrek de olsa -

vAm şeklinde de görülür. Bunların yanında Eski Anadolu Türkçesinde teklik birinci şahıs eki olarak -Am eki kullanılmaktadır. Aslında bu ek teklik birinci şahıs ekinin ilk halidir. Ek Osmanlıcanın ilk dönemlerinden sonra dar ünlülü olmuş, dönemin sonlarından itibaren de ünlü uyumuna bağlanarak bugünkü halini almıştır.

Teklik ikinci şahıs eki olan -sIn, sen zamirinin ünlüsünün değişmesi sonucu oluşmuştur. Eski Anadolu Türkçesindeki bu -sIn eki Osmanlıcanın başlarına kadar bu şekilde kaldıktan sonra nazal n'li hali kullanılmaya başlanmış. İstanbul Türkçesiyle birlikte şimdiki haline kavuşmuştur.

Eski Türkçede 3. teklik kişi çekiminde biraz değişiklik olmuştur. Teklik üçüncü şahıs eki yerine kullanılan *ol*, sonradan kullanılmamıştır. Batı Türkçesinde de Eski Türkçe dönemindeki gibi kullanılmayan üçüncü teklik şahıs eki, Batı Türkçesi döneminde daima eksiz kullanılmıştır. Aslında bu şahısta şekil ve zaman ekleri tıpkı emir eklerinde olduğu gibi hem kip hem de şahıs ifade etmektedir.

Zamir kökenli şahıs eklerinin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kullanımları şu şekildeydi:

Teklik 1. kişi: **-vAn /-vAnIn / -vAm / -Am / -In / -n**

Teklik 2. kişi: **-sIn**

Teklik 3. kişi: **Ø**

Çokluk 1. kişi: **-Uz / -vUz**

Çokluk 2. kişi: **-sIz**

Çokluk 3. kişi: **-IAr**

Çokluk birinci şahıs eki -vUz da, tıpkı teklik birinci şahısta olduğu gibi, “biz” zamirinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Biz zamirindeki ünlü v sesinin etkisiyle yuvarlaklaşmıştır. Batı Türkçesinin başında bu ek kullanılmışken Eski Anadolu Türkçesinde sadece şart ve istek çekimlerinde kullanılmıştır. Bu dönemden sonra da ortadan kalkmıştır. -Uz eki çokluk 1. Şahıs eki olarak Batı Türkçesinin genel eki olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcanın ilk devrelerinde yuvarlak ünlülü olarak kullanılmış sonraki dönemlerde ünlü uyumuna bağlanarak bugünkü halini almıştır.

Çokluk 2. Şahıs eki Eski Anadolu Türkçesinde -sIz şeklindedir. Osmanlıcada da bir süre bu şekilde kullanılan ek sonraki dönemlerde teklik ikinci şahısla birleşerek -sInIz şeklini almıştır.

Eski Türkçede 3. Teklik kişi çekiminde olduğu gibi 3. Çokluk kişi çekiminde de değişiklik olmuştur. Çokluk üçüncü şahıs zamiri olan *olar*, daha o dönemdeyken -lAr biçiminde ekleşmeye başlamıştır. Batı Türkçesinin başından beri de hep bu şekildedir. Daha sonraki dönemlerde de günümüze kadar bu şekilde kullanılmaya devam edilmiştir. Aslında bu isim çokluk ekinden geçmiştir. (Ergin, 2000 s. 284-286).

1.Teklik Kişi Çekimi

“Ben milletim uğruna **adamışım** kendimi.” 11/1

“Zulüm Azrail olsa, hep Hakk’ı **tutacağım.**” 11/3

“Ben de seni **seviyorum**, darılma.” 48/8

2.Teklik Kişi Çekimi

“**Sökemezsin** yaralarım köklüdür.” 73/11

“Ha işte tıpkı öylece / **Unutursun** Mihriban’ım.” 61/17

“Hakk’a **teslim olacaksın**, tamam mı?.” 32/5

3.Teklik Kişi Çekimi

“Asr-ı Saadet **gelecek.**” 266/7

“Tarife **sığmıyor** aşkın anlamı / Ancak çeken bilir bu derdi, gamı.” 60/21

“Zaman **erir** kelep kelep / Meyve dalında **kalmaz** hep.” 61/7

1.Çokluk Kişi Çekimi

“Direklerde suç **ararız.**” 116/8

“Yemin olsun, kopmamıza az kaldı / Çünkü günden güne **aşınıyoruz.**” 113/12

“İyilik **dileriz** düşmana bile / Duada elimiz Mevla’ya gider.” 39/3

2.Çokluk Kişi Çekim

“Kıdıklasam, **gülersiniz** değil mi?” 162/12

“Siz **dersiniz:** Diyarbakır / Hoca bildiğini okur.” 245/11

3.Çokluk Kişi Çekimi

“İlk görüşte **avladılar** habersiz.” 45/14

“Yolumuzdan **çevirdiler**, bilmedik.” 30/5

2.5.1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Bu kişi ekleri; iyelik kökenli olup Batı Türkçesinde, başlangıcından günümüze kadar, görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılmaktadır. Eski Türkçede bu çekim sadece görülen geçmiş zaman için kullanılmaktaydı.

Teklik 1. Şahıs eki olan -m eki, Eski Türkçe döneminden beri hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Teklik ikinci şahıs eki de Eski Türkçe döneminden Osmanlıcanın sonlarına kadar hep aynı kalmış ve nazal n olarak kullanılmıştır. O dönemden sonra ise günümüze kadar -n olarak gelmiştir. Üçüncü teklik kişi eki, ikinci tip kişi ekleri olan iyelik kökenli şahıs eklerinde de yoktur. Kip ekleri şahıs kavramını da karşılamıştır.

Çokluk birinci şahıs eki Eski Türkçede -mIz şeklinde kullanılırken Batı Türkçesine geçince bu ek atılıp yerine -dUğ sıfat-fiil ekinin etkisi ile ortaya çıktığı düşünülen bir -ğ, -k eki geçmiştir. Bu -ğ eki Eski Anadolu Türkçesinde bazen -h şeklini almıştır. Çokluk ikinci şahıs eki Eski Türkçede -ñIz şeklinde kullanılmaktaydı. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcanın ilk dönemlerinde yuvarlak ünlülü -ñUz şekli de tercih edilmiştir. Türkiye Türkçesi döneminde gelindiğinde ise nazal n atılıp düzlük-yuvarlaklık uyumuna da bağlanarak şimdiki şekline dönüşmüştür. Çokluk üçüncü şahıs eki de Eski Türkçe döneminden beri hiçbir değişikliğe uğramadan (-lAr) günümüze kadar aynı şekilde ulaşmıştır (Ergin, 2009, s. 287).

Bu kişi ekleri, önceden iyelik eki olarak kullanılırken zamanla fiil çekimlerinde kişi ekleri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle bu kişi eklerine iyelik kökenli kişi ekleri denilmektedir. Yalnız bu eklerin kullanımda fiil işletme eki ve isim işletme eki kullanımları ayrıdır. Fiil çekimlerinde kişi eki olan bu ekler, isimlerde sahiplik bildiren iyelik ekleridir. Türkiye Türkçesinde ve incelenen metinde iyelik kökenli kişi ekleri şu şekildedir:

Teklik 1. kişi: **-m**

Çokluk 1. kişi: **-k**

Teklik 2. kişi: **-n**

Çokluk 2. kişi: **-nIz/-nUz**

Teklik 3. kişi: Ø

Çokluk 3. kişi: **-IAr**

Bu ikinci tip şahıs eklerinin Eski Türkçedeki biçimleri şu şekildeydi:

Teklik 1. kişi: **-m**

Çokluk 1. kişi: **-mIz**

Teklik 2. kişi: **-ñ**

Çokluk 2. kişi: **-ñIz**

Teklik 3. kişi: Ø

Çokluk 3. kişi: **-IAr**

1. Teklik Kişi Çekimi

“Ben bu devre nerden **geldim.**” 98/1

“**Durdum** ve **düşündüm** demin / **Baktım** bu yol daha emin.” 54/6

2. Teklik Kişi Çekimi

“Yüreğime **ektin** bir köz.” 65/12

“Süt emerdin gündüz-gece / **Unuttun** ya, büyüyünce.” 61/15

3. Teklik Kişi Çekimi

“Kurtuluş yalanda **kaldı.**” 198/12

“**Bitti**, doğduğum gün başlayan savaş.” 100/16

1. Çokluk Kişi Çekimi

“On iki gün önce **yaptık** bir seçim.” 136/1

“Kadere suç **bulduk, girdik** günaha.” 30/2

“**Sallandık** dört mevsim bir dal ucunda.” 30/14

2. Çokluk Kişi Çekim

“Hakkımda bin türlü **hüküm veriniz.**” 159/6

“İletip **verseniz** pis kanlarından / Acıdan kıvranan köpek tiksindir.” 276/3

3. Çokluk Kişi Çekimi

“Nemrutlar ateşte **yaksalar** bizi / Savrulsa külümüz, Mevla’ya gider.” 38/11

“Boynumuzu **kıvırdılar** bilmedik.” 30/21

“İmandan, ahlaktan **soysalar** sizi / Beton heykel gibi **koysalar** sizi...” 162/5

2.5.1.3. Emir kipi şahıs ekleri

Emir kipi çekiminde kip ekleri kişi eklerini de karşılamaktadır. Onun için bu ekler tek bir yapı biçimindedir. Bu çekimde her kişi için ayrı bir şekil eki vardır. Bu şahıs ekleri hem emir kipi hem de kişi anlamı taşırlar.

Teklik 1. kişi: **-AyIm**

Çokluk 1. kişi: **-Allm**

Teklik 2. kişi: **Ø**

Çokluk 2. kişi: **-In/-Un, -InIz/-UnUz**

Teklik 3. kişi: **-sIn/-sUn**

Çokluk 3. kişi: **-sInIAr/-sUnIAr**

1. Teklik Kişi Çekimi

“Bırakın, ben benden **uzaklaşayım.**” 49/20

“**Anlatayım** dur başıma geleni.” 56/6

“Gözüm yaşlı, gönlüm garip / **Yalvarayım,** dedim varıp.” 54/10

2. Teklik Kişi Çekimi

“Ben de seni seviyorum, **darılma.**” 48/2

“Hiç iş **görme,** yürüyüş **yap.**” 260/1

“**Git bak,** ölümler yurduna / Kabrim garip, taşım garip.” 98/7

3. Teklik Kişi Çekimi

“**Kör olsun** kabağın gözü.” 198/13

“Ve der ki: “**Yıkılsın** Bizans’ı koruyan sur.” 17/15

“**Yağsın** ezanlardan nur demet demet.” 24/15

1. Çokluk Kişi Çekimi

“Derler ki, siz susun, biz **söyleyelim.**” 124/5

“Biz **kovalım** derken baştan bitleri / Sülükler yapıştı kulunca Hasan.” 111/11

“Almadıktan sonra hayatın tadın / **Bırakalım** gel yaşama inadın.” 222/14

2. Çokluk Kişi Çekim

“**Duyun,** eli kulağında.” 266/8

“**Bırakın,** ben benden uzaklaşayım.” 49/20

3.Çokluk Kişi Çekimi

“Varsın bilmeyenler **desinler** deli.” 94/16

“Seni canlı kullar **öpmesinler** de / Kefenler sarılsın, topraklar öpsün.” 55/23

2.5.2. Fiil Çekiminde Şekil ve Zaman Ekleri

Fiiller çekim esnasında belirli işletim ekleri alırlar. Bunlar kip ve kişi ekleridir. Kişi eki eylemin kim tarafından gerçekleştirildiğini veya tasarlandığını ifade eden eklerdir. Kip ekleri de bildirme ve tasarlama kipleri olarak iki grupta incelenir.

Fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Demek ki bu ekler bir şekil, bir de zaman ifade ederler. Şekil ifadesi hepsinde, zaman ifadesi ise ancak bir kısmında vardır. O halde bu eklerin bir kısmı sadece şekil, bir kısmı ise hem şekil hem de zaman ifade ederler. Şekil ekleri fiilin ne şekilde yapıldığını, yani hareket şekillerini gösteren eklerdir (Ergin, 2000, s. 288).

Çekimli bir fiilde hem şekil de hem de zaman ifadesi bulunur ve fiilde hareketin biçimi kip terimi ile karşılanır. Çekimli fiillerin tamamında şeklin ifadesi olan birer kip vardır ve çekimli fiiller kip dışında bir de zaman kavramı ve ifadesine sahiptirler. Fakat, fiildeki zaman ifadesi bazı fiil çekimlerinde kipi içine girmiştir. Böylece bir kısım fiil çekimlerinde kipi içinde hem şekil hem de zaman ifadesi yer almış bulunmaktadır. Bu sebeple şekil ve zaman ekleri kip ekleri diye de adlandırılır (Vural ve Böler, 2011, s. 165).

2.5.2.1. Kip Kavramı

Kip; şekil, biçim anlamına gelir. Bir cümlede yer alan yüklemdeki veya cümlenin yan yargısındaki fiilin girdiği anlatım kalıbı kip olarak tanımlanır. Kip, fiilin belirttiği oluş, kılış ve durumun nasıl, ne zaman ve ne şekilde yapıldığını gösterir. Türkçede iki çeşit kip vardır. Bunlardan birincisi, hem zaman kavramını hem de şekil ifadesini birlikte taşıyan, eylemin ne zaman yapıldığını gösteren bildirme (haber) kipleridir. Diğeri ise bir zaman ifadesi taşımadan niyet, istek, dilek anlamları ifade eden tasarlama kipleridir.

Gramer terminolojisinde kip ve zaman terimleri birbirine karıştırılmakta, çoğu zaman da birlikte kullanılmaktadır. Bu kavram araştırmacılarca da tartışılan bir konudur. Bu konuda farklı yaklaşımlar vardır (Yaman, 1999, s. 8).

Hatipoğlu bunu “Eylemlerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyen ve hakkında konuşulmanın tekil ya da çoğul olarak belirtilmiş biçimi: Bildirme kipleri, isteme kipleri vb.” olarak tanımlar (Hatipoğlu, 1982, s. 82).

Ediskun “Kip, fiil kök ya da gövdelerinin türlü morfemlerle, yani eklerle girdikleri kalıplara denir.” tanımını yapar (Ediskun, 1999, s. 173).

Topaloğlu kipi “Bir fiile zaman ve şahıs kavramları dışında konuşan tarafından başka düşünce ve duyguların katılıp katılmadığını anlatan, yani fiilin belirttiği kılış ve oluş karşısında konuşanın sadece bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu gösteren fiil biçimi.” diye tanımlar (Topaloğlu, 1989, s. 101).

Aksan da kipe “Eylemin bildirdiği devinimin, oluşun, kılışın konuşan açısından ne tarzda, ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma, açıklamada beliren ruh durumudur da denebilir.” yorumunu yapar (Aksan, 1980, s. 103).

Korkmaz, kipi “Kök ve gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.” olarak tanımlar (Korkmaz, 2003b, s. 148).

Fiildeki kip, kendi varlığını ancak zaman ekleri ile ortaya koyar. Yani kip, zaman ve şekil kavramlarının birleşimidir (Korkmaz, 2003a, s. 570). Buradan anlaşıldığı üzere kipler, zaman ekleri ile birleşmeden kendi varlıklarını ortaya koyamazlar. Böylece kip ve zaman karışmış durumdadır diyebiliriz.

Akkuş, fiil çekiminde sigaların basit ve birleşik olmak üzere ikiye ayrılacağını söyler. Basit sigaları da bildirme (ihbar) ve inşâ (dilek) olarak ikiye ayırır (Akkuş, 1995, s. 238).

Fiil kiplerinin ekleri sabittir. Emir çekimi dışta tutulacak olursa diğer kiplerin tamamında kişilere göre değişmeyen kip ekleri vardır. Toplamda beş tane bildirme, dört tane de tasarlama kipi olmak üzere dokuz tane farklı kip mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği üzere emir çekiminin sabit bir eki yoktur. Emir çekiminde kullanılan ekler

hem şekil hem de şahıs ifade ettikleri için farklılık gösterir. Diğer kip ekleri gibi sabit bir eki olmamasının nedeni budur.

2.5.2.2. Zaman

Zaman, fiilin belirttiği oluş, kılış ve durumun ne zaman yapıldığını gösteren bir gramer bölümüdür. Zaman denildiğinde evveli ve sonrası sınırlandırılmamış sonsuz bir olgu akla gelir. Fiillerde zaman kavramı, kiplerle sağlanır. Bu görevi haber kipleri olarak bilinen bildirme kipleri üstlenir. Yukarıda da değinildiği gibi bildirme kipleri hem zaman hem de şekil ifadesi karşılayan gramer unsurlarıdır. Bildirme kipleri; öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman olmak üzere beş başlıktan oluşur.

Türkçe Sözlük'te zaman kavramı “Bir iş veya oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit.” olarak tanımlanmaktadır (TS, 1998, s. 2495).

Topaloğlu eserinde zamanı “Fiilin belirttiği sürenin çeşitli parçalarını bildiren kategori ve bu kategoriye bağlı olarak ortaya çıkan alt bölümlerin her biri. Türkçede zaman, basit ve birleşik zaman olmak üzere iki bölümde ele alınır.” şeklinde açıklar (Topaloğlu, 1989, s. 165).

Ergin “Zaman, fiilin gösterdiği hareketin hangi zamanda yapıldığını veya olduğunu ifade eden gramer kategorisidir. Fiil kiplerinin bir kısmı yalnız kip ve şekil kategorisini karşılarken, diğer kısmı şekil kategorisiyle birlikte zaman kategorisini de karşılar. Kip eklerinin bir kısmı da aynı zamanda zaman ekleridir. Şekil ekleri sadece şekil ifade ederken, zaman ekleri hem şekil hem de zaman ifade eden kip ekleridir.” açıklamasıyla konuya yaklaşmaktadır (Ergin, 2000, 134).

Gencan da “Zaman, başlangıcı ve sonu olmayan başlangıç ve son düşünülmemiş soyut bir kavramdır, bir akıştır.” diye tanımladıktan sonra zamanı geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olarak üçe ayırır (Gencan, 1974, s. 142).

Korkmaz da “Çekimli fiilin karşıladığı kılış veya oluşun içinde geçtiği zaman dilimi. Fiildeki zaman, basit zaman ve birleşik zaman olarak ikiye ayrılır.” demektedir (Korkmaz, 2003b, s. 249).

Özet olarak fiilde zaman, bir yüklemde bulunan fiilin yargı olarak bildirdiği ifadedeki zamanı karşılar. Basit ve birleşik zaman olarak ikiye ayrılır. Basit zaman, tek bir kip ekiyle çekimlenmiş fiili ifade eder. Birleşik zaman ise kip eklerinin üzerine bir de ek-fiil çekiminin eklenmesiyle oluşur.

2.5.2.2.1. Bildirme Kipleri

Fiil kök veya gövdelerinin kip, zaman, şahıs ve sayı bildiren eklerle genişletilmelerine çekimli fiil denmektedir. Türkiye Türkçesinde kipler ana hatlarıyla bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan bildirme kipleri zaman anlamlı kiplerdir.

Bu kipler, fiilin belirttiği iş, oluş veya hareketin önceden yapıldığını, şu anda yapılmakta olduğunu veya daha sonra yapılacağını bildirir. Bildirme kipleriyle çekimlenmiş fiillerde, fiildeki oluş veya kılış geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zamanda gerçekleşmiş anlamı taşır. Geçmiş zaman da uzak ve yakın geçmiş zaman olmak üzere ikiye ayrılır. Böylece bildirme kiplerinde beş farklı zaman vardır. (Korkmaz, 2003a, s. 583).

2.5.2.2.1.1. Duyulan Geçmiş Zaman

Bu kip, fiilin anlamının söyleme anından daha önce gerçekleştiğini gösterir. Fakat konuşan, eylemin bildirdiği hareketi görmemiştir, başkasından duymuştur. Sonradan fark etme anlamı da vardır. -mİş/-mUŞ eki ile kurulur.

Duyulan geçmiş zaman çekimi 1. tip şahıs ekleri olan zamir kökenli şahıs ekleri ile yapılır (Vural ve Böler, 2011, s. 241).

1. Teklik Kişi Çekimi

“Belki dün bilirdim ama, **unutmuşum.**” 65/10

“Ben milletin uğruna **adamışım** kendimi.” 11/1

“**Sevmişim**, bağrıma **basmışım** seni.” 24/19

“Vazgeç, gayri iş yok bende / **Yitirmişim** seni, sende.” 67/3

2.Teklik Kişi Çekimi

“Köyden havadis **sormuşsun.**” 119/1

“Belli, arı, namusu **unutmuşsun** bildir’da.” 212/2

3.Teklik Kişi Çekimi

“Hep **çözölmüş** sırrımızın düğümü.” 56/15

“Sevabı, günahı **ayırmış** Rabb'im.” 156/5

“**Bağlanmış** dünyalıklar dünyanın yularına.” 19/10

“Kaç gönöl takılı **kalmış** telinde.” 46/5

3.Çokluk Kişi Çekimi

“**Bağlamışlar**, çözölmüyor Mihriban.” 60/2

“Akar bir oluktan beş dağın karı / **Demişler** adına hasret pınarı.” 72/14

“Aşk **koymuşlar** ıstırabın adını / Alamadım yaşamının tadını.” 73/17

“Kaçan fırsat geri gelmez **demişler.**” 142/7

“Böyle değil imiş önce / Birleşip **bozmuşlar** bence.” 263/10

2.5.2.2.1.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Duyulan geçmiş zamanın hikâye çekimi, -miş/-muş bildirme kipiyle çekimlenmiş bir fiile -DI/-DU hikâye kipiyle çekimlenmiş bir cevher fiilinin eklenmesiyle yapılmaktadır.

1.Teklik Kişi Çekimi

“Tel **çekmiştim** giden ayın üçüne.” 75/5

2.Teklik Kişi Çekimi

“Helal diye **yutturmuşsun** haramı.” 164/5

“Beni benden **almıştın** ya / Çıkla sen, ben **olmuşsun** ya.” 66/18

3.Teklik Kişi Çekimi

“**Görmemişti** körler bildir bu zaman.” 93/2

“Yoktan ün **almıştı** laf yapa yapa.” 196/9

“Tütünler **tedirgin olmuştu** ocaktan.” 21/10

“Hâlbuki dağların başına değin / **Erimişti** karlar bildir bu zaman.” 93/4

“Yoktan **ün almıştı** laf yapa yapa / Ve **düşman etmişti** baltayı sapa.” 196/10

3.Çokluk Kişi Çekimi

“Oğulsuz **koymuşlardı** ak saçlı anaları.” 21/9

“**Tedirgin etmişlerdi** bizim havaları / Yadırgı sesler geliyordu plaktan.” 22/3

2.5.2.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman

Bu kip, fiilin anlamının söyleme anından önce gerçekleştiğini, tamamlandığını bildirir. Burada konuşan fiilin bildirdiği harekete ya şahit olmuştur ya da kesin olarak bilgi sahibidir.

Bu kip -DI/-DU eki ile oluşturulur. Bu kip iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir (Vural ve Böler, 2011, s. 239).

1.Teklik Kişi Çekimi

“Düş **gördüm**; ilkbahar, **uyandım** ki kış...” 78/1

“Işıklı saçların dökmüş beline / **Bağladım** gönlümü her bir teline.” 59/6

“On iki yaşında **ettim yemini** / Bu canı Türklüğe adadım anne.” 37/3

“Aşk yolunun kanununu **okudum** / Madde madde yokuşunda sen varsın.” 43/4

“Yeter artık döne döne / **Bittim**, sana geliyorum.” 54/4

“**Üfledim**, ötmedi aşkın düdüğü.” 52/9

“Dün bir daha **doğdum**, bir daha **öldüm**.” 58/4

“**Koştum** hakikat ardına / **Yandım** ayrılık derdine.” 98/5

2.Teklik Kişi Çekimi

“Sen de kar **yağdırdın** yeşil dallara.” 174/20

“Her şey yalan imiş, bilmeden **gittin**.” 91/25

“Bir gün bana **gönül verdin**.” 65/2

“Yüreğime **ektin** bir köz / Yaralarım oldu göz göz.” 65/12

“Süt **emerdin** gündüz-gece / Unuttun ya, büyüünce.” 61/15

“Kızıl maya **çaldın**, kıpkızıl tuttu.” 163/13

“Nuru var diyerek **korktun** güneşten.” 163/18

“Kaç kez hürriyeti **vurdun** gözünden / Sayısız felaket yağdı sözünden.” 236/17

3.Teklik Kişi Çekimi

“Ne horozlar **öttü**, ne sabah **oldu**.” 100/3

“**Bitti**, doğduğum gün başlayan savaş.” 100/16

“İbibikler dama **yaptı** yuvayı / Pis kokudan balta kesmez havayı.” 103/13

“Lekeye **boyandı** gündüzün bağı / **Çöktü** ensemize bir dinsiz ağrı.” 110/6

“**Sürdü** senelerce hep bu aldatış.” 78/3

“Aşk tokmağı **değdi** öre / Durmam gayri dünya dursa.” 54/13

“**Açtı** tabakasını sigara **sardı**.” 147/10

“Poyraza **yoldurdu** çiçeğin dalın / **Yitirdi** türküsün, **kırdı** kavalın.” 169/6

1.Çokluk Kişi Çekimi

“Yemler pay edildi, **sattık** atları.” 111/10

“Küfür yağmuruna **tutulduk** Hasan.” 113/1

“Baba, ana, bacı, gardaş / Ehli küfre **açtık savaş**.” 26/14

“Kır atın izine dikenler **örttü**! / Selvinin, söğüdün gölgesi yırtık.” 89/1

“Köye **çoban ettik** Sağır İbiş'i / Çatal doğurtuyor erkek çebişi.” 103/9

“Nizama **adadık** saygı / Güvenimiz oldu kaygı.” 115/5

“**Tuttuk** tâ-putun ucundan / Bela döküldü içinden.” 259/2

“Harika beyinler **gördük** / Halimiz bize yabancı.” 171/7

“Geldik tâ sabahtan, kaldık akşama / Yarına mümkün mü sıra Tohdur Beğ?”
270/7

“Değişmedi hâlâ çıbanın başı / **Yitirdik** öfkeden ekmeği, aşı.” 107/18

3.Çokluk Kişi Çekimi

“Derviş olup çıktım tıgsız, tebersiz / İlk görüşte **avladılar** habersiz.” 45/14

“Pişirdiler beni tuzsuz, bibersiz, / Kebap oldum közlerinde savcı bey.” 45/15

“**Bölüştüler** gönlüm ile aklımı / Davacıyım, ara benim hakkımı.” 45/17

“Kalbime ateşten **vurdular** yama / Perişan bir halde döndüm kıtama.” 56/17

“Ak yollara kara çadır **kurdular** / Ne dediysek, kötüsüne **yordular**.” 106/9

“Bizi sürü sanıp **yığın ettiler** / yol bulup bir yana kaçamaz olduk.” 106/19

“Sır tutmuyor suya giden testiler / Kılınçları müzelere **astılar**.” 186/10

2.5.2.2.1.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Metinde bu çekimle ilgili tek örnek yer almaktadır. Görülen geçmiş zamanın şart çekimi yapılırken Görülen geçmiş zamanın şart çekimi, -DI/-DU bildirme kipiyle çekimlenmiş bir asıl fiille -sA şart çekimli cevher fiilinin birlikte kullanılmasıyla yapılmaktadır.

“Ne **dediysek**, kötüsüne yordular.” 106/10

2.5.2.2.1.3. Şimdiki Zaman

Fiilin taşıdığı anlamın söyleme anında olduğunu ve devam ettiğini bildiren kiptir. Bu kipin eki -(I)yor’dur. Bunun dışında -mAktA eki ile de kurulabilir. “Ölüm indirmedi gökler, ölü püskürmedi yer” örneğinde görüldüğü gibi -mAdA eki de şimdiki zaman bildiren bir ek olarak kullanılır. Zamir kökenli şahıs ekleri ile çekimlenir (Vural ve Böler, 2011, s. 241).

1. Teklik Kişi Çekimi

“Kabahat ailende... **Anhıyorum** ben seni.” 226/3

“Büyükler, küçükler size **diyorum**.” 230/7

“Dünden kalma neyim varsa / Sattım, sana **geliyorum**.” 54/16

2. Teklik Kişi Çekimi

“Kimi **soruyorsun** kimden / Yürekler pas tuttu nemden.” 119/21

“Ne yapsalar hemen **unutuyorsun** / Hülyalarla gönül **avutuyorsun**.” 130/5

“Ödemekten **korkuyorsun** borcunu.” 130/14

3. Teklik Kişi Çekimi

“Kart beygir ahıra **sıgmiyor** Hasan.” 107/2

“Sonsuz acımıza acı katarken / Sansarca **parlıyor** gözleri Hasan.” 128/8

“Yapıldı mı köyün eski pınarı? / Deli Yusuf **oynuyor** mu kumarı?” 134/2

1. Çokluk Kişi Çekimi

“Çünkü günden güne **aşınıyoruz**.” 113/12

“Gittikçe her yüke **alışıyoruz**.” 118/17

“Küfür yağmuruna tutulduk Hasan / Dinleyip dinleyip **düşünüyoruz**.” 113/2

“Gittikçe her yüke **alışıyoruz** / Ağlanacak yerde **gülüşüyoruz**.” 118/18

“**Yaşıyoruz** usul usul / Hafta beleş, yıl bedava.” 231/14

3.Çokluk Kişi Çekimi

“Bilemedik gitti bu ne biçim yer / Namusun kirine kaymak **diyorlar**.” 123/16

“Aşk **diyorlar** en mukaddes hayale / Ve sen de düşesin bu sonsuz hale.” 55/5

“Emekçim diye bir çıkmaza **çağırıyorlar** onu Kurnazca.” 13/23

- Şimdiki zaman çekimi yapılırken şimdiki zaman kip eki “-yor” yerine “-mAktA” eki de kullanılır.

“Günden güne **kokmaktadır** Hasan’ım.” 108/2

“Herkes **ahlâk çiğnemekte**, bu şehrin sokaklarında.” 223/19

“Kızıla uşaklık **modalaşmakta**(dır) / Bu bıçağı kim biliyor, kim bilir?” 220/19

“Medeniyet sizlerle **yükselmektedir** kat kat(!).”225/17

2.5.2.2.1.3.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Şimdiki zamanın hikâye çekimi, -yor şimdiki zaman kip ekiyle çekimlenmiş bir fiille hikâye çekimi ile çekimlenmiş bir cevher fiilinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulur.

“Irgat türküleri **duyuluyordu** uzaktan.” 21/2

“**Diyarduk** ki; hürriyet biz, vatan biz.” 30/18

“Düş gördüm, sevenler **aldatmıyordu**.” 78/9

“Bir dışta kaç iç var, **bilinmiyordu**.” 191/15

2.5.2.2.1.3.2. Şimdiki Zamanın Şartı

Şimdiki zamanın şart çekimi gerçekleştirilirken şimdiki zaman kip eki “-yor” ile çekimlenmiş asıl fiille “-sA” şart çekimi ile çekimlenmiş bir cevher fiili birlikte kullanılır. Bu çekimin metindeki örnekleri sınırlıdır.

“Yurttaş **susuyorsa**, korkak değil ki.” 174/21

“Ne **diyorsa** İslam dini / Uyacağız suç olsa da.” 26/1

“İki kere iki dört **ediyorsa** / Ben de seni seviyorum, darılma.” 48/1

2.5.2.2.1.4. Gelecek Zaman

Gelecek zamanda fiilin bildirdiği hareketin, içinde bulunan zamandan sonra yapılacağını bildiren bir anlam vardır. Gelecekteki geniş bir zaman dilimini içene alır.

Burada bir ihtimal anlamı yoktur. Bildirilen hareketin gelecekte kesin bir şekilde gerçekleşeceğini gösterir. -AcAk eki ile kurulur. Zamir kökenli şahıs ekleri ile çekimlenir (Vural ve Böler, 2011, s. 243).

Eski Türkçe döneminde bu çekim gerçekleştirilirken -DAÇI, -gAy, -çI ve -sIk ekleri kullanılmaktaydı (Tekin, 2003, s. 185-189). Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise gelecek zaman çekimi için -IsAr eki kullanılıyordu. Dönemin sonlarına doğru ise -AcAk eki kullanılmaya başlanmıştır (Ergin, 2009, s. 303).

1. Teklik Kişi Çekimi

“Zulüm Azrail olsa, hep Hâkk’ı **tutacağım**.” 11/3

“Bir gün bu beleşten beylik düzeni / Bozulacak, **bozacağım**, hele dur!” 281/2

“Tarih kutlar Türklüğümü / **Çözeceğim** her düğümü.” 182/18

2. Teklik Kişi Çekimi

“Gerekirse **öleceksin**, tamam mı?” 32/9

“Hak, haklının en mukaddes malıdır / Vermezlerse **alacaksın**, tamam mı?”
32/17

“Kaçacaksın bir gün önce.” 239/3

3. Teklik Kişi Çekimi

“**Dolaşacak** Kur'an'ın müjdesi dilden dile.” 34/11

“Yeter artık, bu pis oyun **kalkacak**.” 195/4

“Kâinat hiç dinmese ah bu yağmur, **diyecek** .” 35/2

1. Çokluk Kişi Çekimi

“Hak yol İslam **yazacağız**.” 16/5

“Batıla batıl, hakka hak / **Diyeceğiz** suç olsa da.” 26/8

“Gösterin hangi yüzle **çıkacağız** yarına?” 19/11

2.5.2.2.1.4.1. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Bu çekimin metinde sadece iki örneği bulunmaktadır. Çekim, -AcAk gelecek zaman eki ile çekimlenmiş bir asıl fiile, hikâye çekimi ile çekimlenmiş bir cevher fiili eklenerek kurulur. Bu çekimde çoğunlukla gerçekleşmemiş bir eylem ve isteğin belirtmesi söz konusudur.

“**Düşecektim** tutunmasam çınara.” 44/15

“**Gelecektin** ela gözlüm, gel emi?” 99/13

2.5.2.2.1.4.2. Gelecek Zamanın Şartı

Bu çekim, -AcAk gelecek zaman eki ile çekimlenmiş bir asıl fiile, şart çekimi ile çekimlenmiş bir cevher fiili eklenerek oluşturulur. Bu çekimin de metindeki örnekleri oldukça kısıtlıdır.

“Sebeb **denecekse** kötü geçimler / Ağanın dölleri sosyalist oldu.” 208/23

“Eğer **diyeceksen** bana ne, öl git.” 272/11

“**Yapacaksan** eğer bana yardımı / Öldür, kurtar; ilaç verme boşuna.” 73/19

2.5.2.2.1.5. Geniş Zaman

Geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı içine alan geniş anlamlı bir kiptir. Fiilin bildirdiği hareketin her zaman gerçekleştiği ve gerçekleşeceğini veya hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini bildirir. Buna rağmen gelecekte eylemin gerçekleşmeyeceğine yönelik de bir kesinlik yoktur. Her zaman yapılmama anlamı bildirir. Fiilin anlamı geniş bir zamana yayıldığı için harekette bir kesinlik yoktur. -r, -(D)r / -(U)r ve -Ar ekleri ile oluşturulur.

Eski Türkçe döneminde üç türlü geniş zaman eki kullanılmaktaydı. Bunlar -(U)r, -Ar ve -r'dir. Bunlardan en önce kullanılanı -(U)r ekidir. -Ar eki daha sonra ortaya çıkmıştır. Son olarak -r eki ise ancak dönemin sonlarında görülür (Ergin, 2000, s.293).

1. Teklik Kişi Çekimi

“Üç ay önce iflas etti şereften / **Utandırım** dahasını tariften.” 193/6

“Yaşarım, duyarım, **tarif edemem**. / Düşüncem var, söze sığmaz, **ölürüm**.” 25/3

“Ah! Gardaş neyleyim gönül izinden / Herkes gitmiş, ben **giderim**, yâr gider.” 59/16

“**Bilirim**, doğru söz biberden acı.” 188/9

2.Teklik Kişi Çekimi

“Hususi taksin var, cins cins atın var / Bir **inersin**, bir **binersin** öyle mi?” 190/9

“Bir de Müslüman’ım dersin, öyle mi?” 190/17

“Cebredip **alırsın** mazlumun hakkın / Ömründe Allah’a olmadın yakın.” 190/18

“Sen kendini korumadan nâçarsın / Akşam-sabah kovalarlar, **kaçarsın**.” 130/11

3.Teklik Kişi Çekimi

“Bir yağmur **başlar** ya inceden ince / Bak o zaman topraktaki sevince.” 77/5

“Havada yıldızlar, dağda kar **üşür**.” 12/3

“**Çiçeklenir** sevda serde / Cihad **düğün olur** merde.” 26/9

“Âşık **ar gelir** geriye dönmek.” 57/8

“Şahlar bile tahtı, tacı kor **gider**.” 59/20

- Geniş zamanın olumsuz şekli -mAz eki ile yapılır.

“Ayrıklar, ısırganlar sarmış tarlasını / Çiftçimin yüzü **gülmez**.” 13/20

“**Çevirmez** âhını Allah, öksüzün.” 32/18

“Tüm kazancım bini **bulmaz** senede.” 270/10

1.Çokluk Kişi Çekimi

“**Alışırız** her düzene / İri davalar bize ne?” 232/8

“Kırk yıllık hırsız kediler / Asar, **keseriz** dediler.” 202/6

“Süt dolu göğümü **çalarız** taş’a.” 111/13

“**İyilik dileriz** düşmana bile / Duada elimiz, Mevlâ’ya gider.” 39/3

2.Çokluk Kişi Çekim

“Kıdıklaşam, **gülersiniz** değil mi?” 162/8

“Siz **dersiniz**: Diyarbakır / Hoca bildiğini okur.” 245/11

3.Çokluk Kişi Çekimi

“O günü, bayram **yaparlar** / Yer öperler yüce katta.” 245/4

“Yitti ilimizin hazır havası / Bir de **gıdıklarlar** bizleri Hasan.” 128/4

“Dağ adamı **derler**, cahil olana.” 83/22

“Uçsuz hikmeti var Allah’ın ‘az’ da / **İsyana kalkarlar**, anlamazlar da.” 29/18

2.5.2.2.1.5.1. Geniş Zamanın Rivayeti

Geniş zaman kipi ile çekimlenmiş bir asıl fiile rivayet çekimi ile çekimlenmiş bir cevher fiilinin getirilmesiyle oluşturulur. Her zaman gerçekleşen bir eylemin bir başkasından rivayet edilmesi anlamı taşımaktadır.

“Hep kendi keyfince alıp **satarmış.**” 242/8

“Hekimler, hatimler **taraf tutarmış.**” 242/20

“Haneler **sönermiş,** sönsün.” 249/3

“Yaylalar **dermiş** ki: Töremiz nerde?” 12/7

“Çala çala bir havaya **dönermiş.**” 105/13

“Bu millet adam **olmazmış** / Asalaklar böyle yazmış.” 116/21

2.5.2.2.1.5.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

Geniş zaman kipi ile çekimlenmiş bir asıl fiile hikâye çekimi ile çekimlenmiş bir cevher fiilinin getirilmesiyle oluşturulur. Sürekli gerçekleşen bir eyleme tanık olma anlamı taşımaktadır.

“Yobaz **sayılırdı** Hakk’a inanan.” 189/6

“**İnanırdım** belki yetmese aklım.” 190/20

“Tek kalanı çok **sayardım.**” 177/15

“Kimi ekmek **bulamazdı** bir dürüm.” 241/7

“Zulmü **alkışlardı,** hep haram **yerdı.**” 242/19

“Yalan **söylemezdin** hani?” 65/22

“**Bilmezdik,** gidenden kötüdür gelen.” 93/9

2.5.2.2.1.5.3. Geniş Zamanın Şartı

Geniş zaman kipi ile çekimlenmiş bir asıl fiile şart çekimi ile çekimlenmiş bir cevher fiilinin getirilmesiyle oluşturulur.

“İnşallah **başlarsa** hesap zamanı / Haklarından geleceksin tamam mı?” 32/12

“Mecnunlar Mevla'yı **bulursa** canda / El olur Leylalar ela gözlü yar.” 47/3

“Bilirsin ki **kanı kaynarsa** Türk'ün / Papaza yahniyi yedirmez her gün.” 200/1

“Gidip de **gelmezsem** ağlama sakın.” 37/7

“Biz bizi **bilmezsek** olur çok yazık.” 137/11

“**Vurmazsan** yumruğun zulmün gözüne / Zalimler mazlumu sağar temelli.”

234/3

“Yiğit olan **bulamazsa** harcını / Ömrü bir şey olmaz şeekten gayri.” 130/15

2.5.2.2.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kiplerinde bildirme kiplerindeki gibi kesin bir zaman kavramı yoktur. Ancak zaman ifadesi belli belirsiz de olsa vardır. Buradaki zaman gelecek veya şimdiki zamana yönelik bir zamandır. Bu kipler bir dilek anlamı taşırlar. Çünkü asli görevleri budur. Farklı gramerlerde farklı adlarla anılmışlardır. Dilek kipi, isteme kipleri, yardımcı zaman kipleri gibi adlar verilmiştir. Dört çeşit tasarlama kipi vardır: gereklilik, şart, istek ve emir kipi (Korkmaz, 2003a, s. 647).

2.5.2.2.2.1. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi, zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Gereklilik kipi eki, sadece şekil bildiren eklerdendir. Gereklilik kipinin soru şekli mI soru ekiyle yapılır. Bu çekimde soru ekinin mU şekli kullanılmaz. Bu kipin olumsuz şekli ise -mA olumsuzluk ekiyle kurulur. Metinde bu kipin sadece 3. tekil kişi çekimine örnek tespit edilmiş olup diğer kişilere göre çekimine rastlanmamıştır.

Bu kip, Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru, Oğuzcaya özgü yeni bir ek türü olarak ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde gereklilik kipi için özel bir ek yoktur. O dönemde daha tam olarak bir kip oluşturamamıştır. Henüz sıfat-fiil eki durumundadır (Korkmaz, 2003a, s. 693).

Ergin, bu ekin sadece şekil ifade eden bir ek olduğunu belirtir. Sonradan ortaya çıkmış bir ek olduğunu söyler. Eski Anadolu Türkçesi sonlarında teşekküle başlamıştır. Osmanlı Türkçesi içinde kullanım sahasına çıkmıştır. -mA fiilden isim yapma eki ile -II sıfat ekinin birleşmesinden türediğini de ekler. Ek başlarda -mAIU şeklinde yuvarlak ünlüdür. Sonradan ünlüsü daralmıştır (Ergin, 2000, s. 313).

Gerekliliğin ifadesi için de Eski Türkçeden beri pek çok ek, biçim ve kelime grubu kullanılmıştır (Demir, 2006, s. 412). Eski Türkçe döneminden beri “gerek” kelimesi hem tek başına hem de değişik eklerle birlikte kullanılarak içinde bulunduğu cümleye gereklilik anlamı yüklemiştir. “gerek” kelimesi, Eski Türkçe döneminde -mİş kergek, -gU kergek, -sAr kergek, -mAk kergek; Eski Anadolu Türkçesinde gerek, -sA gerek, -mAk gerek, -A gerek, -Up gerek, -mİş gerek biçimlerinde kullanılmıştır (Özmen, 2003, s.181).

Gereklilik kipinin temel işlevi gereklilik anlamı sağlamaktır. Bu anlamın dışında farklı işlevlerde de kullanılır. Dilek-istek, mecburiyet, tahmin, emir, şart, tavsiye, ihtimal gibi anlamları da karşılar.

Banguoğlu gereklilik kipinde zorunluluk anlamının olduğunu belirterek kipin bildirdiği hareketi yapmamanın mahzurlu olduğunu söyler (Banguoğlu, 1974, s. 471). Hareketin yapılması kişinin yararına olacaktır. Bu kipteki gereklilik, emir biçiminde bir gereklilik değil, içten gelen bir gerekliliktir. Bu kipte gereklilik dışında tahmin, kararsızlık, şart, hayret bildirme gibi işlevler de söz konusudur (Korkmaz, 2003a, s. 695).

Gereklilik kipinin farklı görevleri tespit edilirken, mutlaka cümlelerin taşıdıkları genel anlam da değerlendirilmez. Bu farklı işlevler, cümlelerin kullanılış biçimlerinden ve taşıdıkları ana yargıdan bağımsız olmamalıdır (Demirtaş, 2008, s. 15).

3.Teklik Kişi Çekimi

“Yiğidin uykusu **zafer olmalı...**” 89/7

“Erkeklik yerini **bulmalı Hasan.**” 105/4

“Bunlar su içerken ılık **çalmalı.**” 123/23

“**Olmalı** gardaşlık lale, gül gibi.” 151/18

“Hayır, kimse **bilmemeli.**” 259/25

“Zorbaya haklı **demeli.**” 260/4

2.5.2.2.2.2. Şart Kipi

Bu kip, tek başına yargılı bir cümle kuramaz. Diğer bütün kipler yargı taşıyan bir cümle kurabilirken, şart kipi hüküm taşımayan bağlı bir cümle kurabilir. Bu kip tam bir

yargı bildirmez, bir dileği dile getirir. Sadece istek anlamı taşıdığı zaman yargı bildiren bir cümle kurabilir. Mesela metinde geçen şu cümlede yargı ve istek ifadesi taşımaktadır: “Gel diye yanına **çağır**san beni.” (74/14). Ama istek ifadesi dışında yargı bildiren bir cümle kuramaz. Temel cümledeki yargıyı bir şarta bağlayarak bağlama görevi görür. Cümlede yan yargı oluşturur. Temel cümlenin zarfı konumunda bulunur.

Fiilin bildirdiği hareketin şarta bağlandığı, şart biçiminde söylendiği bir tasarlama kipidir. Fiil kök ve gövdelerine -sA eki getirilerek yapılır. Korkmaz’a göre bu ek önceden -sAr şeklindeydi. -sA ile geniş zaman sıfat-fiil eki olan -r’nin kaynaşmasından oluşmaktadır (Korkmaz, 2003a, s. 676-692). Daha sonra -r ekinin düşmesiyle ek -sA şeklini almıştır. Farklı kaynaklarda şart kipi farklı isimlerle karşılanmıştır: dilek-şart kipi, koşul kipi, temenni sigası, şart sigası gibi.

Türkyılmaz, şart kipinin hem şart hem de istek anlamında kullanıldığını belirtir. Ona göre şart anlamında bildirme kipleri arasında, istek anlamında da dilek/tasarlama kipleri arasında olmalıdır (Türkyılmaz, 1999, s. 74).

Şart şekli en tipik bir tasarlama kipidir. Bu kipte fiil şarta bağlandığı için hiçbir hüküm ifade etmez; hiçbir dilek, temenni, zorlama anlatmaz. Yalnız isteksiz, dileksiz bir tasarlama ifade eder. Şart kipi, hiçbir hüküm taşımayan bu özelliği ile bütün fiil kipleri arasında çok farklı bir durumdadır (Ergin, 2000, s. 309).

Şart kipi değişik anlamlara da gelebilmektedir. Mesela şart eki ile çekimlenmiş fiil tekrarlanırsa cümleye tahmin anlamı katar. “Bu konudan anlasa anlasa Ali Bey anlar.” “Beni bu saatte arasa arasa annem arar.” cümlelerinde görüldüğü gibi. Bazen şart kip eki fiillerin dışında isimlere de getirilebilir. Bu şekilde de bir şart anlamı taşır: “Fiyatı iyiye biz de biraz alırız.”, “Gelen Ahmet’se kapıyı açma.” gibi. Ancak metinde bu tarz bir kullanım tespit edilememiştir.

Şart kipinin çekiminde ikinci tip şahıs ekleri kullanılır. Şart kipinin olumsuz çekimi de fiile, -mA ekleri getirilerek yapılır. Şart kipinin soru şekli yapılırken “mI” soru ekleri kullanılır. Ancak ünlü uyumuna göre “mU” soru ekleri, şart kipinde kullanılamaz.

1.Teklik Kişi Çekimi

“Düşecektim **tutunmasam** çınara.” 44/15

“Her nerede **görsem** tanırım seni.” 154/11

“**Söylesem** suç, **sussam** hata / Zıkkım düşün bu sanata.” 172/17

“Ayasofya benim **desem**, / Suç değil mi gardaş?” 237/5

2.Teklik Kişi Çekimi

“Gel diye yanına **çağırсан** beni.” 74/14

“**Hesap etsen** ömrümüzün yekûnu / Dokuz şey... on hiçtir Bekir Efendi” 221/7

“Bir devir ki kiri gitmez, / Asitler **döksen** eritmez.” 249/14

“**Okusan** da olur, **okumasan** da... / Kapanır sayfalar ela gözlü yâr.” 47/19

“Çıkıp **baksan** Çamlıca'nın başına, / İki kıta bir boğazda âşına...” 80/5

3.Teklik Kişi Çekimi

“Gözler **doysa** gönül doymaz.” 96/8

“Zulüm Azrail **olsa**, hep Hakkı tutacağım.” 11/3

“İki gün misafir **gelse** bir kıştan,” 25/7

“Nasıl **olsa** güleceksin, tamam mı?” 33/8

“Ne **yapsa** eyvallah ne **dese** hay hay” 137/14

1.Çokluk Kişi Çekimi

“Ve şimdi **uyansak** bile,” 239/13

“Açlıktan **ölsek** de yenilmez gardaş.” 224/15

2.Çokluk Kişi Çekim

“İletip **verseniz** pis kanlarından,” 276/3

3.Çokluk Kişi Çekimi

“Ne **yapsalar** hemen unutuyorsun.” 130/5

“Yiyince **dursalar** gam değil amma / Üstelik adama ‘ahmak’ diyorlar.” 123/3

“Nemrutlar ateşte **yaksalar** bizi / Savrulsa külümüz, Mevlâ'ya gider.” 38/11

- **Şart kip ekinin isme getirilişi**

Esasen burada şart kip eki doğrudan isme getirilmemektedir. Ek-fiilin şart çekiminde i- fiiline getirilmektedir. Bu çekim sırasında bazen i- fiili düşmektedir. İ- fiilinin düştüğü durumlarda şart kip eki sanki doğrudan isme ekleniyormuş algısı oluşmaktadır. Oysa kip ekleri fiillere eklenir, fiil işletim eklerindedir. Kip ekleri isimlere getirilemez. İsimlere getirilişi sadece ek-fiil yardımıyla olur. İ- ek-fiilinin düştüğü durumlarda -sA eki kalınlık-incelik uyumuna göre ismin son ünlüsüne uydurularak kullanılır.

“Eğer **küskün isen** gitmeden barış.” 51/11

“**Neredeyse** toprağa degecek başın.” 53/18

“Çingen **bîhaberse** ipten, kazıktan, / Balsa babasını döğer temelli.” 233/11

“Bir de her gecenin sabahı **varsa**, / Ben de seni seviyorum, darılma.” 48/3

“Kârlı mıyız, **yoksa** zararlı mıyız?” 125/10

“**Söylemek lazımsa** misal edilip / Bir tuhaf hâl oldu bir hâl edilip.” 169/17

2.5.2.2.2.1. Şart kipinin hikâyesi

Şart kipinin birleşik çekimlerinden sadece hikâye birleşik çekimi metinde bir örnekle yer almıştır. şart kipinin rivayet çekimine metinde örnek bulunamamıştır. Şart kipinin şart çekimi zaten yapılamaz.

“**Memnun kalmasaydı** döner giderdi.” 178/15

2.5.2.2.2.3. İstek Kipi

Fiile istek, dilek anlamı katar. İşin istendiğini, işe niyetlendiğini işaret eder. Bu kip öznenin istediği hareketi bildirir. Bu kip için -A kip eki kullanılır. Bu kipi birinci teklik ve birinci çokluk çekiminde emir anlamı mı yoksa istek anlamı mı olduğu konusunda araştırmacılar görüş ayrılığı içerisindedirler.

Banguoğlu, Ediskun, Gencan, Bilgegil, Hatipoğlu, Topaloğlu gibi bazı isimler, insanın kendi kendine emir veremeyeceğini ve istek kipi olduğunu kabul eder. Ancak

Ercilasun emir ifadesinin baskın olduğunu söyler (Ercilasun, 2007, s. 364). Korkmaz ve Ergin de Ercilasun ile aynı görüştedir.

Ergin ise “İstek çekiminin birinci şahıstaki -AyIm ekini emir eki yerine -a-y-ım, -e-y-im şeklinde -a, -e istek eki ile -ım, -im şahıs eki olarak kabul etmek de akla gelebilir. Fakat hem ortada bir -ayım, -eyim emir eki olması hem de istek çokluk birinci şahsındaki -alım, -elim’in emir eki olduğunun açıkça görülmesi istek teklik birinci şahsındaki ekin de aslında emir eki olduğunda ve parçalanamayacağında şüphe bırakmamaktadır.” der (Ergin, 2000, s. 312).

İstek kipinin çekiminde birinci tip şahıs ekleri kullanılır. Fakat birinci çokluk şahsında durum biraz farklıdır. Birinci çokluk şahıs eki olarak -Iz, -Uz yerine, -IIm gelmektedir.

1. Teklik Kişi Çekimi

“Bırakın, ben benden **uzaklaşayım.**” 49/20

“Daha **sayayım mı?** Noksan mı daha?” 271/9

“Ben **diyeyim** siz demeden.” 239/8

“**Göreyim** suratın ak mı kara mı?” 164/6

“Kime gardaş **deyim?**” (yerel ifade) 151/1

2. Teklik Kişi Çekimi

“Ya gazi **olasın**, ya kurban gene.” 24/12

“Ve sen de **düşesin** bu sonsuz hâle.” 55/6

“Sevgiyi **bulasın** yakına gel ki...” 85/18

3. Teklik Kişi Çekimi

“Kul başından **ırak ola** derdimiz.” 270/14

“Yapanda yüz yok ki **yüzü kızara.**” 131/6

1. Çokluk Kişi Çekimi

“**Bırakalım** gel yaşama inadin.” 222/14

“Biz **kovalım** derken baştan bitleri / Sülükler yapıştı kulunca Hasan.” 111/11

“Derler ki siz susun, biz **söyleyelim** / Hep biz **yönetelim**, hep biz **yyelim**.”

124/5

“Kalk gardaş sılaya **gidelim** desem / Ötüken yolunda gurbet yazılı.” 90/15

“Gidip **soralım** bilene.” 237/25

- **Çokluk birinci şahıs çekiminde şair yerel söyleyişe de yer vermiştir. İstek kipi çekiminde -Alım eki yerine -k ekini kullanmıştır.**

“Fırsat ver de sana lâyıık kul **olak**.” 179/22

“Bu vatanda yana yana kül **olak**.” 179/23

“Türk-İslam motifli zarfta pul **olak**.” 179/24

2.5.2.2.2.4. Emir Kipi

Yapılması istenen hareketin emir biçiminde ifade edildiği kiptir. Emir kipinin anlamı kesindir. Birinci şahıslarda, kişinin kendisine ya da bulunduğu gruba yönelttiği isteğe yakın bir emir görülürken ikinci ve üçüncü şahıslarda başkasından isteme söz konusudur. Emir kipinin diğer kiplerde olduğu gibi sabit bir eki yoktur. Her şahsa gelen ekler birbirinden farklıdır. Bu ekler hem kip eki hem de şahıs eki görevindedirler. Ayrıca başka bir şahıs eki eklenmez. Emir ekleri, iyelik ve şahıs zamiri kökenli şahıs eklerinin yanında üçüncü tip şahıs eki olarak sınıflandırılır.

Emir çekimi konusunda farklı görüşte olan gramer yazarları vardır. Emir kipinin birinci tekil ve birinci çoğul çekimlerini kabul etmeyen araştırmacılar çoğunluktadır. Bu araştırmacılar, birinci tekil ve birinci çoğul şahıslardaki çekimlerin istek kipi ile karıştırıldığını savunurlar. Onlara göre kişi kendisine ve kendi bulunduğu gruba emir veremez.

Korkmaz'ın Türkiye Türkçesi Grameri kitabında belirttiği üzere M. Ergin ve E. Özdemir birinci tekil ve çoğul emir çekimini kabul ederlerken N. Dilmen, T. N. Gencan, J. Nemeth, V. Hatipoğlu, H. Dizdaroğlu, H. Ediskun, K. Bilgegil, Ö. Demircan, F. Timurtaş, B. Vardar, O. Adalı, T. Banguoğlu, N. Koç, S. Güneş, M. Hengirmen gibi birçok araştırmacı birinci tekil ve çoğul emir çekiminin olmadığı görüşünde birleşirler (Korkmaz, 2003a, s. 666).

Zülfikar da Türkiye Türkçesinde emir ekinin olmadığını, emir kipinin şahıs ekleriyle yapıldığını belirtir. Birinci teklik ve çokluk kişilere de çekimde yer vermez (Zülfikar, 1980, s. 56). Korkmaz'ın kendisi de Ergin gibi düşünerek emir kipi birinci teklik ve çokluk şekillerinin olduğu görüşündedir. Korkmaz, belirtilen kişi çekimlerinde hem emir hem de istek anlamı olduğunu söyler.

Emir kipi ikinci teklik kişi çekiminde ise ek kullanılmaz. Fiil kök ve gövdeleri sade şekilleriyle kullanılır. Ergin emir ikinci şahıs ekini “sıfır” olarak kabul eder. Bu sıfır ekin şahıs ve şekil ifade ederek fiil kök ve gövdesini kullanış sahasına çıkardığını söyler. Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıca'nın başlarında bu şahsın da diğer şahıslar gibi bir şahıs ekinin olduğunu belirtir. Bu ekin -gII olduğunu söyler. Örnek olarak aç-gıl, dön-gil, bil-gil, bağışla-gıl gibi örnekler verir (Ergin, 2000, s. 306). Tekin, fiil köklerine doğrudan eklenen bu -gII ekinin bir pekiştirme eki olduğunu söyler (Tekin, 2003, s.179).

Emir kipi, Eski Türkçede teklik birinci şahıs için -AyIn, teklik ikinci şahıs için -gII, teklik üçüncü şahıs için -zUn / -sUn; çokluk birinci şahıs için -Allm, çokluk ikinci şahıs için -ñ ve çokluk üçüncü şahıs için de -zUnlAr, -sUnlAr ekleri kullanılmıştır (Ergin, 2000, s. 305-307). Emir kipinin Türkiye Türkçesinde şahıslara göre getirilen ekleri ise şunlardır:

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1. Şahıs:	-AyIm	-Allm
2. Şahıs:	Ø	-In/-Un, -InIz/-UnUz
3. Şahıs:	-sIn/-sUn	-sInlAr/-sUnlAr

1. Teklik Kişi Çekimi

“**Yalvarayım**, dedim varıp.” 54/10

“Bırakın, ben benden **uzaklaşayım**.” 49/20

2. Teklik Kişi Çekimi

“**Açıl** kızım **utanma**, bu devrin modasıdır.” 225/10

“**İç** votkayı, şarabı; sokaklarda nâra **at**.” 225/16

“**Git bak**, ölüler yurduna.” 98/7

“Bırakalım **gel** yaşama inadın.” 222/14

“**Vur!** Bayrak aşkına **vur!**” 17/11

3. Teklik Kişi Çekimi

“**Gelsin** gelecek seneler, hele **dursun.**” 63/12

“**Varsın**, bilmeyenler **desinler** deli.” 94/16

“Hele bir ekinler **ekilsin** de gör.” 85/8

1. Çokluk Kişi Çekimi

“Biz **kovalım** derken baştan bitleri / sülükler yapıştı kulunca Hasan.” 111/11

“**Bırakalım gel** yaşama inadın.” 222/14

2. Çokluk Kişi Çekim

“Bana ne’yi akıllılık sananın / Başı var da beyni yoktur, **inanın.**” 155/18

“**Bırakın**, ben benden uzaklaşayım.” 49/20

“Bunlar tüm gerçektir, **sanmayın** masal.” 251/13

“**İnanmayın** gülenlere / Dudaklar yalan söylüyor.” 267/19

“**Gösterin** hangi yüzle çıkacağız yarına?” 19/11

“**İncitmeyin** derken gönül hatırı / Gebe çıktı Solaklar’ın katırı.” 103/21

“Taze haberler var, **dinleyin** hele.” 203/1

“**Kıymet vermeyin** Merete / Kökünden bozuk TeReTe.” 205/1

“**Geçmeyin** a dostlar kazık deyip de / Kim bilir kaç göze battı bu kazık.” 210/1

3. Çokluk Kişi Çekimi

“Seni canlı kullar **öpmesinler** de / Kefenler sarılsın, topraklar öpsün.” 55/23

“Varsın bilmeyenler **desinler** deli.” 94/16

2.5.2.2.2.4.1. Emir Kipinin Olumsuz Şekli

Emir kipinin olumsuz şekli yapılırken diğer kiplerde olduğu gibi -mA olumsuzluk eki kullanılır. Olumsuz çekimi ise gel-eyim/gel-me-y-eyim, gel/gel-me, gel-sin/gel-me-sin şeklindedir. Metinde geçen örnekler ise şu şekildedir:

“Seni canlı kullar **öpmesinler** de.” 55/23

“Artsın, **eksilmesin** şerefın senin.” 20/7

“Açıl kızım **utanma**, bu devrin modasıdır.” 225/5

“Donsuz yıldızları **edinme** örnek.” 20/14

“**Söyleme**, serçeler gider duyurur.” 36/23

“Kurtlandıkça kurdu çıkar, **unutma**.” 36/3

2.5.2.2.4.2. Emir Kipinin Soru Şekli

Emir kipinin soru biçiminde, ikinci teklik ve çokluk kişilerde farklılık söz konusudur. Bu kişilerin soru biçimi yapılamaz. Diğer kişilerde herhangi bir değişiklik yoktur. Emir çekimi soru biçimi için metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

“Daha **sayayım mı?** Noksan mı daha?” 271/9

“**Bölünsün mü** yani dün ile yarım?” 153/11

“Tükür **git mi?** Abooo... Yala mı? Oho...” 250/12

Bu son örnekte farklı bir kullanım vardır. Şair burada karşıdaki kişinin cümlesini soru ile tekrarlıyor. Buradaki kullanım emir kipinin 2. teklik kişi çekiminin soru biçimi değildir. Yani karşıdaki muhataba *git* emrini verip ona *git mi?* diye sormuyor. “*Tükür git*” ve “*Yala*” ifadelerine şaşırarak yaklaşmayı ifade ediyor.

2.5.3. Çekimli Fiillerde Olumsuzluk

Fiillerde olumsuzluk, fiilden fiil yapma eki olan, -mA- eki ile yapılır. Olumsuzluk eki bütün fiillere gelebilir: yat-ma-y-acak-sın, ye-me-miş-ti-m, at-ma-sa-n, oku-ma-malı-sın gibi. Bu ek şimdiki zaman çekiminde ünlü daralmasına uğrar. Daralma sonucunda -mI/-mU biçimine dönüşür. Bu daralma -yor ekindeki y-‘nin etkisi ile olur: git-mi-yor-uz, yaz-mı-yor, gör-mü-yor-sun, oku-mu-yor-lar örneklerinde olduğu gibi.

Geniş zaman kipinin olumsuz biçiminde özel bir durum görülür. Birinci teklik ve çokluk çekimlerinde olumsuzluk ekinden sonra gelen geniş zaman eki -r eriyip düşer ve ses birleşmesi yoluyla gel-me-r-im > gel-me-m, oku-ma-r-ım > oku-ma-m, gel-me-r-iz > gel-me-y-iz biçimlerine dönüşür. Bu kipin ikinci ve üçüncü teklik ve çokluk biçimleri, olumsuzluk ekinden sonra geniş zaman eki alınca, kipteki geniş zaman eki -z eki ile karşılaşılır: gel-me-z-sin, yat-ma-z, sev-me-z-siniz, sil-me-z-ler gibi (Korkmaz, 2003a, s. 573).

Olumsuz fiillerde vurgu daima -mA- ekinden önceki hecededir. Olumsuzluk eki -mA- vurgusuz olduğu için fiilden isim türeten (isim-fiil eki) ve vurgulu olan -mA- ile karışmaz: oku-ma (okuma işi), oku-ma (olumsuzluk); iste-me (isteme işi), iste-me (olumsuzluk) gibi. Daha açık göstermek için cümle içerisinde şu şekilde kullanılabilir: “1. Okumanın önemini kavramıştı. 2. Bu yazıyı okuma.”

Fiillerde olumsuzluk, -mA- ekinden başka “değil” edatı ile de yapılır: vermiş değilim (vermedim), anlatacak değilim (anlatmayacağım), bitmiş değil (bitmedi) gibi. Değil edatı eğer -mA- olumsuzluk eki almış bir fiilden sonra getirilirse burada olumsuzluk anlamını olumluya çevirir: anlamıyor değilim < anlıyorum, gelmeyecek değiliz < geleceğiz, gitmemiş değilim < gitmişim gibi. Bu cümleler, biçimce olumsuz anlamca olumlu cümlelerdir (Korkmaz, 2003a, s. 573).

“**Kalmamış** pazularında güç.” 13/16

“Alev sardı âlemi, **uyanmayın** daha siz.” 19/2

“Düşüncem var söze **sığmaz**, ölürüm.” 25/4

“Bazen su yokuşa akar, **unutma!**” 36/5

“Sevdim, ayrılamam kara gözlümden.” 59/14

“Bu oyun hep böyle **sürecek değil.**” 200/11

“Herif kokmuş amma, **delirmiş değil.**” 233/7

2.5.4. Fiilde Soru

Fiillerde soru, bir oluşu veya kılışın yapılp yapılmadığını anlamak ya da merak edilen bir durumu öğrenmek için oluşturulan bir gramer kategorisidir. Türkçede soru mI-/mU- soru eki ile sağlanır.

Dillerde soru çeşitli ve birbirinden farklı şekillerle ifade edilir. Bazı dillerde ses tonuyla, bazı dillerde kelime sırasında yapılan değişikliklerle, bazı dillerde ise bir çekim şekli ile karşılanır. Türkçede soru çekimlidir. Fiil kiplerini soru şekline sokmak için onlara soru eki eklenir (Ergin, 2000, s. 136).

Soru eki, fiil kök veya gövdesini değil, fiili şahıslara bağlayan kipleri şekillendirdiği için, fiilin bir çekim şekli durumundadır. İmla bakımından çekimli fiilden ayrı yazılır. Kendinden sonra gelen ekle birleşir. Daima kip ekinden sonra gelir. Bazı kiplerde şahıs

ekinden önce, bazı kiplerde de şahıs ekinden sonra yer alır. Soru eki, her ne kadar ayrı da yazılsa tam bir ek özelliği göstererek kendinden önceki cümlenin son ünlüsüne hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık bakımından uyum sağlar. Bu açıdan bakıldığında genellikle soru edatı değil de soru eki olarak değerlendirilmelidir.

Görülen geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde şahıs eklerinden sonra; duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kiplerinde ise şahıs eklerinden önce gelir (Korkmaz, 2003a, s. 575).

“Diplomatik yollar **asfaltlandı mı?**” 126/17

“Yağmur yağıp sarı seller **aktı mı?**” 132/9

“Kansız **yıkanır mı** hiç yüz karası?” 166/2

“**Bilir misin** gardaş Türk illerinde? / Havada yıldızlar, dağda kar üşür.” 12/2

“**Yenilir mi** inanmışın imanı?” 32/10

“**Bilmez misin**, dört mevsimin üçünde / Kar olur yaylalar, ela gözlü yar?” 47/11

“Ayrılığın vakti geldi **duydun mu?**” 51/3

“Hayat bir kumar oldu ha! / Duydun mu, **biliyor musun?**” 119/3

2.5.5. Fiillerde Kılınış

Kılınış, fiilin anlamından hareketle fiilin yapıma şeklini ve üzerinde taşıdığı zaman anlamını bildirir. Görünüş ise tercih doğrultusunda söyleyicinin kiplere yeni zaman ve tasarı anlamı yüklemesidir. Özetle fiilin çekimlendiği kipin başka bir zamanı veya tasarını bildirmesidir. Kılınış anlamı fiilden kaynaklıyken görünüş anlamı söyleyenin tercihi doğrultusunda şekillenir.

Kip, oluş ve kılışın olup olmadığını ya da daha tasarı halinde olduğunu ifade eder. Zaman ise kılış, oluş veya durumun ne zaman yapıldığını bildirir. Fiilin zamanı ekler vasıtasıyla yapılır. Bazen bir zaman eki başka bir zaman ekinin anlamını üstlenmiş olabilir. Buna zaman kayması (görünüş) adı verilir.

Fiilde kılınış ve görünüş kavramları çok yeni sayılabilecek terimlerdir. Bu konu son dönemlere kadar Türkiye Türkçesi gramerlerinde hiç yer almamıştır. Batı’da bile çok yakın geçmişe kadar bu konudan bahseden kimse yoktur. Özellikle İsveçli dilciler,

J.Deny, A.N. Kononov, L. Johanson, J. Knobloch gibi isimler bu konuda çalışmalar yapmışlardır. Bizde de A. Dilaçar, D. Aksan, Z. Korkmaz, E. Yaman gibi isimler çalışmalarıyla öne çıkan isimlerdir (Korkmaz, 2003a, s. 535-577).

Zaman ekleri denen ekler birer şekil ekleridir. Bildirme kipleri zaman ekleridir. Bildirme kiplerinde zaman ifadesi şekilden daha güçlüdür. Türkçede zamanlar, bazı eklerle gösterilir. Bu ekler zamanları bazı durumlarda tam anlamıyla ifade edememektedir. Hatta bir başka zamanı da göstermiş olabilir. Genel olarak zaman eki ile ifade edilmek istenen zaman arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bazı durumlarda bu ilişki bozulabilir. Bu ilişkinin bozulması zaman kayması, anlam kayması, görünüş adlarıyla ifade edilebilir (Yaman, 1999, s. 22).

Diğer taraftan şekil eklerinin bir kısmı açıkça zaman ifade etmezler. Bunlar tasarlama kipleridir. Bunlarda şekil ifadesi ön plandadır. Ancak bu kiplerde bir gelecek zaman ifadesi söz konusudur. Çünkü yapılması tasarlanan işler geleceğe yöneliktir. Gereklilik, şart, istek ve emir kiplerinde sözün söyleme anından sonrası kastedilir. Bu kipler arasında da zaman kayması söz konusu olabilmektedir.

Metinde fiiller, kılınış özellikleri açısından şu işlevlerde değerlendirilmiştir:

2.5.5.1. Başlama Bildirenler

“**Açtım** penceremi sonsuz sabaha.” 86/14

“Sınıflara kadar **girmiş** fesat tohumları / Öğretmenim bitap.” 14/7

“Bir gün bana gönül **verdin** / Aşktır benim mayam, derdin.” 65/2

2.5.5.2. Süreklilik Bildirenler

“**Öksüz kaldı** yem döktüğüm kumrular.” 91/12

“Kaç gönül takılı kalmış telinde / **Dalgalanır** omzunda, belinde...”46/6

“Her nerede görsem **tanırım** seni” 154/11

“Durup dinlenmeden **akarsa** pınar / Her yıl kıştan sonra **gelirse** bahar...”48/13

2.5.5.3. Bitmişlik Bildirenler

“Sinanoğlu Muharrem’i **öldürdü.**” 135/6

“On iki yaşında **ettim yemini** / Bu canı Türklüğe **adadım** anne.” 37/3

“**Tükendi** dermanım **durdum** kenara / Düşecektim, tutunmasam çınara.”
44/14

2.5.5.4. Aralıklı Oluş Bildirenler

“İlgaz dağlarında kurtlar **uluyordu.**” 21/17

“Suçlu **konusuyor**, suçsuz susuyor.” 174/12

“Kirli bulutlardan kan, irin **damlar.**” 179/18

2.5.5.5. Kendi Kendine Oluş Bildirenler

“Eşekler kızalı arpa, samana / **Büyüdü** sıpalar sığmıyor hana.” 208/6

“**Olgunlaşan** meyveler dalları eğerken gel.” 81/3

“Dün bir daha **doğdum**, bir daha **öldüm.**” 58/2

“Açılmadan önce **soldu**, duydun mu?” 51/5

Görüldüğü gibi fiiller, belirli kiplerle çekimlenmelerine rağmen anlamlarından kaynaklı üzerlerinde farklı zaman özellikleri taşırlar.

2.5.6. Fiilde Görünüş

Fiilde görünüş, dil konuşurunun tercihi doğrultusunda konuşurun fiil kiplerine yüklediği yeni zaman ve tasarı anlamıdır. Görünüş, fiilin çekimlendiği kipin başka bir zamanı ya da tasarıyı bildirmesidir diye açıklanabilir. Söz konusu kipin zaman ve tasarı anlamını dil konuşuru belirlediğinden fiilde görünüş kavramı öznellik bildirir.

Metindeki fiillerin görünüş özellikleri şu biçimde sınıflandırılabilir:

2.5.6.1. Geniş Zaman Anlamı Taşıyanlar

“Yuvasını **bulamıyor** (bulamaz).” 84/2

“Duydun mu, **biliyor musun** (bilir misin)?” 119/3

“Ödemekten **korkuyorsun** borcunu (korkarsın).” 130/14

“Neme lazım deyip **duramıyorum** (duramam).” 144/7

“Ter **kokuyordu** Çukurova tarlaları (kokardı).” 21/1

2.5.6.2. Geçmiş Zaman Anlamı Taşıyanlar

“Harf esir, rakam esir olmuş / **Uyuyor** alem. (uyumuş)” 13/12

“Yetimler mahallesinde bir çocuk **ağlıyordu**. (ağlamıştı)” 21/6

2.5.6.3. Gelecek Zaman Anlamı Taşıyanlar

“İnansam suç, yapsam ceza / Dert mi **biter** yaza yaza. (bitecek)” 27/7

“Söylesem yad eller **duyar**. (duyacak)” 63/20

“Beni benden, beni senden **ayırır**. (ayıracak)” 64/2

“Bir evet dünyayı bana **bağışlar**.” (bağışlayacak) 75/11

“**İnanırdım** belki yetmese aklım.” (inanacağım) 190/20

“Sana **geliyorum** sana, dal-budak.” (geleceğim) 70/12

2.5.6.4. İstek Bildirenler

“Gelin olmuş, **bak** şu işin tadına. (bakınız)” 56/11

“**Yaz** kâtip, **dinle** hâkim bey. (dinleyiniz)” 27/1

“Bozulmuş insanlar, Allah **kurtarsın**. (kurtara)” 224/3

2.5.7. Fiillerin Birleşik Zamanlı Çekimi

Birleşik çekim ek-fiilin ikinci görevi ile ilgilidir. Ek-fiilin birinci görevi isme gelmek ve onların yüklem olmasını sağlamaktır. Burada ise ikinci göreviyle basit zamanlı veya basit kipli fiillere gelerek onları birleşik zamanlı veya birleşik kipli fiil yapar.

Birleşik zamanlı fiillerde i- ek-fiili sadece görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi ekleri alabilir. Dolayısıyla birleşik kipli fiiller kendi içinde hikâye, rivayet ve şart olmak üzere üç gruba ayrılır (Vural ve Böler, 2011, s. 261).

Birleşik zamanlı fiil oluşturulurken esas fiil+kip eki+i- ek-fiili+ikinci kip eki+şahıs eki kalıbı kullanılır. Gel-i-yor i-miş-sin (geliyormuşsun), oku-ma-mış i-di-k (okumamıştık) örnekleri gibi.

Birleşik kipli fiiller için birleşik zamanlı kipler terimi kullanılmakta ise de burada asla iki ayrı zaman söz konusu değildir. Bunların ilki doğrudan doğruya çekimli fiillerdeki kişinin tutum ve davranışı ile ilgili olan şekil ve tarz eki niteliğindedir. Zaman bildirme işlevi ise, yalnızca i- ek-fiilinden sonra gelen ek üzerindedir. Sonuç olarak, basit kipli fiillerde olduğu gibi birleşik kipli fiillerde de tek bir zaman ögesi vardır. O da i- ek-fiilinden sonra gelen ekle belirtilir (Korkmaz, 2003a, s. 732).

2.5.7.1. Rivayet Birleşik Zaman Çekimi

Bir kip ekiyle çekimlenmiş fiile i- ek fiilinin -mİş/-mUş öğrenilen geçmiş zamanı getirilerek yapılır. Bu yapı esnasında i- fiili genelde kaybolur. Rivayet birleşik çekimi oluşturulurken esas fiil+kip eki+i- ek-fiili+-mİş/-mUş (rivayet eki)+şahıs eki kalıbı kullanılır.

i-miş > miş şeklinin burada görevi zaman bildirmek değil, bir nakil, bir anlatma, bir sonradan farkında olma ifade etmektir (Ergin, 2000, s. 323). Emir kipinin rivayeti yoktur. Çünkü hitap kipi olan emir rivayet edilmez. Görülen geçmiş zamanın rivayeti de yoktur. Çünkü görülen, bilinen bir şey rivayet edilemez, başkasından nakledilemez (Vural ve Böler, 2011, s. 265).

2.5.7.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Bu çekim, -mİş/-mUş i-miş > -mİşmİş/-mUşmUş ekleriyle yapılır. Ancak arka arkaya -mİş/-mUş ekinin getirilmesi kulağa çok hoş gelmemesinden, çoğu zaman i- fiili ekleşmeden kullanılır. Bazen de cümle kurulumu değiştirilerek bu çekimin kullanımından kaçınılır. “Vur Emri” adlı eserde bu çekime uygun örnek bulunamamıştır.

2.5.7.1.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Bu çekim, -yor i-miş > -yormuş, -mAktA imiş > -mAktAymış ekleriyle yapılır.

2.5.7.1.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

Bu çekim, -AcAk i-miş > -AcAkmlş ekiyle gerçekleştirilir.

2.5.7.1.4. Geniş Zamanın Rivayeti

Bu çekim de -r, -Ar, -Ir/-Ur i-miş > -rmlş, -Armlş, -IrmIş/-UrmUş ekleriyle yapılır. Metinde rastlanan örneklerden bazıları şunlardır:

“Hep kendi keyfince alıp **satarmış.**” 242/8

“Onun sevincine sevinç **katarmış.**” 242/12

“Hortlamış, şimdi de hortlar **yaşarmış.**” 243/8

“Haneler **sönermiş,** sönsün.” 249/3

“Uğursuz bir baykuş gibi **ötermiş.**” 242/4

“Bu millet adam **olmazmış** / Asalaklar böyle yazmış.” 116/21

2.5.7.1.5. Şart Kipinin Rivayeti

Bu çekim, -sA i-miş > -sAymış ekiyle yapılır. Şart çekimi esnasında i- fiili genelde korunur. Şart rivayeti ile aynı anlamda olacak şekilde şart yerine istek rivayeti de kullanılabilir. “Olsaymış” yerine “olaymış” örneği gibi.

2.5.7.1.6. İstek Kipinin Rivayeti

İstek kipinin rivayeti -A i-miş > -Aymış ekiyle yapılır. Aynı şekilde yukarıda da belirtildiği gibi, istek rivayeti yerine şart rivayeti de kullanılabilir.

2.5.7.1.7. Gereklilik Kipinin Rivayeti

Son olarak gereklilik kipinin rivayeti de -mAlI -imiş > -mAlIymış ekiyle yapılır.

2.5.7.2. Hikâye Birleşik Zaman Çekimi

Bir kip ekiyle çekimlenmiş fiile, i- ek-fiilinin -DI/-DU geçmiş zaman kipi getirilerek yapılır. Bu yapı esnasında i- fiili genelde kaybolur. Asıl fiil kipinin belirttiği hareketin yakın geçmiş zamanda olduğu anlamını taşır.

Hikâye birleşik çekimi oluşturulurken esas fiil+kip eki+i- ek-fiili+-DI/-DU hikâye eki+şahıs eki kalıbı kullanılır. Emir kipinin hikâyesi yoktur. Onun dışında diğer kiplerin hikâyeleri yapılır. Olumsuz biçimi yapılırken de esas fiilden sonra -mA olumsuzluk eki getirilir (Vural ve Böler, 2011, s. 261).

2.5.7.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâye çekimi yapılırken -mIş/-mUş i-di > -mIştI / -mUştU ekleri kullanılır.

“Beni, benden **almıştın** ya.” 66/17

“Yoktan **ün almıştı** laf yapa yapa.” 196/9

“Tütünler **tedirgin olmuştu** ocaktan.” 21/10

“Helal diye **yutturmuşsun** haramı.” 164/5

“Oğulsuz **koymuşlardı** ak saçlı anaları.” 21/9

2.5.7.2.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi çekiminde -DI/-DU i-di > -DIydI / -DUydU ekleri kullanılır.

2.5.7.2.3. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Bu çekimde ise -yor i-di > -yordu / -mAktA i-di > -mAktAydI ekleri kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde -mAktA i-di > -mAktAydI ekiyle yapılan örneğe rastlanmamıştır.

“Ekin **biçiyordu** yalın ayaklı köy kızları.” 21/3

“Düş gördüm; sevenler **aldatmıyordu**.” 78/9

“Kuzgunlar ne bulsa bizim **diyordu**.” 191/14

“Bir nesil yaşıyor, bir tarih **ölüyordu**.” 22/6

“**Diyorduk** ki: Hürriyet biz, vatan biz.” 30/18

2.5.7.2.4. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Bu çekimde -AcAk i-di > -AcAktI eklerinden faydalanılır. Metinde sadece aşağıdaki iki örneğe yer verilmiştir.

“**Düşecektim** tutunmasam çınara.” 44/15

“**Gelecektin** ela gözlüm, gel emi.” 99/13

2.5.7.2.5. Geniş Zamanın Hikâyesi

Geniş Zamanın Hikâyesi çekiminde -r, -Ar, -Ir/-Ur i-di > -rdI, -ArdI, -IrdI /-Urdu eklerinden yararlanır.

“Güneş bile cana yakın **doğardı**.” 93/6

“Tek kalanı çok **sayardım**.” 177/15

“Önünde öküzler **göbek atardı**.” 241/2

“Oğulsuz **koymuşlardı** ak saçlı anaları.” 21/9

“Yobaz **sayılırdı** Hakk’a inanan.” 189/6

“Tedirgin etmişlerdi bizim havaları.” 22/3

“Sonsuz bir hisle **severdin**.” 65/4

“Belki dün **bilirdim**; ama unutmuşum.” 65/9

2.5.7.2.6. Şart Kipinin Hikâyesi

Şart Kipinin Hikâye çekiminde -sA i-di > -sAydI eki kullanılır. Metinde bununla ilgili tek örnek yer almaktadır.

“**Memnun kalmasaydı** döner giderdi.” 178/15

2.5.7.2.7. İstek Kipinin Hikâyesi

İstek Kipinin Hikâyesi ise -A i-di > -AydI eki vasıtasıyla yapılır. Bu çekim ile ilgili metinde tek örnek yer almaktadır.

“Görmezler **olaydım** deyip döşüne / Vursun da kahrolsun; öldürme yâ Rab!”
254/11

2.5.7.2.8. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Gereklilik kipinin hikâye çekimi -mAlI i-di > -mAlIydI ekiyle yapılır.

2.5.7.3. Şart Birleşik Zaman Çekimi

Bir kip ekiyle çekimlenmiş fiile i- ek-fiilinin -sA şart kipi getirilerek yapılır. Bu yapı esnasında i- fiili genelde kaybolur. Şart birleşik çekimi oluşturulurken esas fiil+kip eki+i- ek-fiili+-sA (şart eki)+şahıs eki kalıbı kullanılır.

Bu birleşik kip, kendi yapısındaki şarta bağlı olan oluş ve kılışı cümledeki asıl fiille ilişkili kılarak asıl fiilin tamamlayıcıları görevini yüklenir (Korkmaz, 2003a, s. 765). İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Emir, şart ve istek kiplerinin şart birleşik çekimi yoktur. Yani tasarlama kiplerinden sadece gereklilik kipinin şart birleşik zaman çekimi yapılabilir.

2.5.7.3.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şart çekimi -mİş/-mUş ise > -mİşsA/-mUşsA ekleriyle yapılır.

2.5.7.3.2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Bu çekim -DI/-DU i-se > -DIysA / -DUysA ekleriyle gerçekleştirilir. Görülen geçmiş zamanın şart çekimi, Eski Anadolu Türkçesinde çekimli bir fiile şart ekinin

getirilmesiyle yapılmaktaydı. Bu çekimle ilgili metinde sadece aşağıdaki iki örnek yer almaktadır.

“Ne **olduysa** bize oldu olanlar.” 144/2

“Ne **dediysek** kötüsüne yordular.” 106/10

2.5.7.3.3. Şimdiki Zamanın Şartı

Şimdiki Zamanın Şart çekimi -yor ise > -yorsa / -mAktA ise > -mAktAysA ekleriyle yapılmaktadır. Metinde bu çekime çok fazla yer verilmemiştir.

“Ne **diyorsa** İslam dini/ Uyacağız suç olsa da.” 26/1

“İki kere iki dört **ediyorsa** / Ben de seni seviyorum, darılma.” 48/1

“Yurttaş **susuyorsa** korkak değil ki.” 174/21

2.5.7.3.4. Geniş Zamanın Şartı

Bu çekim -r, -Ar, -Ir/-Ur i-se > -rsA, -ArsA, -IrsA / -UrsA ekleriyle gerçekleştirilir. Metinde diğer şart birleşik çekimlerine göre daha fazla örnek yer almaktadır.

“Ne **duyarsan** garibine gitmesin.” 118/11

“**Aldatamazlarsa** mürteci, softa / Aldananlara da salak diyorlar.” 123/19

“Felek **yâr olursa** ödetir toptan.” 129/6

“Böyle bir babayı **vurursa** evlat / Tüfeği cennetlik, eli cennetlik.” 156/3

“Bilinsin ki kanı **kaynarsa** Türk'ün / Papaza yahniyi yedirmez her gün.” 200/1

“At huysuz **çıkarsa** binilmez gardaş.” 224/13

“Adaletten **ayrılırsa** mahkeme / Bir hakime bir de kanuna tükür.” 269/7

“**Ölürsen** kimseler duymaz Mehmed'im.” 31/16

“**Vermezlerse** alacaksın, tamam mı?” 32/17

“**Gerekirse** ecel şerbetini iç.” 130/23

“Kaybederiz rest **girmezse** oyuna.” 199/11

“Beni **düşünmezsen** kendini düşün.” 53/19

“Biz bizi **bilmezsek** olur çok yazık.” 137/11

“**Karşı duramazsak** bizdedir hata.” 112/6

2.5.7.3.5. Gereklilik Kipinin Şartı

Gereklilik kipinin şart birleşik çekimi -mAll ise > -mAllysA ekiyle yapılmaktadır.

3. Ek-Fiil (Cevheri Fiil)

Adların fiil gibi çekimlenmelerini sağladığı için ad ve ad görevli sözcüklerin yüklem olarak kullanılmalarına yardımcı olan fiile ek-fiil denir. Anlam olarak ol- fiiline benzer. Ek-fiil Türkçede çok kullanılır ve Türkçenin yapısına büyük bir esneklik verir. Ek-fiil i-mek biçiminde ayrı olarak da yazılabilir: hasta ise, güzel idi, muhtar imiş gibi. Metinde şair ayrı olarak çok az kullanmıştır. İdi şeklinde bir yerde, imiş şeklinde dört yerde, ise şeklinde de yine dört yerde kullanmıştır.

Cevheri fiilin aslı er- fiilidir. Bu fiil zamanla i- biçimine dönüşmüş olup zamanla ekleşme sürecine girmiştir. Hatta ekleşme durumu daha baskındır. Cümlede kullanımı da genellikle ek biçimindedir. Ek olarak kullanımına göre ayrı olarak kullanımı daha seyrek görülür. Bu fiile ek-fiil denmesinin nedeni de budur. Metinde de şair sadece dokuz yerde ayrı kullanmıştır. Onun dışındaki kullanımlarda hep ek haline yer verdiği gözlenmiştir.

Eski Türkçedeki er- “ol-” yardımcı fiili Eski Anadolu Türkçesi döneminde i- şekline dönüşür. Burada titrek ve zayıf bir ses olan “-r-” sesi düşerken “e-” sesi de darlaşarak “i-” sesine dönüşür. Türkiye Türkçesinde i- haliyle tek başına kullanılmaz. Zira yalnız başına bir anlamı yoktur. Ancak eklendiği kelime ile bir anlam kazanır. Kelime türetme yoluna da gitmez. Herhangi bir fiil ve isim gövdesi de oluşturamaz (Korkmaz, 2003a, s. 702).

İ-di, i-miş, i-se şeklinde varlık gösteren bu ekler sırasıyla hikâye, rivayet ve şart biçimlerini oluşturur. Korkmaz’ın saydığı bu çekimlerin dışında bir de şimdiki zaman/geniş zaman çekimi vardır. Ek-fiil hem isimlere hem de fiillere gelebilir.

İsimlerin yüklem olmasını sağlarken basit zamanlı fiilleri de birleşik zamanlı fiiller yapar.

Ergin, bu fiile önceden cevher fiili dendiğini belirtir ve kendisi de isim fiili veya ana yardımcı fiil adını verir. Bütün isim ve fiil şekillerinin sonuna gelerek onlardan birleşik fiiller yaptığı için ana yardımcı fiil, isimleri fiilleştirdiği için de isim fiili denildiğini söyler. i- fiilinin Eski Türkçede er- şeklinde olduğunu hatırlatır. Yukarıda Korkmaz'ın açıkladığı gibi normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan er-fiilinin Batı Türkçesine geçerken r'sinin düşmüş, e-i değişmesi ile ünlüsünün de değişerek i- şeklinde ortaya çıkmış olduğunu belirtir (Ergin, 2000, s. 314-316).

Bugün kelimelerden ayrı yazıldığı zaman bu fiile yardımcı fiil, bitişik yazıldığı zaman ek gibi görüldüğü için ek-fiil denilmektedir.

Ediskun, Divan-ı Lügat-it Türk'te "ol-" anlamına gelen "er-" mastarına rastlandığını belirtir. Bu mastarın çağlar boyunca yetişmek, gelişmek, olgunlaşmak, erişmek, mevcut olmak gibi anlamlarda kullanılmış olduğunun görüldüğünü vurgular. "er-" mastarının Batı Türkçesine girerken "r"sinin düşüp "e"nin de "i"ye dönüşerek böylece imek biçimini aldığı altını çizer. Bu mastarın kökünün i- olduğunu ifade eder (Ediskun, 1999, s. 187).

Gencan, ek-fiile daha farklı yaklaşır. Ek-fiillerin sadece isimlere gelebileceğini savunur. Fiillere gelen ek-fiilleri kabul etmez. İki kip ekinin üst üste gelmesi olarak değerlendirir. Ek-fiili ad soylu bütün sözcüklerin sonuna gelerek onların yüklem olmalarını sağlayan parçalar olarak tanımlar (Gencan, 1971, s. 287).

3.1. Ek-Fiilin İşlevleri

Ek-fiilin iki temel görevi vardır. İsimlerin yüklem olmalarını sağlar. Fiillerin de birleşik çekimli, birleşik zamanlı fiil olmalarını temin eder.

3.2. Ek-Fiili (Cevheri Fiil) Çekimi

Ek-fiilin dört kipi vardır. Bunlar; geniş zaman (şimdiki zaman), görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart kipleridir. Asıl fiillerde olduğu gibi bu ek-fiilde de kip ve zaman kavramı zaman ekleriyle karşılanmaktadır (Korkmaz, 2003a, s. 703).

3.2.1. Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi

Ek-fiilin duyulan (öğrenilen) geçmiş zaman şekli yapılırken i- fiiline duyulan geçmiş zaman eki -mİş/-mUş eklenir. Daha sonra zamir kökenli şahıs ekleri de getirilerek çekim gerçekleştirilir. (Vural ve Böler, 2011, s. 259). Ekleri şu şekilde oluşur:

Teklik

1. Şahıs: i-miş-im > -mİşIm/-mUşUm
2. Şahıs: i-miş-sin > -mİşsin/-mUşsun
3. Şahıs: i-miş > -mİş /-mUş

Çokluk

1. Şahıs: i-miş-iz > -mİşIz/-mUşUz
2. Şahıs: i-miş-siniz > -mİşsiniz/-mUşsunuz
3. Şahıs: i-miş-ler > -mİşlAr/-mUşlAr

İsime de getirilen bu ek-fiil, görülen geçmiş zaman şeklinde olduğu gibi birleşik de ayrı da bulunabilir. Ancak daha çok birleşik şekli tercih edilmektedir. Yorgun imiş/yorgunmuş, siyah imiş/siyahmış, düşkün imiş/düşkünmüş örneklerinde görüldüğü gibi. (Korkmaz, 2003a, s. 710).

Ek-fiilin öğrenilen geçmiş zamana göre çekimi metinde hep 3. tekil kişiye göre olduğu için, bu başlıkta diğer şahıslara ait örnek bulunamadığından, ilgili başlıklar burada açılmamıştır. Çekim şu şekildedir:

“Yaylalar **dermiş** ki: Töremiz nerde?” 12/7

“Belletti: Meğerki **öyle değilmiş**, beklemek.” 91/18

“Bu millet **adam olmazmış**.” 116/21

“Bostanda hıyarlar **azmış** (az-), / Keleklerde suç ararız.” 116/23

“Cuma **en tatlı masalmış**.” 157/9

“Hortlamış, şimdi de hortlar **yaşarmış**.” 243/8

“Her şey **yalan imiş**, bilmeden gittin.” 91/25

“Çala çala bir havaya **dönermiş**.” 105/13

“Çabaları **önlemekmiş** doğumu.” 106/6

3.2.2. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

Ek-fiilin görülen geçmiş zaman şekli yapılırken i- fiiline görülen geçmiş zaman eki -DI/-DU eklenir. Daha sonra iyelik kökenli şahıs ekleri de getirilerek çekim gerçekleştirilir. (Vural ve Böler, 2011, s. 259). Ekleri şu şekilde oluşur:

Teklik

1. Şahıs: -i-di-m > -DIm/-DUm

2. Şahıs: -i-di-n > -DIn/-DUn

3. Şahıs: -i-di > -DI/-DU

Çokluk

1. Şahıs: -i-di-k > -Dİk/-DUk

2. Şahıs: -i-di-niz > -Dİnİz/-DUnUz

3. Şahıs: -i-di-ler > -DİlAr/-DUlAr

İsmlere getirilen bu ek-fiil, birleşik olabileceği gibi ayrı da bulunabilir. Ancak daha çok birleşik şekli tercih edilmektedir. Düzgün idi/düzgündü, hasta idim/hastaydım, var idi/vardı gibi (Korkmaz, 2003a, s. 706).

Ek-fiilin görülen geçmiş zamana göre çekimi şu şekilde yapılır:

1. Teklik Kişi Çekimi

“Görmezler **olaydım** deyip döşüne / Vursun da kahrolsun; öldürme Ya Rab!”
254/11

“İyinin ardından kötü **demezdim.**” 159/13

“**İnanırdım** belki yetmese aklım.” 190/20

“Tek kalanı çok **sayardım.**” 177/15

“Birlikten kopana **selam vermezdim**” 159/15

2. Teklik Kişi Çekimi

“Süt **emerdin** gündüz gece.” 61/14

“Sonsuz bir hisle **severdin.**” 65/4

“**Yalan söylemezdin** hani?” 65/22

3.Teklik Kişi Çekimi

“Elma **tüccarıydı**, keçeci olmuş.” 133/11

“**Memnun kalmasaydı** döner **giderdi**.” 178/15

“Kağnılar **geceydi** gün geçtiğine.” 210/18

“**Mülkün temeliydi** adalet hani?” 273/5

“Katı felek erkekliğin **bu muydu?**” 213/6

“Zinde yarasalar **örgütlüydü** tüm.” 241/5

1.Çokluk Kişi Çekimi

“**Bilmezdik**, gidenden kötüdür gelen.” 93/9

“Yaşamak ne güzel, **derdik** seninle.” 91/17

“**Diyorduk** ki: Hürriyet biz, vatan biz / Türklük için yeri göğe katan biz...”
30/18

2.Çokluk Kişi Çekim

Bu başlığa uygun çekim metinde bulunamamıştır.

3.Çokluk Kişi Çekimi

“Oğulsuz **koymuşlardı** ak saçlı anaları.” 21/9

“**Tedirgin etmişlerdi** bizim havaları.” 22/3

3.2.3. Geniş Zaman (Şimdiki Zaman) Çekimi

Bu kip geniş zaman ekiyle kurulmasına rağmen şimdiki zaman anlamı da vermektedir. Bu kip er- yardımcı fiili ile -ür ekinin kaynaşmasından oluşmuştur. Kaynaşma Eski Türkçe döneminde gerçekleşmiştir. Erür kaynaşmış biçiminden sonra Eski Türkçe döneminde men, sen, ol gibi şahıs zamirleri getirilerek anlam tamamlanmış olmaktadır. Batı Türkçesine geçerken erür biçimi kaybolmuş ve ekleşmiş şekiller hâkim olmuştur. Daha sonra şahıs zamirleri de şahıs eklerine çevrilmiştir. Böylece Türkiye Türkçesindeki birinci ve ikinci teklik ve çokluk kişi ekleri oluşmuştur.

Üçüncü teklik ve çokluk çekimleri bunlardan farklı bir oluşum gösterir. Üçüncü kişide er- fiilinden değil de Eski Türkçedeki tur- yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden tur-ur>dur-ur>-Dir/-DUr değişimine uğrayarak oluşmuştur. Üçüncü çokluk kişide aynı eke bir de -lAr çokluk eki eklenir (Korkmaz, 2003a, s. 703).

Ek-fiilin geniş zamanında ekleşme geniş zaman üzerinden olduğu ve ekler geniş zaman çekiminin artıkları olarak kaldığı için bu kip genellikle geniş zaman olarak adlandırılmaktadır. Bu kipi, ismin fiil halinde şimdiki zamanda ortaya çıktığı, çıkmaya devam ettiği ve ismin şimdiki zamanda olmakta bulunduğunu bildirdiği için şimdiki zaman olarak da adlandırılır (Vural ve Böler, 2011, s. 258).

i- ek-fiilinin kip ve şahıs ekleriyle kaynaşmasından oluşmuş geniş zaman çekiminde kullanılan ekler şunlardır: (Korkmaz, 2003a, s. 703).

Teklik

1. Şahıs: -Im, -Um

2. Şahıs: -sIn, -sUn

3. Şahıs: -Dİr, DUr

Çokluk

1. Şahıs: -Iz, -Uz

2. Şahıs: -sInIz, sUnUz

3. Şahıs: DİrlAr, DUrlAr

Bu eklerin teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahısları birinci tipteki şahıs ekleri ile aynıdır. Demek ki isim fiilinin geniş zaman kipi ekleşirken fiil kökü ile şekil ve zaman eki düşmüş, geriye şahıs ekleri kalmıştır. Fakat bu şahıs ekleri düşen kök, şekil ve zaman ekinin anlam ve fonksiyonunu üzerine almışlar, böylece yapı bakımından aynı kalarak görev bakımından asıl şahıs eklerinden farklı bir özellik kazanmışlardır (Ergin, 2000, s. 315).

Ek-fiilin geniş zamana göre çekimi metinde şu örneklerdeki gibi yapılır:

1.Teklik Kişi Çekimi

“Dört mevsimde **derbederim**. / yazım garip (tir), kışım garip (tir)” 97/11

“Ben: Bensiz duygunun **ilk savaşıym**.” 49/16

2.Teklik Kişi Çekimi

“**Hakim-i Mutlaksın**, haktır kararın.” 52/3

“Sen, mavi **denizsin** size bürünmüş.” 50/7

3.Teklik Kişi Çekimi

“Sultandağı benek benek **kar (dır)** şimdi.” 79/4

“Yolları **toz (dur)**, **çamur (dur)**, evleri **kerpiç (tir)**” 85/15

“**Eşsiz bir diyardır** güney illeri.” 92/24

“Ellerimiz **tokmaktadır** Hasan’ım.” 108/20

“Denizin **huyudur**, artar eksilmez.” 184/20

- Ek-fiilin geniş zaman çekiminde çoğu zaman üçüncü kişi eki kullanılmaz. “Vur Emri” adlı şiir kitabında Karakoç da bu ekleri çoğu zaman kullanmamıştır.

“Yangın **var(dır)** / Alev sardı âlemi, uyanmayın daha siz.” 19/1

“Beşikler **besmelesiz(dır)**, mezarlar **Fatiha’sız(dır)**” 19/4

“Kör müyüz, sağır mıyız; Rahmet-i Rahman mı **yok(tur)**?” 19/14

“Namus **için(dır)** diyor, en kutsal ölmek.” 20/16

“Sene bin yetmiş bir, bir Cuma **günü(dür)**.” 24/18

“İhmaller, korkular derde **deva mı(dır)**?” 24/23

1.Çokluk Kişi Çekimi

“Halktan yana **devrimciyiz**, dediler.” 105/6

“Diyorduk ki: Hürriyet **biz (iz)**, vatan **biz (iz)**.” 30/18

“**Dertliyiz**, kimseye açamaz olduk.” 106/12

“**Türk’üz, Müslüman’ız**; ötesi ne ki.../ Bu soy da bakidir, bu din de baki.”

282/1

“Sen, ben ona göre yağlı bir **azık (ız)**” 137/10

“Ve hâlâ azimli, kararlı **mıyız?** / Kârlı **mıyız** yoksa zararlı **mıyız?**” 125/9

2.Çokluk Kişi Çekim

Bu çekime uygun örnek bulunamamıştır.

3.Çokluk Kişi Çekimi

“**Fetvacıdırlar** huzurda. / Hep korkutur öcü gibi. / Bir sağa bir sola çatar.”

246/16

3.2.4. Şart Çekimi

Ek-fiilin şart kipi çekimi yapılırken i- fiiline şart kip eki -sA eklenir. Daha sonra iyelik kökenli şahıs ekleri de getirilerek çekim gerçekleştirilir. Şart çekimi de diğer kipler gibi yapılır. Ekleri şu şekilde oluşur:

Teklik

1. Şahıs: i-se-m > -sA-m

2. Şahıs: i- se -n > -sA-n

3. Şahıs: i- se > -sA

Çokluk

1. Şahıs: i- se -k > -sA-k

2. Şahıs: i- se -niz > -sA-nIz

3. Şahıs: i- se -ler > -sA-lAr

İsmlere getirilen ek-fiilin bu kipi, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman şekillerinde olduğu gibi birleşik de ayrı da bulunabilir. Ancak daha çok birleşik şekli tercih edilmektedir. Düzgün ise/düzgünse, hasta ise/hastaysa, var ise/varsın, ben isem/bensem, hazır iseniz/hazırsanız, nerede ise/neredeyseniz gibi.

Ek-fiilin şart kipine göre çekimi metinde şu şekilde yapılır:

1. Teklik Kişi Çekimi

“Gidip de **gelmezsem** ağlama sakın!” 37/7

2. Teklik Kişi Çekimi

“Eğer **diyeceksen** bana ne, öl git / Oğlumun bir oğlu oldu hakim beğ.” 272/11

“**Yapacaksan** eğer bana yardımı / Öldür, kurtar, ilaç verme boşuna.” 73/19

3. Teklik Kişi Çekimi

“**Ne olduysa** bize oldu, olanlar.” 144/2

“Mecnunlar Mevla'yı **bulursa** canda / El olur Leylalar ela gözlü yâr.” 47/3

“Ne **diyorsa** İslam dini / Uyacağız suç olsa da.” 26/1

“Gök **yamansa** kapatmaz sizdeki yırtıkları.” 211/1

“Soyguncu, vurguncu kim **varsa** burada / sıvadı kolları, sosyalist oldu.” 209/7

“Söylemek **lazımsa** misal edilip / Bir tuhaf hâl oldu bir hâl edilip.” 169/17

“Bir de, her gecenin sabahı **varsa** / Ben de seni seviyorum, darılma.” 48/3

“**Yoksa** yol gösterecek Hazret-i Kur’an mı yok?” 19/15

1.Çokluk Kişi Çekimi

“Ne **dediysek**, kötüsüne yordular.” 106/10

“**Ölürsek** ölümüz, Mevlâ’ya gider.” 39/8

“**Karşı duramazsak** bizdedir hata.” 112/6

“Tarihi **edersek kayıp** / Akıbetimiz tez gelir.” 114/15

“Biz bizi **bilmezsek** olur çok yazık.” 137/11

2.Çokluk Kişi Çekim

Bu başlığa uygun çekim metinde bulunamamıştır.

3.Çokluk Kişi Çekimi

“**Aldatamazlarsa** ‘mürteci, softa’ / Aldananlara da ‘salak’ diyorlar.” 123/19

“**Vermezlerse** alacaksın, tamam mı?” 32/17

3.3. Ek-Fiilde Olumsuzluk

Ek-fiilin olumsuz şekli yapılırken ad ve ad soylu sözcüklerde “değil” sözcüğü kullanılırken fiillerde ise olumsuzluk yapılırken -mA olumsuzluk eki kullanılmaktadır. Ek-fiillerde olumsuzluk yapılırken -mA olumsuzluk eki kullanılmamaktadır. Ek-fiilin olumsuz biçimi kurulurken değil edatı, ad ve ad soylu kelime ile i- fiili arasına girmektedir. Şahıs ekleri ise yine i- fiilinden sonra gelir.

Olumsuz şekil dört kipte de aynı şekilde “değil” sözcüğü ile yapılır. Olumsuz çekimlerde de i- fiili eriyip düşebilir: pişman değil i-di-m / pişman değil-dim.

Ek-fiilin olumsuz şekillerinde de olumlu şekillerinde olduğu gibi geniş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanda zamir kökenli şahıs ekleri, görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde ise iyelik kökenli şahıs ekleri getirilir. Yukarıda da belirtildiği üzere geniş

zamanın üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekiminde -Dİr/-DUr ve -DİrlAr/-DUrlAr ekleri getirilir. Bazen bu eklerin eklenmediği de görülür (Korkmaz, 2003a, s. 716).

- “Yiğide **ar değil (dir)** bahtın kazası.” 32/4
 “Sen: Ben’sin, gel gör ki ben **sen değilim.**” 50/17
 “Belletti. Meğerki **öyle değilmiş** beklemek.” 91/18
 “Boynuzlusun; ama **değilsin boğa.**” 153/13
 “Yurttaş susuyorsa, **korkak değil (dir)** ki.” 174/21
 “Şükran **küfre değil** nimete gerek (tir).” 234/5
 “**Böyle değil imiş** önce / Birleşip bozmuşlar bence.” 263/9
 “**Bir değil (dir), beş değil(dir)** yara Tohdur Beğ.” 270/24
 “Odun kim (dir)? Adam kim (dir)? **Belli değil** ki.” 143/19

3.4. Ek-Fiilde Soru

Ek-fiilin soru şekli yapılırken -mI/-mU soru eki kullanılır. Bu soru eki şart kipi çekimi dışında isim ile ek-fiil arasına girer. Şart çekiminde ise şart eki ve şahıs ekinden sonra gelir. Deli misin?, Aç mıdır?, Borçlu musunuz?, Şişman mıymış?, Farklı mıydılar?, Canlılar mıydı?, Yanlışsam mı?, Biliyorsa mı?, Evli misiniz?, Gelen o mu?, Giden o mudur?, Doğru muydun?, Burada mıymış? örnekleri gibi.

Kim?, ne?, nasıl? gibi soru zamirleri ve zarfları ile kullanılan i- ek-fiilinde soru kelimeleri i- ek-fiilinden önce gelir. Bu vatan kim-in?, Sen arkadaşımın nesi’sin? Sizin dediğiniz kim-lerdir? (Korkmaz, 2003a, s. 721).

- “Bir yol göster, **haksız mıyım haklı mı?**” 45/19
 “**Kör müyüz, sağır mıyız;** Rahmet-i Rahman mı yok?” 19/14
 “**Kimin nesisin, adın ne (dir)?** / Unutmuşum.” 67/4
 “Hep **sen değil misin** gülen, boynuzlu?” 154/8
 “Dedim: **Sarhoş musun?** Dedi ki yok yok.” 149/2
 “Zamanınız mı yok, **ölü müsünüz?**” 170/2
 “**Yazı mıdır? Kaza mıdır? Ceza mı?** / Cümle şelek garibanın sırtında” 176/1
 “Odun **kim (dir)? Adam kim (dir)?** Belli değil ki.” 143/19
 “Bilmezsın ovalar **nasıldır** bizde.” 85/5
 “Katı felek erkekliğin **bu muydu?**” 213/6

“Yaylalar dermiş ki: Töremiz **nerde (dir)?**” 12/7

3.5. Ek-Fiilde Olumsuz Soru

Ek-fiilin olumsuz soru şekli değil edatından sonra -mI/-mU soru ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Bu tarz yapılırken soru eki, “değil” edatı ile ek-fiilin arasına girer. Ancak bu dizilim şart kipi çekimi için geçerli değildir. Şart çekiminde soru eki ek-fiilden de sonra, en sona getirilir. Şart kipinin olumsuz soru biçimi sık kullanılan bir kalıp değildir.

“Hep sen **değil misin** gülen, boynuzlu?” 154/8

“Suç **değil mi** (dir) gardaş?” 237/6

“Saç **değil mi** (dir) gardaş?” 238/14

“Baç **değil mi** (dir) gardaş?” 239/9

“Geç **değil mi** (dir) gardaş?” 239/14

4. Ad-Fiil, Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiil

Ad-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller cümlede yan yargı oluşturdukları için, tek cümlede birden fazla duygu ve düşünceyi anlatma imkânı sunar. Fiil kök veya gövdelerine belirli yapım eklerinin getirilmesiyle oluşturulur. Fiillerden türetilen bu türemişler, bir eylemin adı olarak isim-fiil yani bir fiilin ismi; bir ismi nitelediklerinde sıfat-fiil; fiillerin geçici zarf görevinde kullanılmalarını sağladıklarında da zarf-fiil adını alır.

Ediskun, bir eylem adı oldukları için isim; bir ismi niteledikleri için sıfat; iki cümlecığı bağladıkları için bağlaç olan; özne, nesne, tümleç aldıkları için de cümlede yüklem görevinde bulunan kelimeler olarak toplu bir tanım yapar (Ediskun, 1999, s. 283).

Gencan bu yapıların Türk diline geniş bir anlatım değeri ve kolaylığı kazandırdığı görüşündedir. Bunların kurduğu önerme ile birlikte, türlü yönlerden, temel önermenin tümleyicisi olacağını belirtir. Böylelikle de birkaç duyguyu, birkaç isteği, birkaç düşünceyi ya da bunların her çeşidinden bir ikisini bir tümce içinde anlatma kolaylığı elde edileceği görüşündedir (Gencan, 1971, s. 311).

Bayraktar, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerini sınıflandırırken Türk dilinde dört çeşit yapım eki olduğunu (fiilden isim, fiilden fiil, isimden fiil ve isimden isim) belirtir. Bu dört tip ekten yapı itibariyle en çok fiilden isim yapım eklerine yakın olan; ancak hareket ve zaman bakımından diğer fiilden isim yapım eklerinden farklılık gösteren bu eklerin belki de beşinci bir tip yapım eki olarak incelenmesi gerektiği görüşündedir (Bayraktar, 2000, s. 1).

Topaloğlu, bu yapıları fiilden türetilen; ancak çekime girmeyip yalnız olumsuz yapılabilen fiil ismi, isim-fiil ve zarf-fiil olarak tanımlar. Burada sıfat-fiil yerine isim-fiil demesi dikkat çekicidir (Topaloğlu, 1989, s. 72). Eraslan da benzer bir yaklaşımla, sıfat-fiil adlandırmasını kabul etmez. Sıfat-fiilleri, isim-fiillerin sıfat gibi kullanılması olarak belirtir (Eraslan, 1999, s. 123).

4.1. Ad-Fiiller

Ad-fiiller fiildeki oluş, kılış ve durumun adıdır. Ad-fiil ekleri, fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilin bir isim gibi kullanılmasını sağlar. Ad-fiil, dil bilgisi kitaplarında fiil ismi, isim-fiil, eylemlilik, eylem ismi, mastar, ad-eylem gibi isimlerle de karşılanmaktadır.

Ad-fiil ekleri; fiillerin bildirdiği iş, oluş ve hareketi geçici ad yapan fiilden isim yapım ekleridir. Bu adlar, geçici olduğundan sözlüklerde yer almazlar. Bu eklerin bu denli özel olmasının nedeni, tüm fiillere eklenerek onları isim yapması ve diğer yapım eklerine göre kullanım sahasının daha geniş olmasıdır (Kılıç, 2022, s. 69).

Fiil kök veya gövdelerine -mA, -mAk ve -Iş/-Uş eklerinin getirilmesiyle oluşturulur. Ad-fiiller; fiildeki oluş, kılış ve durumun adıdır. Ad-fiil ekleri fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilin bir isim gibi kullanılmasını sağlar. Her üç ekle de kurulan ad-fiiller kalıplaşmış ad oluşturabilir. (ekmek, çakmak, ilmek, ırmak, oymak; inme, dolama, kazma, dolma, sürme, uçurtma, danışma; alış, geçiş, uçuş, görüş, kurtuluş gibi)

Ad-fiiller, zaman ve hareket gibi fiilin iki esas ifadesini taşımaktadırlar. Zaman ifadesi onları çekimli fiillere, hareket ifadesi de onları zarf-fiillere yaklaştırır. Bu sebeple bazı ad-fiiller nihaî fiil, bazıları da bulunma veya eşitlik hali ile zarf-fiil olarak kullanılmaktadır. Ad-fiillerin sıfat olarak görev yapmaları, onların çeşitli fonksiyonlarından biridir. Kullanılışları, yani hâl, iyelik ve çokluk eki almaları, edatlara bağlanmaları düşünülürse, kelime çeşidi bakımından isim oldukları kolayca anlaşılır. Ad-fiiller, nesnelere geçici hareket vasıfları ile karşılayan vasıf isimleri oldukları için, kelime çeşidi olarak sıfat sayılabilir. Bunlara sıfat-fiil denilmesinin sebebi de budur (Eraslan, 1980, s. 5).

-mAk ekinin temel işlevi fiilleri adlandırmaktır. Kendinden önceki isimlerle birleşerek birleşik ad-fiil oluşturabilir. (ders vermek, derin düşünmek gibi). Bazı fiillerden önce gelerek birleşik fiiller oluşturabilir. (öpmek iste-, satmak iste-, söylemek iste-; zonklamaya başla-, akmaya başla-; seyretmekten hoşlan-, gülmekten vazgeç-gibi). Bazen şimdiki zaman eki “-yor” görevi ile kullanılabilir. (geliyorum/ gelmekteyim, yatıyordu/ yatmaktaydı gibi). Edatlarla da öbek kurarlar. (düşmemek için, çalışmaktan dolayı, sallanmak üzere gibi) (Korkmaz, 2003a, s. 864-882).

-mA ekinin ise temel görevi fiilin gösterdiği işin adı olmaktır. Bunlara kılış adı da denir. -mA eki ile oluşturulmuş bir ad-fiil -mAk eki gibi isim çekim eklerini alabilir, öge ve tamlama (isim ve sıfat tamlaması) kurabilir, yapım ekleri alarak farklı anlam ilişkileri oluşturabilir. Başka sözcüklerle birleşerek birleşik sözcük olabilir. Edat grubu kurabilir. Kısaca adın yüklenebileceği her işlevi yüklenebilir (Korkmaz, 2003a, s. 882-899).

Ad-fiil eklerinden olan -(y)Iş / -(y)Uş eki de fiilleri ad kalıbına sokan bir ektir. İş-kılışın tarzını gösteren ad yaparlar. Fiil kök ve gövdelerini “tarz gösterme” işlevi ile birer ad kalıbına sokarlar. Hemen hemen bütün fiillere gelebilir. (bak-ış, atıl-ış, açıl-ış, gizlen-ış, gül-üş, dur-uş, kucakla-y-ış gibi). Bu ad-fiil ekini işteşlik eki ile karıştırmamak gerekir. İşteşlik kalıbındaki fiillerden kılış ad-fiilleri oluşturmak üzere genellikle -Iş/-Uş yerine -mA eki tercih edilir. (bağdaş-/bağdaşış > bağdaşma, barış-/barışış > barışma, konuş-/konuşuş > konuşma gibi). Bu ek bazı Arapça ve Farsçadan dilimize giren kelimelerin Türkçeleştirilmesine yardımcı olmuştur. (icat/buluş, intibah/uyanış, keşîde/çekiliş, maruzat/sunuş, sulh/barış gibi). Bu ekle kurulan ad-fiiller

taamlamalarda da görev alabilir. İsnat grupları oluşturabilir. (bakışı keskin, okuyuşu güzel, görünüşü sakın gibi) (Korkmaz, 2003a, s. 899-909).

4.1.1. -mAk

İşlek olarak eskiden beri kullanılan bir fiilden isim yapma ekidir. Fiillerin bildirdiği hareket isimlerini yapar. Basit, türemiş ve birleşik fiillere getirilebilir. Bir de günümüzde ölçünlü dilde -mAk ekinden sonra iyelik eki getirilemez.

Bu fiil isimlerine öteden beri masdar denir. Bu şekiller, fiillerden -mAk eki ile yapılmış isimlerden başka bir şey değildir. Onun için mastar denmesine gerek yoktur. -mAk ekinin sonundaki -k sesinin yumuşamasıyla -mAk'li isimler çekim esnasında birçok defa -mA'lı isimlerle karıştırılmaktadır. -mAk'lı şeklin hareket ifade ettiği unutulmamalıdır (Ergin, 2000, s.185-186).

“**Sataşmak** isterse herhangi gâvur / Vur! Allah aşkına vur!” 18/10

“**Sormak** suç olmasın yani, aklında mı?” 65/24

“Mülkte hâkikati **aramak** boşa.” 111/15

“**Çoğalmak** isterken azalır tek tek.” 230/1

“Oğlanlar var, **ayırmaq** zor kadından.” 276/14

“Haddinden çok **açılmak** soysuzun modasıdır.” 226/20

“Yağlı leşe **konmak** kartalın kârı.” 140/2

“**Ödemekten** korkuyorsun borcunu.” 130/14

“**Af dilemek** için ağlayarak / Sana geliyorum sana / Ya Hâk!

“**Hesap vermek** ayrı ayrı / Çok zorbayı eder sayrı.” 198/9

- Bu ekle, bazı kalıcı isimler yapılır. Ancak bu örnekler metinde oldukça kısıtlıdır.

“Yaşamak uğrunda **ekmek** kaygusu / Dizlerinde derman koymaz Mehmed'im.”

31/3

“Gözler **çakmak çakmak** (idi), benzi sapsarı (idi).” 147/6

“Uzattı **çakmağı** ve sigarayı / Say dedi, yutkundu, eğdi başını.” 147/15

4.1.2. -mA

Bu ek de işlek bir fiilden isim yapım ekidir. Bu yapım eki ile kurulan kelime daha çok iş bildirir. Hareket ifadesi bildirmez. Diğer ad-fiil eklerine göre kullanım sahası daha geniştir. Bu ekle kurulan sözcükler, isim işletme eklerini almaya -mAk ekinden daha elverişlidir.

-mA fiilden isim yapma eki, -mAk ekine göre kalıcı isim yapmaya daha elverişlidir. -mA fiilden isim yapan bu eki alan kelimeler başka bir ismin sıfatı olarak da kullanılabilir (Ergin, 2000, s.186).

“UFAK'ın İRİ'ye **karşı çıkması** / Yaralar, yaralar; öldürür beni.” 29/3

“Karagözlüm, **kavuşmayı** beklerken / Ayrılığın vakti geldi, duydun mu?” 51/2

“**Ayrılmamaya** bin yemin / Ettim, sana geliyorum.” 54/7

“**Doğrulmamız** çetin iştir bir daha.” 108/15

“İflas topu **atmasından** ne haber?” 133/12

“Uzun **yaşamayı** saymadım sanat.” 159/9

“Dört yanı sardı domuzlar / **Kokmaya başladı** tuzlar.” 177/6

“**Anlatmaya** kâğıt yetmez / Bizde bu sanat bedâvâ.” 249/15

“Ananın oğula **hasret çekmesi** / Yaralar, yaralar; öldürür beni.” 29/15

“Zor şeydir bir gönlü üçe **bölmesi**.” 44/8

“Gelse bile **kükremenin** sırası / Doğru sözlü erkek ozan kalmamış.” 166/3

“**El öpmeyi** bilmez, kemik yalamaz.” 176/17

“**Uluması** geçti itin.” 247/14

- Bu ekle de bazı kalıcı isimler yapılır. Ancak metinde bu örnekler de kısıtlıdır.

“Toprakta bereket olur mu? Olmaz / **Kazma** dinsiz, kürek deli, çapa cılk.” 224/20

- -mA fiilden isim yapma eki, olumsuzluk eki ile karıştırılmamalıdır.

“**Söyleme**; serçeler gider, duyurur.” 36/23

“Ayrılıktan **zor belleme** ölümü / Görmeyince sezilmiyor Mihriban.” 60/3

4.1.3. -İş, -Uş

Fiilden isim yapım eki olan bu ek de hareket ve iş adları oluşturmaktadır. Bu eklerle oluşturulan adlar, iş ve nesne bildirir. Ancak “Vur Emri” adlı eserde bu ekle yapılan isim çok azdır. Şair daha çok -mA ve -mAk’lı şekilleri tercih etmiştir.

Eski Türkçede ek -ş şeklinde idi. Bunu Batı Türkçesinde o devirden kalma bazı isimlerin bünyesinde görürüz. Tanı-ş örneği gibi. Bu ekle yapılan fiil isimleri klişeleşerek iş ismi dışında nesne ismi olmaya -mA’lı isimlerden daha elverişlidir (Ergin, 2000, s.186).

“**Bu akışı** durdurmak gayri kimin haddine?” 34/5

“Sürdü senelerce hep bu **aldatış**.” 78/3

- Bu ek de -mA eki gibi kalıcı isimler yapar. Metinde bu ekin örneği de sınırlı sayıdadır.

“Yama yama kalbimdeki yaralar / Sıra sıra **dikişinde** sen varsın.” 43/17

“**Yalvarış** / Ya Rab, bu hasrete can dayanmıyor.” 57/1

“**Bakışları** çifte favül bal gibi.” 45/6

4.2. Sıfat- Fiiller

Fiil kök ve gövdelerine sıfat-fiil eklerinin getirilmesiyle meydana gelen türemiş sözcüğün sıfat göreviyle kullanılmasıyla oluşur. Sıfat-fiiller, bir yönüyle isim bir yönüyle fiil özelliği gösterir. Yapılarında hareket ve zaman anlamı taşıdıkları için fiile yakın bir konumu vardır. Sıfat görevinde kullanılan isimlerdir.

Sıfat-fiil ekleri bir taraftan zaman ve hareket, diğer taraftan isim yapma işlevleriyle işletme eki ile yapım eki arasında bir yer tutarlar ve fiilden isim yapma eklerine daha çok yaklaşırlar. Asıl işlevleri geçici hareket isimleri yapmaktır. Fakat gerektiğinde hem yapım eki gibi kalıcı isimler yapabilmekte hem de arkasına şahıs ekleri alarak fiil çekimini kuran şekil ve zaman eki durumuna geçebilmektedirler (Vural ve Böler, 2011, s. 279).

Ergin ise, partişipler başlığı ile sıfat-fiilleri, “Partişipler, nesnelere hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Partişiplerin asıl isimlerden farkı, nesneyi

hareketine göre adlandırması, onu asıl varlığı ile şu veya bu kalıcı vasfı ile değil, hareketi ile ifade etmesidir. Yani partisip; hareket halinde bulunan nesnelere için kullanılan, hareket halindeki nesneyi ifade eden kelimelerdir. Fiil kök veya gövdeleri bu şekillere girerek nesnelere hareketleri ile ifade ederler. Onun için partisiplere fiillerin isim şekilleri, kısaca isim-fiil diyebiliriz.” şeklinde açıklar (Ergin, 2000, s. 333).

Ergin eserinde isim-fiillerden fiil ismi olarak bahseder. Sıfat-fiillere ise isim-fiiller ve onları partisip başlığı altında inceler. Bir de gerundium başlığı ile zarf-fiillere yer verir. Hatta isim-fiillere hiç yer vermez. Partisip ve gerundium olarak iki farklı başlıkta inceler. Sadece isim-fiil eklerini yapım ekleri başlığı altında fiilden isim yapma ekleri olarak inceler.

Hacıeminoğlu, sıfat-fiilleri, isim-fiiller başlığı altında ele alır. Sıfat-fiillerin zaman anlamına sahip olmaları açısından, isim-fiillerden farklı olduğunu söyler (Hacıeminoğlu,1991, s. 163).

Türk dillerinde geniş kullanım alanına sahip olan sıfat-fiiller, bir sıfat gibi ismin önüne gelerek onu niteler, sıfat tamlaması kurar ve isim hâl ekleri alabilirler. Sıfat-fiillerin nitelediği isimler düşer, yazılmazsa sıfatlarda görülen isimleşme olayı yaşanır. Kısaca, sıfat-fiiller cümlede bir sıfatın alabileceği her eki alır; sıfatın yapabileceği her görevi yerine getirebilir (Yazıcı, 2018, s. 12).

Sıfat-fiiller aldıkları ekler yardımıyla bir zaman belirtirler. Bu yönüyle fiile yakın durumdadırlar. Hatta Banguoğlu, geniş zaman yerine, şimdiki zaman sıfat-fiilleri demeyi tercih eder (Banguoğlu, 1974, s. 422).

Sıfat-fiiller, birleşik cümlelerde yan yargının yüklemi olabilir. Edatlarla öbekleşerek zarf görevinde bulunabilir. Hâl ekleri yardımıyla sıfat-fiil ekleri, zarf-fiil eki de olabilir.

Bilgegil, sıfat-fiilleri eylem kavramı taşıdıkları halde, çekilme kabiliyetinden mahrum olan, yan cümleciklerde yüklem görevi alabilen niteleyici kelimeler olarak tanımlar (Bilgegil,1984, s. 197).

Eraslan, isim-fiil adını verdiği sıfat-fiiller için Ergin'in yaptığı tanım ve açıklamalar doğrultusunda aynı görüşte olduğunu belirtir. Eraslan'a göre isim-fiiller, nesnelere geçici hareket özellikleri ile karşılayan isimler oldukları için sözcük çeşidi olarak sıfat sayılabilir. İsim-fiillerin geniş ölçüde sıfat gibi kullanıldığını söyler ve bunların bazı meslektaşları tarafından sıfat-fiil olarak kabul edildiğini belirtir. Eraslan, sıfat-fiil terimini hiç kullanmaz (Eraslan, 1980, s. 3).

Sıfat-fiiller; geçmiş zaman, gelecek zaman ve geniş zaman bildirenler olmak üzere üçe ayrılır.

4.2.1. Geçmiş Zaman Bildiren Sıfat-Fiiller

4.2.1.1. -DİK / -DUK

İşlek bir sıfat-fiil ekidir. Geçmiş zaman ifade eder. Bu ek, iyilik eki olarak kullanılır. İyilik eki almadan kullanımı azdır.

İyelik ekleriyle adeta kaynaşmış gibi kullanılan bu ek, şekil ve zaman eki durumuna geçmeyen bir sıfat-fiil ekidir. Eskiden bu ekin sadece -dUk şekli vardı. Vokal uyumuna Osmanlıca içinde bağlanmış, diğer şekilleri ancak son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu ek, eşitlik eki olarak sıfat-fiil eki olmaktan çıkar ve zarf-fiil fonksiyonuna bürünür (Ergin, 2000, s.336).

“**Doğmadık güneşin** aydınlığında / Uzarsa gölgeler dost kılığında...” 64/5

“Ne de **bir tanıdık** kapımı çalar.” 100/9

“Umut var **çıkmadık canda.**” 232/18

“Beraberce **diktiğimiz çiçekler** / Açılmadan önce soldu, duydun mu?” 51/4

“Yığın yığın obur mide / **Yedikleri** bal, yağ, pide.” 116/6

“**Yoksulun yaktığı çalı** cennetlik (tir).” 155/4

“**Toprak attığımız kürek** tiksindir.” 276/12

“Millî iradeymiş **tuttuğu âsâ.**” 243/2

“**Korktuğu nizamı** getir başına.” 254/9

“Sümbül **topladığım dağlar** / Kuzu **güttüğüm tarlalar...**”68/19

“Hasret uykusundan uyandır beni / Yıldızlar uykuya **yattığı zaman.**” 99/15

4.2.1.2. -mİş / -mUş

İşlek bir sıfat-fiil eki olan ek, geçmiş zaman ifade eder. İsimlerin önüne gelerek onların özelliklerini bildirir. Öğrenilen geçmiş zaman ekiyle karıştırılmamalıdır.

Bu ekin eskiden sadece düz şekilleri vardı. Vokal uyumuna son devirlerde bağlanmıştır. Yalnız geçmiş zaman bildirip öğrenilen geçmiş zaman ifadesi taşımaz (Ergin, 2000, s.335).

“**Açılmış çığırdan** dosta gidemem.” 25/1

“Yenilir mi **inanmışın imanı**?” 32/10

“**Şaşırmış yolcuya** yol gösterecek / Hâkikat nuruna âşıksın gönül.” 95/7

“Bir zinde soytarı haklandı diye / **Satılmış oğlanlar** saralandı ha!” 141/21

“**Satılmışın ağzı** torbalar gibi / Büzülecek; büzeceğim, hele dur!” 281/11

“Zarf üstünde **mühürlenmiş pul** gibi / Bu canı Türklüğe adadım anne.” 37/15

“Şakşakçılar **harp görmemiş gazidir.**” 188/23

“Daha **dillenmemiş bebek** tiksindir.” 276/2

“Ben: **Suyu kurumuş sevgi pınarı**... / Ben: Toprak bekçisi, mezar taşıyım.” 49/3

“Doymayan domuzun sadık kulları / **Kudurmuş ayıya** kiralandı ha!” 141/9

“Bu kundak **görölmüş kundak** değil ki.” 174/9

- Bu ekle kurulan sıfat-fiillerden bir kısmı, zamanla bağlı buldukları addan ayrılarak, kendilerindeki işlek hareket ve zaman bildirme özelliklerini de yitirerek kalıplaşmış kalıcı sıfat ve adlara dönüşmüşlerdir (Korkmaz, 2003, s. 938).

“**Geçmiş**i unuttun, geleceğin hiç / Bir koca duvarı yıkar bir kerpiç.” 130/21

4.2.2. Gelecek Zaman Bildiren Sıfat-Fiiller

4.2.2.1. -AcAk

İşlek bir sıfat-fiil eki olarak kullanım sahasına çıkan ek, gelecek zaman ifade eder. Bu ekin üzerine bazen iyelik eki de getirilir.

Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında ortaya çıkmış olan bu ek de aynı zamanda şekil ve zaman eki durumuna geçen sıfat-fiil eklerindedir (Ergin, 2000, s.336).

Her türlü fiil kök ve gövdelerine gelebilen -AcAk eki, gerçekleşmesi gelecek zamana yönelmiş geçici sıfatlar ve geçici hareket adları kurar. Ekin geçici sıfat ve adlar oluşturma görevi çok işlek ve yaygındır (Korkmaz, 2003, s. 966).

- Bu sıfat-fiil ekleriyle türetilen kelimeler bazen sıfat-fiil özelliğini kaybederek kalıcı isim de oluşturabilir.

“**Yazacak** dertler çok ama hele dursun.” 63/4

“**Ağlanacak** yerde gülüşüyoruz.” 118/18

“**Dayanacak** bir yetkili dayım yok.” 178/11

“**Yolunacak** kaz belleme Mebus Beğ.” 274/20

“Sağ olup **gelecek yıla** çıkanlar / Geri gelse derler bildir bu zaman.” 93/19

“**Gelecek** mektuba kalsın gerisi.” 136/6

“Bu aş **yenecek** aş değil.” 138/17

“**Denecek** çok söz var, denilmez gardaş.” 224/14

4.2.2.2. -AsI

Gelecek zaman ifadesi taşıyan bir sıfat-fiil ekidir. Çok işlek bir ek değildir.

Eski Anadolu Türkçesinde bazen şekil ve zaman eki durumuna da geçmiştir. Eskiden -gAsI şeklinde olan bu ekin, -gA gelecek zaman sıfat-fiil eki ile -sI iyelik ekinin birleşmesinden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Ergin, 2000, s.337).

“Şu bizim kılavuz **oldum olası** / Kör, kör amma gardaş, anlayan hani?” 137/2

4.2.3. Geniş Zaman Bildiren Sıfat Fiiller

4.2.3.1. -An

Çok işlek bir sıfat-fiil ekidir. Geniş zaman ifade eder. Şekil ve zaman eki olarak kullanılmayan, sadece sıfat-fiil eki olarak kullanılan bir ektir.

Eski Türkçede -gAn şeklinde olan ek, Azeri sahasında arkasına bulunma hâli eki getirilerek zarf-fiil durumuna geçer (Ergin, 2000, s.334).

“Esen yele, yağan kara / Yağmur yüklü bulutlara / Hâk yol İslam yazacağız.”

15/7

“**Filizlenen manalar** arz’a destur diyecek.” 34/2

“Düş gördüm, **sevenler** aldatmıyordu.” 78/9

“**Özlenen yaylaya** göçemez olduk.” 106/16

“**Sallanan ağaçlar** hülyaya dalar.” 82/6

“Bitti, doğduğum gün **başlayan savaş**.” 100/16

“**Yiğit olan** bulamazsa harcı / ömrü bir şey olmaz şelekten gayri.” 130/15

“Zor, zor amma gardaş, **anlayan** hani?” 137/9

“Sokaktan devlete **sataşan sürü** / Bilmiyor; bilemez tutsağı, hürü.” 281/13

“Ne yapsan bir daha çıkmaz dallara / **Dökülen ayvalar** ela gözlü yâr.” 47/16

“Tel çekmişim **giden ayın** üçüne / Cevap gelmez korku düştü içime.” 75/5

“**Çalınan havadan** ödümüz koptu.” 214/2

“Yeter ocaklara **dikilen incir** / Her nereye baksam yüreğim sancır.” 281/5

4.2.3.2. -mAz

İşlek bir sıfat-fiil ekidir. -r, -ar, -Ir/-Ur sıfat-fiil eklerinin olumsuz biçimi olan bu ek, olumsuzluk bildiren geniş zaman sıfat-fiili yapar.

Olumsuz geniş zaman sıfat-fiili yapılırken -An da kullanılır. -mAz eki aslında -mA olumsuzluk eki ile -z sıfat-fiil veya isim yapma ekinin birleşmesinden ortaya çıkmıştır. Bu ek şekil ve zaman eki olarak da kullanılır (Ergin, 2000, s.334).

“Ben: Düşüvermişim **bitmez bir düşe**.” 49/14

“**Çekilmez bir şelek** vurdun arkama.” 57/10

“**Çekilmez dert** olur gurbet akşamı.” 82/12

“Uyuşukluk, **şifa bulmaz illettir**.” 33/1

“**Utanmaz suratlar** gülüyor gene.” 143/9

4.2.3.3. -IcI, / -UcU

Yukarıdaki sıfat-fiil eklerinin dışında Korkmaz bir de -IcI, / -UcU ekine yer verir. Bu ekin -gUçI yapısından geldiğini belirtir. Hemen hemen her fiile gelebilecek

işleklikte olduğunu vurgular. bayıltıcı koku, yatıştırıcı bir ses, yapıcı konuşma, itici davranış gibi (Korkmaz, 2003a, s. 963-964). Metindeki örnekleri de şu şekildedir.

“**Sürücüler** yolda korsa / Bineklerde suç ararız.” 116/15

“**Alıcı** kuş gibi çöktü sineme / Kolum kalkmaz, gücüm yetmez, ne deyim?” 178/4

“En makbul görevi ahlak çiğnemek / **İlerici**, uyar, devrimci tama.” 261/5

4.3. Zarf - Fiiller

Fiil kök ve gövdelerine zarf-fiil ekleri olarak bilinen belirli eklerin getirilmesiyle yapılır. Fiillerden yapılan geçici zarflardır. Yani fiillerin geçici zarf görevinde kullanılmasını sağlar. Fiillerin zamanını ve durumunu belirten sözcüklerdir. Aslında zarf-fiillere fiillerin zarf şekilleri de denebilir. Zarf-fiil yerine kaynaklarda ulaç, bağ-fiil, bağ-eylem, ulaç-fiil, gerundium, ulak, şahıssız kip terimleri de kullanılmıştır.

Türkçe Sözlükte, zarf-fiiller için “Zarf olarak kullanılan fiil soyundan kelime, gerundium.” tanımı verilmektedir (TS, 1998, s. 2499).

Ergin, zarf-fiilleri şöyle açıklar: “Gerundiumlar hareket hali ifade eden fiil şekilleridir. Mânâ bakımından partisiplerden çok farklı olarak isim değil, fiil olan kelimelerdir. İsim gibi kullanılmaz, isim çekim ve işletme eklerini almazlar. Daima çekimsiz kullanılırlar. Bunlar ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket ne de partisipler gibi nesne ifade ederler. Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan soyut bir hareket hali karşılarlar. Hâl ve durum karşılayan kelimelere zarf diyoruz. O halde gerundiumlar fiillerin zarf şekilleridir. Onun için sıfat-fiile isim-fiil dediğimiz gibi, gerundiuma da zarf-fiil diyebiliriz. Gerundiumlar ya tek başlarına zarf şeklinde kullanılırlar (gelerek, alıp, vermeden gibi) veya yardımcı fiillerin önüne gelerek birleşik fiil (alı ver, düşe yaz gibi) yaparlar.” (Ergin, 2000, s. 338).

Bilgegil’e göre ise zarf-fiiller, fiil kök veya gövdesinden teşkil oldukları halde bağlaç niteliği taşıyan, fazla olarak köklerindeki eylem anlamından dolayı yan cümleciklerde yüklem görevi alan kelimeler, bağ-fiillerdir (Bilgegil, 1984, s. 283).

Aksan'a göre de Türkiye Türkçesinde eylemden türeyen; ancak tümce içinde çoğunlukla belirteç görevini yapan sözcüklerdir. Aksan, ulaç adını kullanır (Aksan, 1980, s. 137).

Gabain de zarf-fiiller başlığı altında şu ifadelere yer verir: “Bir de hiçbir zaman çekimli fiil durumunda olmayan diğer fiil şekilleri vardır. Bunlar gerçek isim değildirler, yani ne özne ne de nesnedirler; ne iyelik eki ne de çokluk eki alabilirler. Fonksiyonları, yüklem belirleyicisi, cümle belirleyicisi ve cümle başlatıcılarla aynıdır.” (Gabain, 2000, s. 84). Bu ifadelerden hareketle zarf-fiillerin, ad-fiiller ve sıfat-fiillerden farklı olduğu daha rahat söylenebilir.

Zarf-fiillerin, ad-fiiller gibi ada dönüşme özellikleri yoktur. Bunlar sıfat-fiiller gibi ad çekimi, iyelik ve çokluk ekleriyle genişletilemez. Bazı isim-fiil ve sıfat-fiiller çekim ekleriyle genişletilerek zarf-fiil olarak kullanılabilir. Zarf-fiiller tek tek kullanılabilen gibi yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerde de yer alabilirler (Korkmaz, 2003a, s. 983).

Banguoğlu, zarf-fiilleri, fiilin zarf işlevine girmek üzere aldığı özel şekiller olarak tanımlar. Zarf-fiillerin sıfat-fiiller gibi iyelik eki alanları (vardığımızda, yazmayacağımdan) ve almayanları (oturalı, duracakken) olduğunu söyler. Zarf-fiilleri altı ana anlam bölümüne ayırır: 1. Ulama zarf-fiilleri, 2. Hâl zarf-fiilleri, 3. Karşıtlama zarf-fiilleri, 4. Zaman zarf-fiilleri, 5. Sebep zarf-fiilleri, 6. Karşılaştırma zarf-fiilleri (Banguoğlu, 1974, s. 428).

Hengirmen de ulaç adını verdiği zarf-fiilleri, eylemden türeyen ve belirteç görevi yapan sözcükler olarak tanımlar. Ulaçların kişi kavramı taşımadığını ve olumsuzluk eklerini alabildiğini söyler. Anlam yönünden ise bağlama, durum, sebep, zaman ve kıyaslama ulaçları olarak beş grupta inceler (Hengirmen, 2006, s. 255).

Mastar ve sıfat-fiiller, hâl ekleri alabilir veya edatlarla birlikte kullanılabilirler. Zarf-fiillerde ise -XncAyA, -XncAyA kadar, -AlIdAn, -Alı beri gibi birkaç istisna dışında böyle bir kullanım görülmez. Bu sebepten kimi dilcilerce -ArAktAn (< -ArAk+tAn) gibi kullanımlar yanlış kabul edilmektedir (TOLKUN, 2018, s. 78).

Gemalmaz, “Bir hareket veya oluşu diğer bir hareket veya oluşla belirtmek için kullanılan zarf-fiillerin bir vasıflayıcı olmalarına rağmen kullanılışlarında sıfatlardan,

dolayısıyla isimlerden ayrılığı kolayca görülür. Bunların bir kısmının bu anlamı kazanmaları için yardımcı kelime ve kuruluşlara ihtiyacı vardır.” (Gemalmaz, 1978, s. 339) tespitini yapar.

Zarf-fiil eki olarak gramerlerde birlik sağlanan ekler şunlardır: -(y)A -(y)Alı -(y)ArAk -(y)IncA -(y)Ip -ken -mAdAn (Ergin, Banguoğlu, Korkmaz, Bilgegil, Gencan, Ediskun, Hengirmen vb.). Bu eklerin dışında başka zarf-fiil ekleri de vardır. Ancak diğer eklerde, gramerler arasında görüş ayrılıkları vardır. Bazı gramerler daha çok ek sıralarken bazılarında daha sınırlı ek yer almaktadır. Özellikle Korkmaz, ekler konusunda daha ayrıntılı bir liste yapar.

Korkmaz zarf-fiilleri; gerçek zarf-fiiller, sıfat-fiillere bazı çekim ekleri getirilerek yapılan zarf-fiiller ve yapıca bunların dışında kalan veya zarf-fiil olarak kullanılan şekiller olarak üçe ayırır (Korkmaz, 2003, s.984).

Metinde tespit edilen zarf-fiil ekleri metinde geçen örnekleri şu şekilde sıralanabilir:

4.3.1. -Ip

İşlek bir zarf-fiil ekidir. Bağlı olduğu esas fiilin bildirdiği hareketten az daha önce gerçekleşen hareketi ifade eder. Esas fiille birlikte art arda iki hareketin olduğunu bildirir.

Ek, Eski Türkçede -p şeklindeydi. Batı Türkçesine geçerken önündeki yardımcı ses, eke dâhil zannedilip ek iki sesli olmuştur. Batı Türkçesinin başlarında ekin ünlüsü yuvarlak biçimdedir. Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru ünlüsü daralmıştır. Osmanlıcada bir süre daha yuvarlak şekli devam etmiştir. Osmanlıca içinde vokal uyumuyla ek, -Ip şeklini almıştır (Ergin, 2000, s. 341).

“İşini **birakıp** istikbal için / Ufak’ın iri’ye karşı çıkması / Yaralar, yaralar; öldürür beni.” 29/2

“Benliği benden **çıkarp** / Attım, sana geliyorum.” 54/11

“Yağmur **yağıp** sarı seller aktı mı?” 132/9

“Uzaklara **bakıp** daldı bir süre.” 149/3

“**Çıkartıp** da versen kim olur mâni?” 273/7

“Yok **deyip** de beni perişan etme.” 75/3

“**At belleyip** vurduk eyer / Eşeklere verdik değer.” 138/6

“Söylemek lazımsa **misâl edilip** / Bir tuhaf hâl oldu **bir hâl edilip**.” 169/18

“**Tutup** yemek kastında ki gardaş gardaşını / Bu hâlin hicabından dağlar eğmiş başını.” 19/18

“Camide cemaat **uyup imama** / Rabb’i için secde ettiği zaman...” 99/11

“Kaçarken **vurulup** yere düşenin / Bir leşine, bir de kanına tükür.” 269/3

“**Merhem sürüp** sargı sarma boşuna.” 73/12

“**Düşünüp** boş yere eskitme kafa.” 222/17

4.3.2. -ArAk

Bu ek Batı Türkçesinde sonradan, Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında, Osmanlıcada ortaya çıkmış yeni bir ektir. -A zarf-fiil eki ile -rAk karşılaştırma ve büyütme ekinin birleşmesinden doğduğu söylenebilir. Önceleri -I,-U zarf-fiil ekiyle, sonraları ise -A zarf-fiil ekiyle oluşturulmuştur.

“Bebeklere has bir dille **ağlayarak** / Sana geliyorum sana.” 70/5

“Hasretinden ıpıl ıpıl **yanarak** / Sana geliyorum sana.” 71/4

“Bazen **yürüyerek**, bazen **koşarak** / Sana geliyorum sana.” 70/17

“Sabrın sonu selamettir, **diyerek** / Sabırları dalda çürüttük tek tek.” 105/17

“Fırın yıkıp ekmek çalan itlerin / **Kan emerek** karnı şişen bitlerin...” 209/14

4.3.3. -mAdAn

Olumsuzluk bildiren bir zarf-fiil ekidir. Durum ve zaman zarfı yapılabilen bu zarf-fiil eki de işlek bir ektir.

Eski Türkçede ek -mAdIn şeklindeydi. Bunun yanında -mAtl şekli de kullanılmaktaydı. Daha çok -mAdIn şekli kullanılan ek, Eski Anadolu Türkçesinde de uzun zaman bu şekilde kullanılarak bu dönemin sonlarına doğru günümüzdeki şekli olan -mAdAn biçimine dönmüştür (Ergin, 2000, s. 343).

“Tohumumuz dağ yoluna ekildi / **Gün doğmadan** yaprağımız döküldü.” 30/11

“Hiç kimse **görmeden**, kimse **duymadan** / Dün bir daha doğdum, bir daha öldüm.” 58/7

“Durup **dinlenmeden** akarsa pınar / Her yıl kıştan sonra gelirse bahar...” 48/13

“Ben **öpmeden** önce yanaklarını / Varsın teller, tüller, duvaklar öpsün.” 55/19

“**Görmeden**, doğduğum gecenin seherini / Ellerim **değmeden** anama...” 70/3

“İffet bir kadehte sudur bir içim / **El değmeden** dökülür ha, dikkat et!” 264/9

4.3.4. -ken

i-fiilinin zarf biçimi olan bu ek, i- kökü düşüp -ken şeklinde eklediği zaman bile kalınlık incelik uyumuna uymaz. Yazı dilinde bu ek, i- fiilinin baskın etkisinden dolayı her zaman ince ünlülü olarak kalmıştır. Bazen ağızlarda -kan biçiminde ünlü uyumuna girdiği göze çarpar.

Sadece i- fiilinin zarf-fiil ekidir. Diğer fiillere getirilmez. İ- fiilinin de i-ken'den başka zarf-fiil şekli yoktur. i- fiilinin çekimli şekilleri fiillerle birleşerek birleşik çekimleri meydana getirdiği gibi zarf-fiil şekli de fiillerin birleşik zarf-fiillerini yapar. Birleşik zarf-fiillerde i- kökü eskiden saklanırken günümüzde düşürülmektedir. Görülen geçmiş zaman, şart, istek ve emir şekillerinin birleşik zarf-fiilleri yoktur. Bu zarf-fiil eki hal zarfı olduğu gibi zaman zarfı da olabilir (Ergin, 2000, s. 347).

“Titredim **seyrederken** mazlumun gözyaşını.” 19/20

“Sonbaharda son yağmur yollara **yağarken** gel!” 81/5

“Muhabbet **kıvraklık verirken** dile / Kaynatır kanımı bu aşk, bu çile.” 99/5

“**Horlanırken** Adanalı, Konyalı / Rağbet buldu orak-çekiç dünyalı.” 141/22

“Dalamak **isterken** kuyruğun sürür.” 235/13

“Kestin yolumuzu Hâkka **giderken** / Sen milyonlar vurdun biz ayrık **yerken**.” 236/6

“Bulgur **bulamazken** çorbaya, aşa / On kuruşu az belleme Mebus Beğ.” 274/7

4.3.5. -A

Türkçede eskiden beri kullanılan işlek bir zarf-fiil ekidir. Devamlı tekrarlanan, her zaman yapılan bir hareketi karşılar.

Eski Anadolu Türkçesinden sonra bu ek ikileme halinde kullanılır. Türkiye Türkçesinde tekli kullanımı kaybolmuştur. Diye zarf-fiili tek başına kullanılsa da artık edat durumuna düşmüş gibidir diyen Ergin, saatlerde dakikalar için kullanılan kal-a, geç-e kelimelerinde bu zarf-fiil ekinin tek başına kullanımının devam ettiğini söyler (Ergin, 2000, s.339).

“**Çalışa çalışa** kuruyor kanım.” 274/17

“Bağlar ki esen yel atmasın **diye**.” 46/13

“Her yokuşun bir inişi olursa / **Aka aka**, su çukuru bulursa...” 48/10

- Bu zarf-fiil ekiyle birleşik fiil de yapılmaktadır. Bir esas fiili yardımcı fiile bağlama göreviyle kullanılır. Yeterlilik, tezlik, süreklilik ve yaklaşma anlamları katan tasvir fiilleri kurarlar. Esas fiile gelen zarf-fiil eki yardımcı fiile göre -A, -I, -U şeklinde değişiklik gösterebilir.

Tasvir fiili içindeki zarf-fiiller -(y)A’lı ve -(y)I / -(y)U’lu zarf-fiiller, esas fiil ile tasvir görevindeki yardımcı fiili tarz ifadesiyle birbirine bağlayan bir işlev yüklenmiştir (Korkmaz, 2003, s. 992).

“Bu gidişle **varabilmek** sılıya / Zor, zor amma gardaş anlayan hani?” 137/8

“Ozanımın elinde elli senelik saz / Amma gönlünce **çalamaz**.” 13/2

“Dertliyiz, kimseye **açamaz** olduk.” 106/12

4.3.6. - I, - U

Tezlik anlamlı birleşik fiil kurmakta kullanılan bir ektir. Bir esas fiil ile yardımcı fiilin arasına girerek birleşik fiil oluşumunu sağlar.

Bu zarf-fiil ekinin görevi birleşik fiil oluşumunu sağlamaktır. Esas fiil ile yardımcı fiili birbirine bağlar. Birleşik fiil yapımında daha çok -A zarf-fiil eki kullanılsa da bazı birleşik fiillerde -I, -U zarf-fiil eki getirildiği görülür (Ergin, 2000, s. 340).

“Ben: **Düşüvermişim** bitmez bir düşe.” 49/14

“**Yelleyiverir** körüğü, / Ye bedava, yat bedava.” 249/7

“**Sapıtıverdik** bir kere. / Saadet nere, biz nere.” 267/17

4.3.7. -InçA

Hem durum hem de zaman anlamı katan ve eskiden beri kullanılan işlek bir zarf-fiil ekidir.

Eski Türkçede bu ek -ğınça, -ginçe biçiminde kullanılmaktaydı. -ğın, -gin yapım eki ile -çA eşitlik ekinin birleşmesinden doğduğu anlaşılmaktadır. Batı Türkçesine -InçA şeklinde geçmiş ve Eski Anadolu Türkçesinde uzun zaman bu şekilde kullanılmıştır. Sonradan Osmanlıcada ek c’li şekilde ve vokal uyumuyla kullanılarak bugünkü şeklini almıştır (Ergin, 2000, s. 341-342).

- Bu zarf-fiil, bazen “-dığı zaman, -dığında anlamı; bazen -madığı sürece / -madan anlamı; bazen cümleye koşul anlamı katar. Bazen de dek, kadar edatlarıyla genişletilerek kullanılmakta ve “bir zamana kadar” anlamı katmaktadır (Korkmaz, 2003, s. 1006-1008).

“**Salınca** gönlümü mahşer yerine / Dünyayı dünyada yitirdim anam.” 86/7

“Çok oku, çok düşün, çok şeyler anla / Aha bu mektubu **alınca** Hasan.” 111/2

“Acı, yokluk daha **ağır basınca** / İnce belin bükülür ha, dikkat et!” 264/16

“Hava bulutlanıp **gök gürleyince** / Bir yağmur başlar ya inceden ince...” 77/4

“Görmedin sen bizim mavi suları / Karlar **eriyince** kırar yuları.” 85/10

“Gönüller imanla **güllenmeyince** / Sürer gider dünkü keder, dünkü yas.” 199/7

“Koltuğa **girince** bitiyor dâvâ.” 278/18

“Aştan yana söz **duyunca** / Ben hep seni düşünürüm.” 62/2

“Ardıçlı dağlarda kar yama yama / Pembe bir kızılık **vurunca** cama...” 99/10

“Süt emerdin gündüz gece / Unuttun ya **büyüyünce**...” 61/15

“Maddeye yer öpen sırtı alalar / Mânâyı **görünce** şaşıyor Hasan.” 110/12

“Hayat rüzgârları deli **esince** / Güzelliğin yaprak yaprak **düşünce**...” 264/15

“Geç fark ettik karış ile arşını / Yani hançer kalbe **dalınca** Hasan.” 111/20

4.3.8. -All

Bu zarf-fiil eki Eski Türkçede -gAll şeklindeydi. Eski Türkçede ‘-mAk için’ anlamını karşılamaktaydı. Sebep bildiren bir durum zarfı yapıyordu. Batı Türkçesinde ise ‘-den beri’ anlamında kullanılarak bir devamlılık, bir süre ifade etmektedir. Eski

Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada da bu kullanılmaktaydı. Bu tarihi dönemlerde bu ekin ikinci ünlüsünün düşürüldüğü de görülür (Ergin, 2000, s. 342).

“Dadaloğlu bu dünyadan **gideli** / Koç Koroğlu **terk-i hayat edeli...**”83/18

“Sen **gideli** çok haşerat türedi.” 104/9

“**İmtiyaz vereli** turpa / Pirinci beğenmez arpa.” 117/5

“Kart öküzler **bağlanalı** batıya / Cıvıklık bulaştı birçok katıya.” 224/5

“Eşekler **kızalı** arpa, samana / Büyüdü sıpalar, sığmıyor hana.” 208/5

“Bayan Hatko **baş olalı** çergiye / Çiğ zurnalar mumlandı mı terkiye?” 180/9

“Hesap et, **gideli** sen gurbet ile / Otuz ay tutuldu, kolay mı dile?” 53/9

“Aziz dostum, sen bu ilden **gideli** / Sekiz mevsim geldi geçti, duydun mu?” 135/1

4.3.9. -r... -mez

-r, -Ar, -Ir/-Ur ekleriyle kurulan geniş zaman ad-fiilinin olumlu ve olumsuz türlerinin arka arkaya getirilmesiyle kurulan bir zarf-fiildir. Oğuz ve Kıpçak lehçelerine özgü bir şekil olarak, Türkiye Türkçesindeki kullanımı çok yaygındır. Ekin asıl fiildeki hareketin, zarf-fiildeki hareketin hemen arkasından gerçekleştiğini bildiren bir işlevi vardır (Korkmaz, 2003, s. 1036). Metinde bir tane örneği mevcuttur.

“Güneş **doğar doğmaz** ayrıldı renkler.” 141/2

4.3.10. -DİKÇA, -DUKÇA

Zaman anlamlı bir zarf-fiil ekidir. -Dık/-DUK görülen geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile +çA eşitlik durumu ekinin birleşmesiyle oluşturulur.

Bu ek, zamanda süreklilik veya sık sık oluş gösteren zarf-fiiller yapar. Oğuz lehçesi grubuna özgü bir ektir. Türkiye Türkçesinde bol örnek mevcuttur. -mA olumsuzluk ekiyle birleşerek asıl fiildeki hareketin kendindeki hareket gerçekleşmeden önce gerçekleşmeyeceğini bildiren şarta bağlı bir süre gösterir (Korkmaz, 2003, s. 1023). Ergin bu ekin ısrar, tekrar ve devamlılık ifadesi taşıdığını söyler (Ergin, 2000, s. 347).

“Mahzun gözlerinde biriken yaşlar / Sılayı **andıkça** akmağa başlar.” 31/10

“İyi, güzeli beğenen alsın; / **Kurtlandıkça** kurdu çıkar, unutma!” 36/3

“Yollar **uzadıkça** yük ağırlaştı.” 71/1

“Kar, yağmur **yağdıkkça** özüm yanıyor.” 178/18

“Günler **karardıkça** işler değişti.” 191/3

“Özlesin geçmişi, baksın geriye / İslam **çoğaldıkça** dönsün deliye.” 254/18

“Sen Allah **dedikçe** onlar para der.” 123/14

“At aklı kabarır **baktıkça** yeme / Yanaşmıyor gavat eyere, yeme.” 107/13

“Biz **sustukça** onlar korkak diyorlar.” 124/8

“Gene de boş durmaz **ömrü oldukça**.” 197/5

“**Düştükkçe** düşen herif, **koktukça** kokan herif / Kesilesi burnunu her yere sokan herif...” 252/9

“Aşk deyince anlattığı her şeydir / **Öldürdükkçe** tadı gelen bir şeydir.” 74/18

“Kurbanlar duysa aklın yitirir / **Dövüldükçe** gülen biz olduk gardaş.” 139/5

“Çok çoraplar örer, **fırsat buldukça**.” 197/6

4.3.11. -cAsInA

+çA eşitlik durumu ekinin, üçüncü şahıs iyelik ve yönelme durumu ekleriyle birleşmesinden oluşmuş bir zarf-fiil ekidir.

Bu zarf-fiil ekinin -r, -Ar, -Ir/-Ur, -mİş/-mUş ve -AcAk ekli sıfat-fiiller ve bir sıfat-fiil gibi de işlem görebilen -Iyor ve -Iyormuş şekillerine getirilmesiyle kurulan -rcasına, -mişcasına, -yorcasına, -IyormUşcAsInA, -AcAkçAsInA ekli zarf-fiil türleri de bulunmaktadır. -cAsInA ekiyle kurulmuş zarf-fiil, bağlandığı fiildeki hareketin tarzını, benzetmeye veya farazi karşılaştırmaya dayanan ve asıl fiille aynı zamanda gerçekleşen bir hareketi ifade eder (Korkmaz, 2003, s. 1027). Metinde bir örneği tespit edilmiştir.

“Düşler ülkesinde bir beyaz şafak / Eğilmiş dalları **öpercesine**.” 88/17

4.3.12. -mAklA

Bu zarf-fiil eki -mAk isim-fiil ekinin +IA vasıta durum ekiyle birleşmesinden oluşmuş bir birleşik ektir.

“Gönül delirdi de yol **beklemekle** / İsyân bayrağını açtı be Hasan.” 121/11

“Örnekler **saymakla** bitecek olsa / Verdiğim ders sana yetecek olsa...”154/13

“Örnekler saymakla bitmiyor tek tek.” 209/21

4.3.13. -dİktAn (<-dİk+tAn, -dUk+tAn)

Bu ek dİk / dUk sıfat-fiil ekinin +tAn ayrılma durum ekiyle genişletilmesinden oluşmuş bir ektir. Sebep ve zaman bildirir. Zaman bildirdiği durumlarda kendinden sonra bir de *sonra* edatı getirilerek edat öbeği oluşturulur. Metinde bununla ilgili sadece iki örnek tespit edilmiştir. Şair iki örnekte de bu zarf-fiil ekinin ardından *sonra* edatını getirmiştir.

“**Almadıktan** sonra hayatın tadın / Bırakalım gel yaşama inadın.” 222/13

“Hastayı **gömdükten** sonra mezara / İlaç neye yarar, gene geç kaldık.” 131/7

GENEL DEĞERLENDİRME

“Vur Emri” adlı şiir kitabı incelendiğinde çok az bir kelime dışarıda tutulacak olursa genel olarak günümüz Türkiye Türkçesinin ses ve biçim özelliğinden yararlandığı görülür. Bu durum şairin diğer eserlerine bakıldığında da aynı şekildedir. Şairin Türkiye Türkçesini kullanması ve yabancı sözcüklerden olabildiğince uzak durması, onu okuyucuya daha da yakın kılmıştır. Öyle ki insanlar kendine yakın olana, ahvalini anlatana, anlayabildiği dile daha sıcak bakmaktadırlar. Halkın tercümanı olan Karakoç, kırsal kesim ve alt tabakadan insanları anlatmış; onlar gibi düşünüp, belki onlar gibi yaşayıp bunu da eserine güzelce yansıtmıştır. Bu da dilin inceliklerinin bilinmesi ve güzel kullanımı ile ilgilidir.

Canlı bir varlık olan dil, sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindedir. Her dönem ödüncleme yoluyla başka dillerden kelimeler de alabilen dil, gelişimini sürekli devam ettirmektedir. Dil konuşurlarının ihtiyaçları doğrultusunda bazen kelimeler sözlük anlamının da dışına çıkarak farklı anlamlar yüklenmektedir. Hatta bazı kelimeler farklı bölgelerde farklı anlamlar taşımaktadır. Derleme sözlüğüne bakıldığında bu durum çok daha açık bir şekilde görülebilir. Halkın içinden çıkmış, halkın sesi olmuş bir şair olan Abdurrahim Karakoç da dili ustalıklı kullanan bir şairdir. Kelimeleri titizlikle seçip yer yer yerel ifadelerle de başvurarak anlatım gücünü artırmıştır. Halkın sesi olduğunu belirttiğimiz şair, yazdıklarını adeta hissederek yazmıştır. Dili kullanmadaki bu başarısı onun sevilerek takip edilmesini de sağlamıştır. Zira dil düşüncenin aynasıdır. Halk da duygu, düşünce ve hâllerini yansıtan, günlük hayatta konuştukları dili şiirlerine aktaran Karakoç’a hak ettiği değeri vermiştir.

Edebi eserler sanatçının okura ulaşmasında güzel bir araçtır muhakkak. Sanatçının kendini ifade etmesinde ve düşündüklerini paylaşmasında önemli bir rol oynar. Öte yandan edebi eserler aracılığıyla dil de bu durumdan olumlu etkilenmektedir. Edebi eserler dile yeni anlatım olanakları sağlamakta ve dilin gelişimine ortam hazırlamaktadır.

Çalışmada Abdurrahim KARAKOÇ’un “Vur Emri” adlı şiir kitabında geçen fiiller, ek-fiiller; isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller özellikleri bakımından incelenmiştir. Toplamda incelemeye konu olan başlıklarla ilgili “Vur Emri” adlı şiir kitabında 6654 kelime tespit edilmiştir. Bu kelimeler ilgili başlıklar etrafında örnek olarak verilmiştir. Başlıkların altına bütün örnekler sıralanmamış, belli bir miktar örnek verilmiştir. Bazı

başlıklarda sınırlı örnek olup bazı başlıklarla ilgili hiç örnek bulunamamıştır. Örnek vermeme bir standart temin edilemeyeceği düşüncesiyle her başlık için eşit sayıda örnek verme düşüncesinden vazgeçilmiştir. Örnek bulunamayan başlıklar için uygun açıklama yapılmış, az sayıda örnek olan başlıklar için ise o örnekler verilmiştir. Çok sayıda örneği tespit edilen başlıklarda da bolca örnek verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde yazar ve eserleri tanıtıldıktan sonra çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde ise fiillerin özelliklerine değinildikten sonra fiiller yapılarına göre basit, türemiş ve birleşik fiiller şeklinde üçe ayrılmıştır. Bu başlıklar etrafında genişçe açıklama yapılmıştır. Basit fiiller tek başlık altında açıklanıp örneklendirilmiştir. Türemiş fiiller ise isim kökünden türeyen ve fiil kökünden türeyenler olmak üzere iki başlığa ayrılmış ve hangi ek yardımıyla türediği ve ekin tarihi seyri belirtilmeye çalışılmıştır. Birleşik fiiller de bir isim ve bir yardımcı eylemle kurulanlar, tasviri fiiller ve kalıplaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiiller olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir.

Daha sonra taşıdığı anlamları ve yüklendiği görevleri bakımından fiiller incelenip fiil çekimine geçilmiştir. Fiil çekiminde kişi ekleriyle şekil ve zaman ekleri genişçe incelenmiştir. Rivayet, hikâye ve şart birleşik zamanlı çekimlere de detaylı yer verildikten sonra ek-fiil konusu etraflıca açıklanıp örneklendirilmiştir. Son olarak da isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin ilgili ekleri tek tek açıklanarak örneklendirilmiştir.

BÖLÜM III

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tür çalışmalar, hem çalışmaya konu olan edebi eserlerin daha iyi kavranabilmesine hem de müellifinin daha rahat anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Bundan dolayı daha fazla eser üzerine bilimsel çalışma yapılmalı ve bu çalışmalar farklı mecralarda tanıtılarak daha çok okura ulaştırılmalıdır. Eseri okuyan bir okur, bu bilimsel çalışmalarını da gözden geçirmeli ve okuduğu esere daha geniş açılardan bakabilmelidir.

Edebî eserlerde kullanılan dil, okuru sanatsal açıdan ve dil kullanımını açısından etkilemektedir. Onun için dil incelemelerinde de edebî metinlerin seçilmesi, dilin işlevliği ve güncel durumu hakkında araştırmacılara fikir verecektir.

Çalışmada tespit edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Türkiye Türkçesinde emir kipinin soru şekli çok tercih edilmemektedir. Sadece 1. tekil ve 1. çoğul çekiminde soru şekli (sayayım mı?, gidelim mi?) olabilir. Emir kipinin 2. tekil ve 2. çoğul çekiminde soru şekli olamaz. Eserde sadece 1 örnekte (271/9) emir kipinin soru şekli belirlenmiştir.
2. Zaman kaymaları olarak da bilinen fiilde görünüş, metinde genelde geniş zaman kipinin yerine şimdiki zaman kipinin kullanımını şeklinde tespit edilmiştir.
3. 3. çokluk kişi eki olan -lAr eki daima fiil köküne yaklaşma eğilimindedir. Birleşik çekimli fiillerde diğer kişi ekleri kip eki ve ek-fiilden sonra gelirken (yapıyordun, gelecektik) 3. çokluk kişi çekiminde kişi eki; kip eki ile ek-fiilin arasına (koymuştular > koymuştlardı) girer. Bu metinde de şair 3. çokluk kişi eki olan -lAr ekini fiil köküne yaklaştırarak bu şekilde kullanmıştır. Bu durum şairin Türkiye Türkçesi genel kurallarına bağlı olduğunu gösterir.
4. Yeterlilik fiili yapan -ebil- yapısı 2 yerde kullanılmıştır. Onun dışında metinde yeterlilik fiili için hep -e zarf-fiil ekinden sonra bil- yardımcı fiili, bu yardımcı fiilin üzerine de -mA olumsuzluk eki getirilerek yeterlilik fiilinin olumsuz şekli kullanılmıştır. Bu durum şairin fikri yapısının ve anlattığı halk kesiminin zor şartlar altında yaşadığının bir göstergesi olması adına önemlidir. Yoksul olan ve

fakirlik içerisinde yaşayan halk kesiminin bir şeylere ulaşamaması, bir şeyleri yapamaması durumunu yeterlilik fiilinin olumsuzuyla anlatan şair, dilin anlatma gücünden faydalanmıştır.

5. Metnin şiir olmasından da kaynaklı olarak fiillere çok sık yer verilmiştir. Bu durum şairin harekete duyarlılığını göstermesi adına önemlidir. Bu, aynı zamanda şairin fikri yapısıyla da örtüşmektedir. Türk İslam sentezi fikrini savunan şair, fikrine karşı çıkanları yerer ve mücadele dilini etkin kullanır.
6. Şair birleşik fiilleri oldukça sık kullanır. Metindeki birleşik fiillerin içerisinde de bir adla bir yardımcı fiilin oluşturduğu birleşik fiiller daha sık yer almaktadır.
7. Metinde; et-, ol-, ver-, al-, kal-, yol-, saç-, git-, yet-, çök-, doku-, akıt-, söyle-, bulun- gibi 108 farklı yardımcı fiille birleşik fiil oluşturulmuştur. Bunların içerisinde en çok, genel anlamda Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi, et- ve ol-yardımcı fiilleri kullanılmıştır. Yardımcı fiillerin bu denli çok kullanılması şairin dile hâkimiyetinin bir yansımasıdır. Anlam inceliklerini bilerek ve kelimelere yeni yeni anlamlar yükleyerek duygu ve düşüncelerini etkin bir şekilde ortaya koymuştur.
8. Ekleşme eğilimi devam eden -yor şimdiki zaman kip eki, metinde ünlü uyumlarına aykırı örnekler teşkil eder. Yine bu şimdiki zaman ekindeki ve diğer -y- sesleri, metinde çok sayıda ünlü daralmasının da başlıca sebebidir. Hatta bazen konuşma dilinin etkisiyle ünlü daralması olmaması gereken yerlerde (eyliyen) de şair, ünlü daralması yapmıştır. Bu, şairin konuşma dilinin etkisi altında kaldığını göstermektedir.
9. Şair ama bağlacını bazen amma şeklinde kullanmış, bunu anlatımını güçlü kılmak adına tercih etmiştir.
10. Şair halkın sesi olduğu için doğallığı korumak adına yer yer argo kelimelere, küfürlere ve yerel söyleyişlere (şo, gardaş, şipir, gö.....tirir, b.. yediler, halt yiyor, meret, gavat, piç) de yer vermiştir.
11. Şair, düşüncesini vurgulamak ve dikkatleri o kelime üzerine çekmek üzere, normalde kısaltmaların yazımında kullanılmadığı halde, TRT yerine TeReTe şeklinde bir kullanım tercih etmiştir.
12. Şair metinde birçok yerel ifadeye yer vermiştir. Bu yaklaşım onun halkın şairi olmasının ve halk diline yakınlığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Mesela şair sadece 1 yerde yine kelimesini kullanırken 15 yerde gene kelimesini tercih etmiştir. Aynı kelimeyi 1 yerde de gine şeklinde kullandığı tespit

edilmiştir. Bunların dışında cenderme (jandarma), gâvur (kâfir), Sülemen (Süleyman), şelek (bir yük taşıma yöntemi), üt- (oyun ile elindekileri almak), mostura (bir tavır), gadanı alam (derdini yükleneyim), irezillik (rezillik), gever (tarla sularken suya yapılan bent), evlek (tarlanın bölümlere ayrılması), zavırla- (uyarıp durdurmak), tohdur (doktor), mangır (para), sayrı (hasta), avrat (eş), pangunut (kağıt para), ekser (asker), emmoğlu (amca oğlu), bildir (geçen sene), dirgen (bir tarım aleti), örkle- (bir hayvanı otlakta uzun bir iple bağlamak), güdük (kısa, zayıf), palan (semerin bir parçası), sille (tokat), ıpıl ıpıl (yavaş yavaş), çıkla (sade, katkısız), oşt oşt (köpeklere karşı kullanılan bir ünlem), yadırgı (yabancı, alışılmadık) gibi kelime ve ifadelere de yer vermiştir. Bu kelimeler metindeki söz varlığını gösteren örneklerdir. Şairin dilini yansıtmaları açısından bu söz varlıkları önemlidir.

13. Şair az da olsa Arapçaya has terkip ve tamlamaya (saye-i himmetlerinden, Hâkim-i Mutlak, Asr-ı Saadet gibi) yer vermiştir. Bu da şairin dini hassasiyetinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.
14. Metnin şiir olmasının bir doğal sonucu ve vezin gereği de olarak devrik cümlelere sıkça yer verilmiştir. Bu durum şairin anlatım gücünü artırmaktadır.
15. Şair cümlelerini fiil cümlelerinden oluşma eğilimindedir. Fiilleri bu denli çok kullanması şairin harekete duyarlılığını göstermektedir.
16. Şiirdeki hemen hemen her mısradan az bir fiil, ek-fiil, isim-fiil, sıfat -fiil ve zarf-fiil yer almaktadır. Bu durum şairin fiil ve fiil unsurlarını ne denli sık kullandığının bir göstergesidir.
17. Bazı örneklerde şair, istek kipi 1. çoğul kişi çekiminde -k kişi ekini kullanarak “kul olak, kül olak, pul olak” örneklerine yer vermiştir. Bu durum şairin yerel ifadelerle başvurduğunu gösterir. Dolayısıyla bu da şairin doğallığını gösteren bir husustur.
18. Türkçe, eklemeli bir dildir. Bu nedenle Türkçede ekler çok önemlidir. Dolayısıyla Türkçede bir ekleşme eğilimi vardır. Kişi zamirlerinin ekleşmesi, yorur biçiminde çekimlenmiş bir fiilin -yor biçimine dönüşmesi, i- fiilinin fiil çekiminde düşmesi, tur- fiilinin ekleşmesi Türk dilindeki ekleşme eğilimine örnektir. Metinde de i- fiilinin düştüğü örnekler çok fazladır. Bu örneklerin çokluğu, yazarın üslubunun da bu ekleşmeye eğilimli olduğunu göstermektedir.
19. Metinde çok sayıda deyimleşmiş birleşik fiil kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu da şairin edebi yönüne bir işaret niteliğindedir.

20. -ken zarf-fiil eki, i- fiilinin tek zarf-fiil ekidir. Bu ek, i- fiiline birleşik *iken* şeklinde yazılabileceği gibi i- fiili düşürülerek doğrudan kelimeye de eklenebilir. Şair metinde bütün -ken eklerini i- fiilini düşürerek kullanmıştır. Bu durum -ken zarf-fiil ekinin ekleşme seyri ile ilgilidir. Şairin de Türkçenin genel kurallarına uyarak -ken zarf-fiil ekini i- fiil kökünü düşürerek eklettiği belirlenmiştir.
21. Metinde birçok şekil ve zaman eki kullanılmıştır. Bu ekler genel anlamda kendi kip anlamlarını yansıtmaktadır. Ancak şairin ara ara, fiilde görünüş ve kılınış maddelerinde de anlatıldığı üzere, metinde bazı fiillerin görünüşlerini değiştirdiği görülmektedir. Bu durum dilin işlevsel yönünün bir sonucudur. Şair de anlatımını kolaylaştırmak amacıyla dilin bu özelliğinden yararlanmıştır.
22. Türkiye Türkçesinde de genel olarak kullanıldığı gibi metinde de emir 1.tekil ve 1.çoğul çekiminde istek kipi kullanılmaktadır. Bu durum şairin Türkiye Türkçesi kurallarına uyduğunu göstermektedir.
23. Şair emir kipini çok sık kullanmıştır. Eserin adı da (Vur Emri) emir kipi içermektedir. Bu durum şairin üslubunun bir özelliğidir.
24. Fiiller yapılarına göre basit, türemiş ve birleşik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Metinde kullanılan fiiller yapılarına göre tasnif edildiğinde basit fiillerin daha az, türemiş fiillerin basit fiillerden daha fazla, birleşik fiillerin ise çok daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Birleşik fiillerin çok fazla kullanılması şairin dile hâkimiyetinin ve edebi yönünün bir göstergesidir.
25. Kurallı birleşik fiiller içerisinde en çok yeterlilik fiili kullanılmıştır. Genel olarak yeterlilik fiili, Türkiye Türkçesinde de gerek günlük konuşma dilinde gerekse de yazı dilinde daha çok kullanılmaktadır. Bu da metnin günlük dilin özelliklerini yansıttığının bir göstergesidir.
26. İstek kipi 1. tekil kişi çekiminde şair yerel bir ifade olarak “diyeyim yerine deyim” şeklinde bir çekim kullanmıştır. Bu durum şairin yerelliğe önem verdiğini, yerel ifade kullanmanın anlatımını güçlendireceğine inandığını gösterir.
27. Abdurrahim Karakoç ve eserleri üzerine sınırlı sayıda bilimsel çalışma gerçekleştirildiği “<https://tez.yok.gov.tr/>” bağlantısında yaptığımız lisansüstü tez taramasında tespit edilmiştir. Son dönem halk şairlerinden olan Karakoç ve eserleri üzerine daha fazla bilimsel çalışma yapılması hem şair ve eserlerinin tanınmasını sağlayacak hem de bu tarzda yazan diğer şairlere ilginin yönelmesini temin edecektir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, N. (2007). *Türkçe Sözlük'teki Fiillerin Sınıflandırılması ve Gövde Eklerinin İşlevsel Tasnifi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Gunya*. Ankara: TDK.
- Aksan, D. (1980). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin.
- Alyılmaz, S. (2010). Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi, *Turkish Studies*, (s. 87-118).
- Banguoğlu, T. (1974) *Türkçenin Grameri*. İstanbul.
- Bayraktar, N. (2000). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Dergah.
- Bozkurt, F. (2012). *Türklerin Dili*. Konya: Eğitim.
- Delice, H. İ. (2002). Yüklem Olarak Türkçede Fiil, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 185-212.
- Demircan, Ö. (1977). *Türkiye Türkçesinde Kök- Ek Bileşmeleri*. Ankara: TDK.
- Demirci, Ü. Ö. (2019). Seyf-i Sarāyî'nin Gülistan Tercümesindeki Basit Fiiller, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2.
- Demirtaş, A. (2008). Dede Korkut Hikâyelerinde “Gerek” Kelimesi ile Kurulu Cümleler, *Turkish Studies*, S:3/1, (s.14-21).
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. (Çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul.
- Deny, J. (1995). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*. Ankara: TDK.
- Dizdaroğlu, H. (1963). *Türkçede Fiiller*. Ankara: TDK.
- Doğan, N. (2011). Türkiye Türkçesi Fiillerinde Eş Anlamlılık, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4 S. 19.

- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi.
- Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Eraslan, K. (1999). *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara: TDK.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İstanbul.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri- Fiil*. Ankara: TDK.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Makaleler*. Ankara: Akçağ.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Erol, H. F. (2008). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bildirme ve Tasarlama Kiplerinin Öğretimi Ve Sıralaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ertane Baydar, A. S. (2016). i- Fiili Üzerine, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7 (s. 164-171).
- Gabain, A. V. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK.
- Gemalmaz, E. (1978). *Türkmence Metinler*. Erzurum.
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi*. İstanbul: TDK.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Güneş, S. (1999). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Hatiboğlu, V. (1974). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: TDK.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Dilbilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin
- İlker, A. (1997). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil*. Ankara: TDK.

- Kahraman, T. (2009). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: TDK.
- Karademir, F. (2012). Türkiye Türkçesinde Emir Kip(lik)i Üzerine, *Turkish Studies*, 2091-2138, Ankara.
- Karahan, L. (2015). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ.
- Kaya, B. (2012). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiil Yapım Ekleri, Bunlarla Türemiş Fiiller, Bu Fiillerin Anlam Özellikleri ve Bunların İlköğretim Dil Bilgisi Öğretimine Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Kılıç, O. (2022). *Mustafa Kutlu'nun Uzun Hikâye Adlı Eseri Üzerine Bir Dil İncelemesi (Ses ve Biçim Bilgisi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmaniye.
- Koraş, H. (2006). Günümüz Türk Lehçelerinde Gerekliklik, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, (s.132).
- Korkmaz, Z. (2003a). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK
- Korkmaz, Z. (2003b). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Özmen, M. (2003). *Gerek, Gerekmek ve Gerekliklik Çekimleri Üzerine, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa CANPOLAT Armağanı (Aysu Ata-Mehmet Ölmez)* Ankara.
- Savran, H. (2002). Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşleniş Üzerine, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (s.107-113).
- Şahin, H. (2009). "Divanü Lügati't-Türk'te er- Fiili" II. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri Kâşgarlı Mahmud ve Dönemi, (28-30 Mayıs 2008, Ankara), TDK Yayınları, Ankara 2009, s. 641-648.
- Şahin, S. (2008). *Türkmen Türkçesinde Tasviri Fiiller Üzerine Örnekli Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tanç, M. (2007). Osmaniye Ağzında Kullanılan Fiilden Ad Türeten -Gel Eki Üzerine, *Turkish Studies*, Türkoloji Araştırmaları, (s.610-615).
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9, Yayınlayan: Ölmez, M., İstanbul: Kitap Matbaası.
- Tolkun, S. (2018). *Türkçe Cümle Bilgisi*. AÖF Yayınları, Eskişehir.

TÜRK DİL KURUMU (1998). *Türkçe Sözlük (TS)*. Ankara: TDK.

Türkyılmaz, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. Ankara: TDK.

Üstünova, K. (2005). Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, (s. 187-201).

Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Vural, H., Böler, T. (2011). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit.

Yaman, E. (1999). *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*. Ankara: TDK.

Yazıcı, N. (2018). *Tarık Buğra'nın "Yarın Diye Bir Şey Yoktur" Adlı Hikâye Kitabındaki Fiilimsilerin Tespiti ve Türkçe Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Yılmaz, Ö. D. (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: TDK.

Zülfikar, H. (1980). *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*. 3. Baskı, Ankara.

<https://www.antoloji.com> (Son Erişim Tarihi:15.07.2022)

<https://www.edebiyatvesanatakademisi.com> (Son Erişim Tarihi:17.07.2022)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLERİ

Adı ve Soyadı : Mustafa Kemal DAĞDELEN

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans : Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2019-2022.

Lisans : Niğde Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı, 2002-2006.

İŞ DENEYİMİ

2009- ... : Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni - Milli Eğitim Bakanlığı

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI BENZERLİK RAPORU FORMU

FORM
TEZLİ YL-16

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı ve Soyadı	Mustafa Kemal DAĞDELEN
Öğrenci Numarası	1921107114
Ana Bilim/ Ana Sanat Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim / Sanat Dalı	
Danışman Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Mustafa TANÇ
Tez Başlığı (Türkçe)	Abdurrahim KARAKOÇ'un Vur Emri Adlı Eserinde Fiiller

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 164 sayfalık kısmına ilişkin, 20/07/2022 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 30'dur.

Filtreleme Tip 1 (maksimum %30) x

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça dâhil,
- 3- Alıntılar dâhil.

Filtreleme Tip 2 (maksimum %10)

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç,
- 3- Alıntılar dâhil,
- 4- 5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

20.07.2022

Mustafa Kemal DAĞDELEN

Danışman Onayı
UYGUNDUR

Prof. Dr Mustafa TANÇ
(İmzası)

Enstitü Onayı
UYGUNDUR

Adı Soyadı
(İmzası)

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
80000 Osmaniye / TÜRKİYE

Tel: +90 328 827 10 00/4107-4108
E-Posta: sbe@osmaniye.edu.tr

<http://sbe.osmaniye.edu.tr/>